

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Eva Deveikytė

Klinikinės psichologijos studijų programa

Magistro darbas

**Nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio
recidyvo prognozė**

Darbo vadovas: prof. Gintautas Valickas

Vilnius 2006

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
PRATARMĖ	6
NUTEISTŲ ASMENŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO RECIDYVO PROGNOZĖ.....	7
1. Nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės samprata	7
2. Istorinės nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės ištakos	9
2.1. Klinikinė nusikalstamo elgesio recidyvo prognozė.....	9
2.2. Statistinis nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimas	10
3. Teorinės nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelio ištakos	11
3.1. A. Banduros socialinė-kognityvinė asmenybės teorija.....	12
4. Pasikartojančio nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai.....	15
4.1. Pakartotino nusikalstamo elgesio vidiniai rizikos veiksniai.....	16
4.1.1. Demografiniai pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksniai	16
4.1.2. Psichologiniai pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksniai	17
4.1.2.1. Intelektas ir nusikalstamumas.....	17
4.1.2.2. Impulsyvumas ir nusikalstamumas.....	19
4.1.2.3. Aš efektyvumas ir nusikalstamumas	21
4.1.2.4. Emociniai asmenybės veiksniai ir nusikalstamumas.....	22
4.1.3. Psichopatologiniai nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai.....	23
4.1.3.1. Psichopatija ir nusikalstamumas.....	25
4.1.3.2. Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis ir nusikalstamumas.	26
4.2. Išoriniai pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai	28
4.2.1. Šeimos (biologinės) rizikos veiksniai.....	28
4.2.2. Vedybos.....	29
4.2.3. Darbas	30
4.2.4. Bendravimas su nusikalstančiais asmenimis	31
4.3. Praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai.....	32
4.4. Aš efektyvumas	34
4.4.1. Aš efektyvumo funkcijos.....	34
4.4.2. Aš efektyvumo dinamiškumas ir prognostinis potencialas	36
4.4.3. Padarinių lūkesčiai ir tikslai	36

5. Darbo tikslai, uždaviniai, hipotezės.....	37
TYRIMO METODIKA	39
1. Tiriamieji	39
2. Tyrimo metodai	40
REZULTATAI	46
1. Veiksniai, leidžiantys prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą.....	46
2. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupių bei lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupių palyginimas	50
REZULTATŲ APTARIMAS	54
Problemos ir pasiūlymai	59
IŠVADOS	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	63
PRIEDAI	69

Nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio recidyvo prognozė

SANTRAUKA

Žmogaus nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimas yra sudėtingas praktinę reikšmę turintis uždavinys, todėl siekiant maksimaliai padidinti prognozės tikslumą reikalingas teorinėmis žiniomis ir empiriniais duomenimis paremtas prognozavimo modelis. Šiame darbe mes remiamės A. Banduros socialine-kognityvine teorija ir pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius skyrėme į vidinius, išorinius ir praeities elgesio.

Šio tyrimo tikslas – nustatyti, kokie pakartotino nusikalstamo elgesio vidiniai, išoriniai ir praeities elgesio rizikos veiksniai padeda prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą. Tyrime dalyvavo 103 lygtinai iš pataisos įstaigų paleisti asmenys. Dėl neaiškaus žymėjimo, klaidingos informacijos pateikimo ir panašių problemų iš tolimesnės duomenų analizės buvo pašalinti 20 tiriamųjų duomenys. Duomenys buvo surinkti naudojant mūsų pačių sudarytas nusikalstamo elgesio kontrolės sąrašų efektyvumo ir padarinių lūkesčių bei pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių anketas, Mičigano alkoholizmo atrankos testą, bei analizuojant tiriamųjų asmens bylas.

Tyrimo metu nustatyta, kad nusikaltimų skaičių padeda prognozuoti amžius pirmojo nusikaltimo metu, vedybų skaičius, tautybė, psichikos sutrikimo diagnozė ir nusikalstamo elgesio kontrolės sąrašų efektyvumo įsitikinimai. Šie rizikos veiksniai paaiškina 43,1 proc. nusikaltimų skaičiaus įvairovės. Taip pat nustatyta, kad prognozuojant lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą svarbu atsižvelgti į vedybų skaičių, pasitenkinimą atlyginimu, nusikaltimo pobūdį, laiką, praėjusį nuo lygtinio paleidimo pradžios. Nusikalstamo elgesio kontrolės sąrašų efektyvumo įsitikinimų vaidmenį prognozuojant lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą dar reikėtų patikrinti tolimesniuose tyrimuose. Taigi tyrimo metu kelta hipotezė apie nusikalstamo elgesio kontrolės sąrašų efektyvumo įsitikinimų galimybes prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą iš dalies pasitvirtino. Darbo pabaigoje analizuojamos tyrimo metu iškilusios problemos ir pateikiamos rekomendacijos, kaip būtų galima jas spręsti atliekant panašaus pobūdžio tyrimus.

Prognosis of offending behaviour by the convicted

SUMMARY

Prediction of recidivism of criminal behaviour is a complicated task of practical value and importance. Therefore, in order to increase the accuracy of prediction at maximum, a model, based on theoretical knowledge and empirical data is necessary. This study is based on the social - cognitive theory of A. Bandura, thus, the risk factors of reoffending are divided into three categories: internal, external and past behaviour.

The aim of this study is to determine internal, external and past behaviour risk factors of reoffending which help to predict recidivism of criminal behaviour. 103 conditionally discharged persons participated in the research. Due to unclear marking, false information provided or similar problems, data collected from 20 subjects were excluded from the further analysis. The data was gathered using specially comprised questionnaires of self efficacy in criminal behaviour control and outcome expectancy; risk factors of reoffending; Michigan alcoholism screening test and analysis of personal criminal records.

It was indicated that age factor during the first criminal offence, marriage number, nationality, diagnosis of mental disease and self-control efficacy beliefs help to predict the number of criminal offences. These risk factors clarify the variety of 43.1 percent of criminal offences. It was also detected that while predicting the violation of conditional discharge, it is important to consider such factors as marriage number, satisfaction with salary, offence type, and period from a conditional discharge. The role of self efficacy in criminal behaviour control should be tested in further studies. Therefore, the hypothesis on possibilities of self efficacy in criminal behaviour beliefs has been partly proved. At the end of this study, problems, which appeared during the research are analysed, recommendations of possible solutions are provided.

PRATARMĖ

Nusikalstamas elgesys nėra naujai atsiradusi žmogaus elgesio forma, kaip ir nėra nauji mėginimai sutramdyti nusikalstamumą, surasti optimaliausias priemones, kurios padėtų sumažinti nusikalstamo elgesio paplitimą bei jo recidyvą. Nuo viešo pažeminimo, fizinių kankinimų, žiaurių egzekucijų, laisvės atėmimo, privalomo darbo, bausmės nusikaltusiems asmenims vis labiau liberalizuojamos ir humanizuojamos, tačiau nepaisant dedamų pastangų, siekiant nustatyti efektyviausią poveikio priemonę nusikaltusiems asmenims, recidyvinis nusikalstamumas išlieka labai aukštas. 2005 metais Lietuvoje 764 asmenys (skaičiuojant 100 000 gyventojų) buvo įtariami nusikalstamų veikų padarymu ir ištirtos 272 nusikalstamos veikos (skaičiuojant 100 000 gyventojų), kurias padarė asmenys, anksčiau padarę nusikaltimus, t.y. 35,6 proc. visų nusikalstamos veikos padarymu įtariamų asmenų sudarė asmenys, anksčiau teisti už nusikaltimus. Taigi statistika rodo, kad mokslinis susidomėjimas nusikaltusiais asmenimis yra praktiškai pagrįstas.

Siekiant užkirsti kelią nusikalstamo elgesio pasikartojimui ateityje ir sumažinti nusikaltimų daromą žalą tiek aukoms, tiek patiems nusikaltėliams, tiek visuomenei, svarbu maksimaliai tiksliai numatyti galimą nusikalstamo elgesio pasikartojimą ir išsiaiškinti bei pritaikyti maksimaliai efektyvias poveikio priemones nusikaltimus padariusiems asmenims, kad šie daugiau nenusikalstų. Nusikalstamo elgesio pasikartojimo numatymas leistų pritaikyti tinkamiausias nusikaltusių asmenų kontrolės priemones ir laikinai apsaugotų potencialias aukas, o tinkamų poveikio priemonių parinkimas ir taikymas sumažintų nusikalstamo elgesio tikimybę.

Šiame darbe mes pristatysime teorinį nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelį ir taikysime jį praktiškai. Mūsų siūlomas pakartotino nusikalstamo elgesio modelis apima tiek nekintančius (pvz., praeities nusikalstamas elgesys), tiek kintančius (pvz., darbo turėjimas arba jo neturėjimas, aso efektyvumas) nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius, todėl empiriškai patvirtinus kintančių nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių ryšį su nusikalstamo elgesio recidyvu, šis darbas taptų praktiškai naudingu įrankiu planuojant poveikio priemones nusikaltusių asmenų elgesio keitimui.

Mūsų žiniomis, šis darbas yra pirmasis iki šiol bandymas Lietuvoje nustatyti rizikos veiksnius, leidžiančius prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą ir galinčius jį sumažinti.

NUTEISTŲ ASMENŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO RECIDYVO PROGNOZĖ

1. Nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės samprata

„Sulaukęs senatvės, žmogus miršta“ teigė Mao. Tačiau tai yra viena iš labai nedaugelio su žmogaus gyvenimu ir elgesiu susijusių prognozių, kurios tikslumas yra šimtaprocentinis. „Jei mano elgesys būtų toks pat visose situacijose, jis būtų puikiai prognozuojamas, tačiau tiek aš, tiek kiti žmonės stebėtusi, kodėl aš esu toks nelankstus ir kodėl kai kuriose situacijose elgiuosi taip netinkamai. Antra vertus, jei mano elgesyje nebūtų stabilumo ar pasikartojimo, tuomet aš stebėčiausi, ar didžiąją laiko dalį neapsimetinėju arba mane neramintų depersonalizacijos jausmas – didelė kaita neleistų man žinoti, kas aš esu ir galbūt apskritai neleistų man jaustis žmogumi“ (Pervin L. A., 2002, p. 56).

Tarptautinių žodžių žodynas pateikia tokią žodžio *prognozė* (gr. prognosis – numatytas) reikšmę – tai kokio nors reiškinio ateities arba proceso raidos mokslinis numatymas (tarptautinių žodžių žodynas, 1999). *Mokslinis reiškinio numatymas* – yra numatymas, pasitelkiant sistemingas (*sistema* – aibė tarpusavyje susijusių elementų, tam tikru būdu organizuotų į vieningą visumą) kokios nors srities žinias.

Pirmieji bandymai prognozuoti pakartotinį nusikalstamumą buvo atlikti 1920 metais (Hollin C. R., 2002). Koks žmogaus pakartotino nusikalstamo elgesio numatymo būdas bei kokia sąvoka, apibrėžianti nusikalstamo elgesio recidyvo numatymą, pasirenkama, didžiąją dalimi priklauso nuo keliamų tikslų. Jei siekiama atskirti didelę tikimybę pakartotinai nusikalsti turinčius asmenis nuo kitų ir nustatyti atitinkamai skirtingą kontrolės lygį, tuomet gali užtekti atsižvelgti į gerą prognostinę vertę turinčius, bet nekintančius pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius (pvz., ankstesnių nusikaltimų kiekis, nusikaltimai nepilnametystėje, nusikaltimų pobūdis ir t.t.). Būtent remiantis tokiu požiūriu yra sukonstruoti vadinamosios „antrosios kartos“ pakartotino nusikalstamo elgesio prognozės instrumentai, kuriuos pristatysime vėliau (Bonta J. et. al., 2001). Tokiame kontekste nusikalstamo elgesio recidyvo numatymas dažniausiai vadinamas prognoze. Jei tikslas yra ne tik klasifikuoti nusikaltusius asmenis pagal tikimybę pakartotinai nusikalsti, bet ir mažinti recidyvą, tuomet turi būti atsižvelgiama į tuos rizikos veiksnius, kuriuos paveikus, pasikeistų nusikalstamas elgesys. Jei nusikalstamo elgesio recidyvo numatymas vyksta siekiant pastarojo tikslo, tuomet jis neretai apibūdinamas kaip nusikalstamo elgesio pasikartojimo rizikos įvertinimas (Hollin C. R., 2002; Bonta J. et. al., 2001; Dernevik M., 2004).

Šiame darbe mes vartosime prognozės sąvoką, turėdami omenyje tai, kad nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės tikslas yra ne tik klasifikuoti nusikaltusius asmenis, bet ir paveikti jų nusikalstamo elgesio pasikartojimo tikimybę, t.y. mažinti recidyvą.

Prognozė nusikalstamo elgesio recidyvo kontekste ir šiame darbe reiškia pakartotino nusikalstamo elgesio tikimybės numatymą. Sąvoka „nusikalstamas“ reiškia tai, kad elgesys buvo fiksuojamas kaip nusikaltimas, baudžiamasis nusižengimas, administracinis teisės pažeidimas ar lygtinio paleidimo sąlygų sulaužymas, ir asmuo atsakė už savo veiksmus Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka. Lygtinio paleidimo sąlygų sulaužymas įeina į mūsų pateiktą nusikalstamo elgesio apibūdinimą ne atsitiktinai – kai kuriose šalyse tokių sąlygų pažeidimas traktuojamas kaip atskiras nusikaltimas (Pradel J., 2001). *Recidyvas* šiame darbe apibūdinamas kaip nusikalstamas elgesys, pasireiškęs lygtinio paleidimo laikotarpiu. *Nuteistais asmenimis* šiame darbe vadinami asmenys, kurie yra lygtinai paleisti iš pataisos namų ir likusią neatliktą jiems skirtos bausmės dalį atlikinėja laisvėje.

Prognozės sąvokos apibūdinimas įpareigoja atliekant prognozes remtis mokslinėmis žiniomis, kadangi tai yra mokslinis reiškinių numatymas, todėl ši darbo dalis bus skirta prognozavimo modelio, pagrįsto mokslinėmis žiniomis apie žmogaus elgesį, pristatymui. Pristatant prognozavimo modelį bus atsižvelgiama ir į prognozės tikslus. Kaip priešpriešą prognozavimo būdams, paremtiems teorinėmis žmogaus nusikalstamo elgesio žiniomis ir empiriniais duomenimis apie tam tikrų rizikos veiksnių ir nusikalstamo elgesio ryšį, pristatysime pirmosios kartos (angl. first-generation) nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimo būdą, kuomet prognozės buvo atliekamos neturint aiškaus, mokliškai bei empiriškai pagrįsto prognozavimo modelio (literatūroje ir toliau šiame darbe toks, neturintis aiškaus teorinio ir empirinio pagrindo nusikalstamo elgesio prognozavimo būdas vadinamas klinicine prognoze) (Bonta J. et. al., 2001).

Taigi šiame darbe nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio recidyvo prognozė yra apibrėžiama kaip lygtinai iš pataisos namų paleistų ir likusią neatliktą jiems skirtos bausmės dalį atlikinėjančių laisvėje asmenų įvertinimo procesas, kuriuo siekiama numatyti jų pakartotino nusikalstamo elgesio tikimybę ir nustatyti tuos pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius, kuriuos paveikus galima sumažinti recidyvo tikimybę.

Kaip jau buvo minėta, būtų labai paprasta prognozuoti žmogaus elgesį, jei jis nesikeistų. Tačiau žmogaus elgesiui būdingas tiek pastovumas, tiek kintamumas, todėl siekiant kuo tiksliau jį prognozuoti reikalingos tiek teorinės, tiek empirinės žinios. Viena vertus, dėl žmogaus elgesio sudėtingumo nėra viena teorija ir nėra vienas autorius negali pasiūlyti išsamaus ir baigtinio žmogaus elgesio veiksnių sąrašo. Antra vertus, be teorinio modelio eklektiškai surinkti empiriškai patvirtinti žmogaus nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai, negali paaiškinti žmogaus elgesio. Kuriant žmogaus

pakartotino nusikalstamo elgesio prognozės modelį svarbu atsižvelgti tiek į modelio galimybes prognozuoti elgesį, tiek į jo galimybes pasiūlyti intervencijas tam tikrų elgesio aspektų keitimui. Anot A. Banduros (1998), visapusiškos teorijos tikslas yra pasiūlyti konceptualų modelį, kuris apimtų įvairias poveikio priemones, galinčias pakeisti elgesį.

Modelio kūrimo pradžia reikalinga teorija ir empirinių duomenų apie dominantį reiškinį apžvalga. Kuomet pradeda atsirasti supratimas apie reiškinį ir socialinį kontekstą, kuriame jis vyksta, apibrėžiami konstruktai, parenkami arba sukuriama vertinimo metodai, analizuojami konstruktai ir modelis tikrinamas.

Šiame darbe, atsižvelgdami į teorines žinias bei empirinius duomenis apie žmogaus elgesį, mes pasiūlysiame žmogaus nusikalstamo elgesio prognozės modelį, aprašysime pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius, sudarysime anketas pasirinktų rizikos veiksnių įvertinimui bei patikrinsime darbo pradžioje pasiūlytą modelį. Prieš pristatydami teorines prielaidas apie žmogaus elgesį ir jo dėsningumus, trumpai apžvelgsime istorines nusikalstamo elgesio prognozės ištakas.

2. Istorinės nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės ištakos

2.1. Klinikinė nusikalstamo elgesio recidyvo prognozė

Žmogaus nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės istorinės šaknys slypi pripažintų nepakaltinamais asmenų smurtinio elgesio prognozėse, siekiant nustatyti hospitalizavimo trukmę ar hospitalizavimo trukmės pratęsimo poreikį. Maždaug iki XX amžiaus septintojo dešimtmečio buvo tarsi savaime suprantama, kad psichinės sveikatos specialistai žino kiekvieno asmens pavojingumo laipsnį, todėl šių asmenų pavojingumo prognozės tikslumas nebuvo tikrinamas empiriškai ir nebuvo skiriamas dėmesys prognozavimo būdo analizei (Webster C.D., Bailes G., 2004; Dernevik M., 2004). Toks prognozavimo būdas yra vadinamas klinicine prognoze, o jos efektyvumo prielaida buvo ta, kad asmuo, atliekantis vertinimą, turi patirtį, išmanymą ir įžvalgą. Specialistas pokalbio metu bei testų dėka surenka tam tikrą informaciją, ją susistemina, išanalizuoja ir pateikia savo išvadą. Atliekant klinikinę prognozę surenkama ta informacija, kuri profesionalo įsitikinimu yra susijusi su pakartotinu nusikalstamu elgesiu, ir apdorojama tokiu būdu, kuris specialistui atrodo tinkamas. Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje iki šiol žmogaus pakartotino nusikalstamo elgesio prognozavimas atliekamas būtent tokiu būdu.

Pradėjus efektyvumo tyrimus klinikinė prognozė pasirodė esanti labai subjektyvi, nenuosekli, kartais net mažai susijusi su vertinama problema. Kai kurių tyrimų rezultatai parodė, kad klinikinės prognozės tikslumas kartais buvo mažesnis nei metant monetą (Meehl P. E., cit. pg. Dernevik M.,

2004). Ištyrus veiksnius, į kuriuos atsižvelgia prognozę atliekantys specialistai, numatydami asmens nusikalstamo elgesio recidyvo tikimybę, pasirodė, kad atsižvelgiama į tokius veiksnius, kurie neturi ryšio ar turi nevienareikšmišką ryšį su nusikalstamumo recidyvu (pvz., enurezė, žiaurus elgesys su gyvūnais vaikystėje, padeginėjimai, grasinimai smurtu) (Werner P. D. et. al., cit. pg. Blackburn R., 2004; Quinsey V. L., Maguire V. A., 1986; Cooper R. P., Werner P.D., 1990).

Mūsų manymu, klinikinės prognozės neefektyvumą nulėmė tai, kad nebuvo vieningo, aiškaus, moksliskai pagrįsto nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelio, nebuvo atsižvelgiama į aiškiai apibrėžtus, empiriškai pagrįstus nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos bei apsaugos veiksnius.

Kai paaiškėjo, kad klinikinės prognozės silpnai koreliuoja su prognozuojamu elgesiu, buvo bandoma aiškintis šio netikslumo priežastis, ieškoti rizikos veiksnių, susijusių su nusikalstamo elgesio recidyvu, siūlomi nauji prognozavimo būdai, iš kurių nei vienas neturėjo aiškių teorinių ištakų, rizikos ir apsaugos veiksnių teorinio pagrįstumo, prognozavimo instrumentai buvo sudaromi beveik išimtinai empirinių tyrimų pagrindu, įtraukiant į juos stipriausiai koreliuojančius su prognozuojamu reiškiniu veiksnius. Tuomet ypač išplito statistinis nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimas.

2.2. Statistinis nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimas

Iš pavadinimo aišku, kad šis prognozavimo būdas yra susijęs su statistika – jo sukūrimas rėmėsi statistinėmis žiniomis. Surinkus duomenis apie didelę imtį nuteistų asmenų (apie 3 000), buvo išskirti tam tikri veiksniai, kurie stipriausiai koreliuoja su nusikaltimų skaičiumi, tiems veiksniams priskirti tam tikri „svoriai“ (įverčiai) ir sudarytos prognozavimo metodikos (Hollin C. R., 2002; Cormier R. B., 1997; Nuffield J., 1989). Nors šis prognozavimo būdas nesiremia žmogaus elgesio dėsninumus aiškinančia teorija, jo ryšys su recidyvu patvirtina jo patikimumą (Hollin C. R., 2002; Cormier R. B., 1997). Tai galima paaiškinti žmogaus elgesio stabilumu, kurio buvimui neprieštarauja nei viena psichologinė žmogaus elgesio teorija. Statinių veiksnių pavyzdžiais galėtų būti dabartinis nusikaltimas, ankstesnis įkalinimas, mėginimai pabėgti iš pataisos įstaigos, amžius pirmojo nusikaltimo metu, ankstesnis nuteisimas už seksualinius nusikaltimus, ankstesnis nuteisimas už įsilaužimą, darbo turėjimas arba jo neturėjimas suėmimo metu ir pan. (Cormier R. B., 1997).

Pastarojo požiūrio stiprybė yra ta, kad nusikalstamo elgesio recidyvo numatymas, besiremiantis statistiniais duomenimis, yra patikimas ir žinoma klaidos tikimybė, be to, patvirtinta žmogaus elgesio stabilumo prielaida (į kiekvieną šiuolaikinių pakartotino nusikalstamo elgesio prognozės instrumentų yra įtraukiami praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai). Tačiau jis turi ir trūkumų. Pirma, griežta nusikalstamo elgesio prognozės instrumentų struktūra neleidžia tyrėjui atsižvelgti į situacijai specifišką informaciją, kuri gali būti neįtraukta į prognozavimo instrumentą, nors yra labai svarbi.

Antra, šio požiūrio kritika yra susijusi su tokių instrumentų taikymu kitose populiacijose nei ji buvo sukurta. Trečia, visos statistinės pakartotino nusikalstamo elgesio prognozės remiasi statinių (nekintančių) rizikos veiksnių įvertinimu, todėl jos praktinis pritaikomumas apsiriboja nuteistųjų klasifikacija ir nesuteikia jokių duomenų apie galimybes sumažinti pakartotino nusikalstamo elgesio riziką.

Atsižvelgiant į klinikinio ir statistinio nusikalstamo elgesio recidyvo prognozavimo kritiką, pastaruoju metu ieškoma alternatyvaus pakartotino nusikalstamo elgesio prognozavimo būdo, kuris turėtų tiek prognostinę vertę, tiek galėtų nustatyti tuos žmogaus nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius, kurie leistų sumažinti nusikalstamo elgesio recidyvą. Kaip minėjome pirmojoje šio darbo dalyje, siekiant minėtų prognozavimo tikslų, reikia atsižvelgti tiek į teorines žinias apie nusikalstamą elgesį, tiek į empirinių tyrimų duomenis. Kitoje šio darbo dalyje pristatysime teorines nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės ištakas.

3. Teorinės nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelio ištakos

Kadangi mūsų tyrimo objektas yra žmogaus elgesio (pakartotino nusikalstamo elgesio recidyvo) prognozė, norint pasiūlyti prognozavimo modelį, t.y. bendrą schemą, pagal kurią bus atliekamos individualios prognozės, reikalinga žmogaus elgesio dėsningumus aiškinanti teorija.

Iki šiol yra sukurta ne viena asmenybės teorija, siūlanti savąjį žmogaus elgesio aiškinimą. Skirtingos asmenybės teorijos skiria skirtingą dėmesį vidinių ir išorinių aplinkos veiksnių svarbai aiškinant žmogaus elgesį (pvz., psichodinaminės asmenybės teorijos daugiausiai dėmesio skyrė vidiniams neįsisąmonintiems asmenybės veiksniams, o bihevioristinės - suabsoliutino aplinkos veiksnių svarbą žmogaus elgesiui, atsisakydamos tiek asmenybės sąvokos, tiek vidinių asmenybės veiksnių pripažinimo) (Bandura A., 1986; Schultz D. P., Schultz S. E., 2005); siūlo skirtingus asmenybės vertinimo metodus (pvz., projekcinės metodikos, bruožų klausimynai, elgesio stebėjimas) (Schultz D. P., Schultz S. E., 2005; Pervin L. A., 2002); skirtingai vertina žmogaus elgesio pokyčių galimybes bei elgesio korekcijos būdus (pvz., psichodinaminėje teorijoje žmogaus elgesio pokyčiai galimi įsisąmoninus neįsisąmonintus vidinius konfliktus, socialinėje-kognityvinėje teorijoje elgesys gali būti keičiamas pritaikant tinkamą socialinį poveikį ir keičiant žmonių mąstymo būdą) (Bandura A., 1986); skiria nevienodą dėmesį empiriniams tyrimams (pvz., psichodinaminė teorija taikė atvejų analizės metodą, kuris pasižymi subjektyvumu, bihevioristinė - daugiausiai naudojo laboratorinius gyvūnų elgesio tyrimus, o socialinė-kognityvinė A. Banduros teorija skyrė didelį dėmesį gerai

suplanuotiems laboratoriniams tyrimams su žmonėmis) (Schultz D. P., Schultz S. E., 2005); pasižymi nevienodomis žmogaus elgesio prognozavimo galimybėmis (pvz., psichodinaminė teorija negali prognozuoti ateities elgesio, kadangi ji pateikia jau įvykusio elgesio interpretacijas, jos siūlomi asmenybės įvertinimo būdai taip pat nepasižymi prognostinėmis galimybėmis, o asmenybės bruožų teorijos kritikuojamos dėl to, kad negali prognozuoti žmogaus elgesio skirtingose situacijose) (Bandura A., 1986).

Šiame darbe mes remsimės socialine-kognityvine A. Banduros asmenybės teorija. Ši teorija buvo pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad ji nesuabsolutino nei aplinkos, nei vidinių veiksnių įtakos žmogaus elgesiui, o integravo abu šiuos veiksnius, papildydama žmogaus elgesio modelį paties elgesio galimybėmis veikti tiek aplinkos, tiek vidinius veiksnius. Ši vidinių, išorinių ir elgesio veiksnių tarpusavio sąveikos modelį A. Bandura pavadino grįžtamojo priežastingumo modeliu (angl. reciprocal determinism). Papildomos vertės socialinei-kognityvinei asmenybės teorijai suteikia tai, jog ją kuriant buvo remiamasi gerai suplanuotais eksperimentiniais tyrimais su žmonėmis. Be to, A. Banduros pasiūlyta elgesio savireguliacijos ir vidinio kognityvinio asmenybės veiksnio (aš efektyvumo) samprata bei atlikti empiriniai tyrimai turėjo didelę įtaką žmogaus elgesio keitimo galimybėms.

3.1. A. Banduros socialinė-kognityvinė asmenybės teorija

Kaip jau minėjome, A. Banduros pasiūlytoje socialinėje-kognityvinėje asmenybės teorijoje, elgesys yra aplinkos ir individualių veiksnių sąveikos rezultatas, tačiau jis taip pat veikia tiek aplinką, tiek individualius veiksnius (grįžtamojo priežastingumo modelis). Elgesys, individualūs ir aplinkos veiksniai veikia vieni kitus. Individualūs veiksniai neveikia tol, kol jie nėra aktyvuojami, elgesys iš dalies lemia, kuris potencialios aplinkos poveikis pradės veikti ir kaip, aplinkos poveikis iš dalies nulemia, kokios elgesio formos yra išvystomos ir aktyvuojamos. Be to, A. Bandura skyrė nemažai dėmesio tokiems kognityviniams asmenybės veiksniams kaip simbolizavimas, numatymas, gebėjimas mokytis stebint, savireguliacinis gebėjimas, savirefleksija, aš efektyvumas, kurie gali stipriai paveikti elgesį (Bandura A., 1986).

A. Bandura nepritaria radikaliojo biheiviorizmo pasiūlytai žmogaus elgesio sampratai, pagal kurią žmogaus elgesį lemia vien tik išorinės pasekmės. Jis teigia, kad, jei žmogaus elgesys būtų veikiamas tik išorinių pasekmių, jis nuolat keistųsi priklausomai nuo tuo momentu veikiančių išorinių jėgų. Anot A. Banduros, žmogaus elgesį veikia tiek tiesioginės išorinės elgesio pasekmės (pvz., skausmo išvengimas, alkio sumažinimas, kitų žmonių pritarimas ir t.t.), tiek pavaduojančios išorinės elgesio pasekmės (stebimi kitų žmonių elgesio rezultatai), tiek paties susikurtos elgesio pasekmės (savipastiprinimai). Visos trys elgesio pasekmių rūšys sąveikauja tarpusavyje ir kartu daro galutinį

poveikį žmogaus elgesiui (Bandura A., 1986). A. Banduros teigimu, kognityvinių veiksnių dėka žmogus pats gali reguliuoti savo elgesį (Bandura A., 1991). Žmonės formuoja įsitikinimus apie tai, ką jie gali padaryti, numato galimas būsimų veiksnių pasekmes, kelia sau tikslus ir planuoja veiksmus, kurie gali padėti pasiekti geriausių rezultatų, eigą (Bandura A., 1991).

Anot A. Banduros, išorinių ir vidinių poveikių vaidmuo žmogaus raidos procese kinta. Kūdikiai ir vaikai pirmiausiai reaguoja į tiesioginius išorinius pastiprinimus. Pirminių pastiprinimų pagrindu susiformuoja antriniai pastiprinimai (šypsena, pritarimas), kurie ilgainiui įgyja motyvacinę galią. Kai išsivysto gebėjimas naudotis simboliais, vaikas gali susieti savo poelgius su vėlesniais jų padariniais, ir betarpiškos elgesio pasekmės praranda didelę reikšmę, o asmuo pats pradeda vis labiau reguliuoti savo elgesį (Bandura A., 1986).

Tam, kad savipastiprinimas būtų įmanomas, žmogus pirmiausiai turi susikurti tam tikrus elgesio standartus, su kuriais lygindamas savo elgesį jis gali nuspręsti - girti save arba peikti. Savipastiprinimai formuojasi tarpininkaujant palyginimo procesams. Žmogaus atliekama veikla lyginama su kitų žmonių pasiektais rezultatais, įvairiomis taisyklėmis, nurodymais, socialiniu žmogaus elgesio vertinimu, kitų žmonių savęs vertinimo standartų stebėjimais. Ilgainiui, susiformavus individualiai elgesio standartų sistemai, kiekvienas žmogus susikuria hierarchinę savipastiprinimų sistemą, kuria remdamasis jis vertina ir kontroliuoja savo elgesį (Bandura A., 1986). Taigi savipastiprinimai atlieka labai svarbų vaidmenį žmogaus elgesio savireguliacijoje.

Socialinė-kognityvinė savireguliacijos teorija pasiūlė ir dar vieną žmogaus elgesio kryptingumo veiksnių, kuris stipriai veikia žmogaus mintis, emocijas, motyvaciją ir elgesį - Aš efektyvumą. Aš efektyvumo įsitikinimai yra svarbus žmogaus elgesio reguliacijos priežastinis veiksnys. Jis lemia, kokių veiksnių žmogus imasi, kiek pastangų įdeda į pasirinktą veiklą, kaip atkakliai vykdo užduotį, taip pat emocines reakcijas atliekamų veiksnių metu (Bandura A., 1986). Aš efektyvumo įsitikinimai iš dalies lemia, kaip veikia kitos savireguliacinės sistemos funkcijos. Šie įsitikinimai veikia savo veiklos ir jos pasekmių stebėjimą ir kognityvinį apdorojimą (Bandura A., 1991).

Galima išskirti 4 pagrindinius informacijos šaltinius, kuriais remdamiesi žmonės sprendžia apie savojo Aš efektyvumą (Bandura A., 1986): 1) realūs autentiški veiksmai bei pasiekti rezultatai; 2) papildoma patirtis, įgyta stebint kitų žmonių veiksmus; 3) kitų žmonių verbaliniai įtikinimai; 4) fiziologinė organizmo būklė.

A. Bandura teigia, kad siekiant paveikti savo motyvaciją ir elgesį vien noro ar vien ketinimo neužtenka – žmogus turi sugebėti tai padaryti (Bandura A., 1991). Aš efektyvumo įsitikinimai yra veiklos pagrindas. Kol žmogus tiki, kad savo veiksnių dėka negali sukelti pageidaujamų pasekmių, tol jis turi mažai motyvacijos veikti ar atkakliai kažko siekti iškilus sunkumams (Bandura A., 1998). Nuo

to laiko, kai buvo pasiūlyta aš efektyvumo įsitikinimų samprata, mokslininkams pavyksta sėkmingai įrodyti, kad aš efektyvumo įsitikinimai stipriai veikia žmonių pasiekimus įvairiose srityse (Pajares F., 2002; Bandura A., 1991): gyjant po infarkto, širdies kraujagyslių operacijos, keičiant maitinimosi, alkoholio, narkotikų vartojimo įpročius ir t.t. (Bandura A., 1998, 1999). Teigiama, kad aš efektyvumo įsitikinimai ir elgesio pokyčiai bei jo pasekmės yra stipriai susiję, todėl aš efektyvumo įsitikinimai gali gerai prognozuoti elgesį (Pajares F., 2002).

Anot A. Banduros, žmogaus elgesį bei jo pokyčius galima geriausiai prognozuoti atsižvelgiant į tai, kad a) žmogus pats gali reguliuoti savo elgesį; b) tarp asmens ir aplinkos vyksta nuolatinė abipusė sąveika; c) į tai, kokiame socialiniame kontekste elgesys yra išmoktas ir kokiame jis pasireiškia.

Nusikalstamas elgesys taip pat yra individualių ir aplinkos veiksnių abipusės tarpusavio sąveikos rezultatas, susiformavęs tokių pačių mechanizmų dėka kaip ir kitokios elgesio formos. Nusikalstamas elgesys neretai gali sukelti teigiamas išorines pasekmes (materialinių vertybių įgijimas, socialinio statuso padidėjimas) ir būti paskatinimas pavaduojančių išorinių pastiprinimų (matoma, kaip modelis nusikalstamo elgesio dėka susilaukė teigiamo atpildo ir nebuvo nubaustas). Atitinkamos patirties dėka gali susiformuoti teigiami padarinių lūkesčiai, gali būti interiorizuoti antisocialaus elgesio standartai, su kuriais žmogus lygindamas savo elgesį pastiprina save už nusikalstamą ir smerkia už prosocialų elgesį.

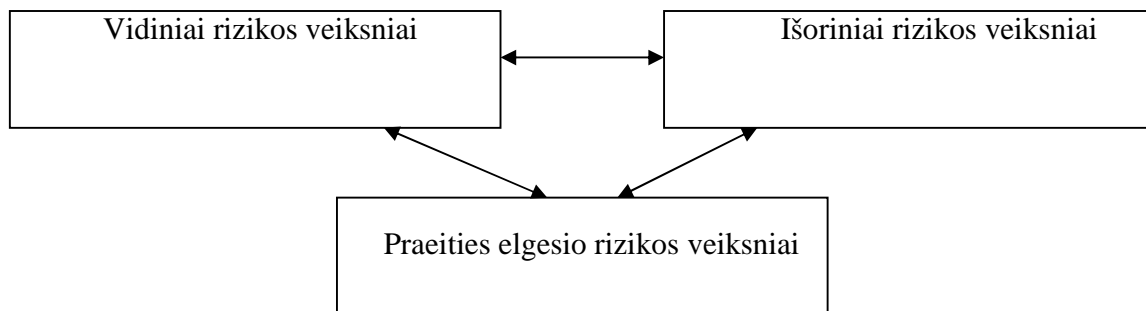
Kaip minėjome, svarbus socialinės-kognityvinės asmenybės teorijos aspektas yra žmogaus elgesio savireguliacijos akcentavimas. Be to, minėjome, kad kuriant žmogaus pakartotino nusikalstamo elgesio prognozės modelį svarbu atsižvelgti tiek į modelio galimybes prognozuoti nusikalstamą elgesį, tiek į jo galimybes pasiūlyti intervencijas tam tikrų elgesio aspektų keitimui. Tyrimai, besiremiantys socialine-kognityvine asmenybės teorija ir A. Banduros pasiūlyta aš efektyvumo samprata, patvirtina žmogaus savireguliacinių gebėjimų egzistavimą. Norintis ir galintis pakeisti savo elgesį žmogus, gali tai padaryti. Be to, teigiama, kad aš efektyvumo įsitikinimai ir elgesio pokyčiai bei jo pasekmės yra stipriai susiję, todėl aš efektyvumo įsitikinimai gali gerai prognozuoti elgesį (Pajares F., 2002). Taigi atsižvelgiant į tai, kad socialinė-kognityvinė asmenybės teorija, pabrėždama individualių, aplinkos ir elgesio veiksnių tarpusavio sąveiką, akcentavo žmogaus savireguliacinius gebėjimus bei aš efektyvumo įsitikinimų svarbą tiek prognozuojant žmogaus elgesį, tiek siekiant elgesio pokyčių, šiame darbe remsimės būtent socialine-kognityvine asmenybės teorija.

4. Pasikartojančio nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai

Dažniausiai rizika suprantama kaip nepageidaujamo įvykio galimybė. Šiame darbe tas nepageidaujamas įvykis yra pasikartojantis nusikalstamas elgesys. Taigi, mums rūpi jau kartą ar net kelis kartus pasireiškusio nusikalstamo elgesio pasikartojimo tikimybė.

Rizikos veiksniai – tai biologiniai, socialiniai, psichologiniai veiksniai, kurie didina nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę. Ne mažiau svarbūs bet kokio elgesio pasireiškimo tikimybei ir apsaugos veiksniai (biologiniai, socialiniai, psichologiniai), kurie mažina nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę.

Šiame darbe rizikos ir apsaugos veiksniai aiškumo dėlei bus skiriami į vidinius, išorinius ir praeities elgesio rizikos bei apsaugos veiksnius, kadangi mūsų pasirinktas nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelis remiasi A. Banduros reciprokinio determinizmo modeliu, į kurį įeina minėtieji trys komponentai (žr. 1 pav.):

1 pav. Reciprokinis pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių modelis

Dalis pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių yra paveldėti, dalis - susiformavę asmens raidos metu. Vienas iš nusikalstamo elgesio paveldėtų rizikos veiksnių – *genetiniai veiksniai*. Tyrėjus ypač domino klausimas, ar nusikalstamas elgesys gali būti paveldimas. Teigiama, jog kadangi nusikalstamas elgesys nėra asmenybės savybė, jis negali būti paveldimas, tačiau genai, galintys paveikti su nusikalstamumu susijusius veiksnius (pavyzdžiui, impulsyvumą, agresyvumą) arba biologinius procesus (pavyzdžiui, neurotransmiterių veiklą), gali būti paveldimi (Daškevičius K., 2001, Bartol C.R., 2002).

Socialinėje-kognityvinėje A. Banduros teorijoje žmones galima apibūdinti kaip didžiules potencines galimybes, kurios biologiškai nulemtose ribose tiesioginio ir papildomo patyrimo dėka gali būti modeliuojamos į daugybę skirtingų formų. A. Bandura teigia, kad įgimti veiksniai iki tam tikro laipsnio veikia kiekvieną elgesio formą (Bandura A., 1986). Genetiniai veiksniai gali paveikti

kognityvinių kompetencijų vystimosi spartą, sąveikos su socialine aplinka ypatumus, kurie, savo ruožtu, turi ryšį su specifinių elgesio modelių susiformavimu, mūsų nagrinėjamame kontekste - su pakartotinu nusikalstamu elgesiu.

Nors mes neneigiame galimos genetinių rizikos veiksnių įtakos nusikalstamo elgesio pasikartojimui, tačiau šiame darbe jų detaliam nenagrinėsime, kadangi neturime galimybės jų įvertinti.

4.1. Pakartotino nusikalstamo elgesio vidiniai rizikos veiksniai

Pakartotino nusikalstamo elgesio vidinius rizikos veiksnius mes skirsime į **demografinius, psichologinius ir psichopatologinius**.

4.1.1. Demografiniai pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksniai

Daugelio tyrimų duomenys apie demografinių veiksnių ir nusikalstamo elgesio pasikartojimo ryšį patvirtina, kad amžius, lytis, rasė bei priklausymas tautinėms mažumoms leidžia prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą (Modestin J., 2002; Benda B. B., 2001; Bush J., Crosby V. J., 2003). Teigiama, kad kuo didesnis amžius, tuo mažesnė nusikalstamo elgesio pasikartojimo tikimybė. R. Castillo et. al. (2004) tyrimo duomenimis, nusikaltusių asmenų iki 21 metų amžiaus nusikalstamumo recidyvo lygis yra 35,5 proc., o virš 50 metų – 9,5 proc., P. A. Langan ir D. J. Levin (2002) duomenimis, iki 18 metų amžiaus lygtinai iš įkalinimo vietos paleistų asmenų pakartotinai nusikalto 80 proc., o vyresnių nei 45 metų amžiaus – 45,3 proc. J. Bush ir V. J. Crosby (2003) 1995 – 2001 metais paleistų iš Floridos valstijos įkalinimo vietų nuteistųjų nusikalstamumo recidyvo ataskaitoje teigiama, kad metais padidėjus nuteistojo amžiui paleidimo iš pataisos įstaigos metu, nusikalstamumo recidyvo dažnumas sumažėja 3,2 proc. P. Gendreau et. al. (1997), atlikęs 131 tyrimo apžvalgą teigia, kad amžiaus ir pakartotino nusikalstamumo ryšys buvo tikrinamas 56 atvejais. Apibendrinęs meta-analizės duomenis, šis autorius nurodo, kad amžius statistiškai reikšmingai prognozuoja nusikalstamumo recidyvą. Kadangi didžiausias nusikalstamumo dažnumas vėlyvojoje paauglystėje ir ankstyvajame brandos amžiuje, teigiama, kad vyresniems nusikaltėliams yra mažiau galimybių nusikalsti, neužtenka fizinės jėgos, būdingos sveikatos problemos, ir šis reiškinys kartais vadinamas „perdegimu“ (Trowbridge B., 2004).

Lytis, kaip ir amžius, turi neginčytiną ryšį su pakartotinu nusikalstamumu – vyrai linkę dažniau pakartotinai nusikalsti nei moterys (Langan P. A., Levin D. J., 2002; Spier P., 2001; Gendreau P. et. al., 1997; Castillo R. et. al., 2004). P. Gendreau et. al. (1997) teigia, kad 17 tyrimų, kuriuose buvo tikrinamas lyties ir nusikalstamumo recidyvo ryšys, analizė rodo, jog lytis statistiškai reikšmingai

susijusi su pakartotinu nusikalstamumu. Tačiau yra duomenų, kad kontroliuojant amžiaus ir kriminalinės istorijos kintamuosius, lytis su recidyvu yra susijusi silpnai (Makkai T. et. al. 2004).

Kalbant apie rasės bei priklausymo tautinei mažumai ryšį su nusikalstamumo recidyvu, yra nemažai duomenų, patvirtinančių juodaodžių bei kai kurių tautinių mažumų atstovų didesnę pakartotino nusikalstamumo riziką (Langan P. A., Levin D. J., 2002; Spier P., 2001; Castillo R. et.al., 2004; Bush J., Crosby V. J., 2003). R. Castillo et. al. (2004) duomenimis, juodaodžiai pakartotinai nusikalsta du kartus dažniau nei europiečiai ir pusantrą karto dažniau nei ispanų kilmės amerikiečiai. P. Spier (2001) teigia, kad Naujosios Zelandijos nusikaltę Maori genties asmenys per dvejus metus nuo paleidimo iš įkalinimo vietos dažniau pakartotinai nusikalto nei europiečiai (69,1 proc. palyginti su 60,8 proc.).

4.1.2. Psichologiniai pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksniai

Daug psichologinių veiksnių yra siejama su nusikalstamumu (intelektas, impulsyvumas, agresyvumas, pyktis, savęs vertinimas, socialiniai įgūdžiai, kognityviniai įgūdžiai ir t.t.), tačiau jų ir nusikalstamumo ryšiai yra gana sudėtingi (Fergusson D. M. et. al., 2005; Gibson C. L., 2001; Moffit T. E., 1993; Baumeister R. F. et. al., 1996, 2000; Hoffman K. B., 2003; Vermeiren R. et. al., 2004; Buikhuisen W. et. al., 1984; Loza W. et. al., 1999). Papildomo sudėtingumo suteikia tai, kad tyrimuose ne visuomet apibrėžiamas naudojamų sąvokų turinys, taikomi skirtingi teoriniai požiūriai, skiriasi vertinimo instrumentai. Matyt dėl panašių problemų parengtuose nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo instrumentuose (statistiniuose) psichologiniai veiksniai dažnai visai pamirštami arba apsiribojama vienu arba keliais veiksniais (pvz., depresija). Kita vertus, vertinant psichologinius veiksnius nebūtinai siekiama maksimaliai padidinti nusikalstamo elgesio pasikartojimo prognozės tikslumą. Vienas iš pagrindinių šių veiksnių įvertinimo tikslų yra galimybė paveikti pakartotino nusikalstamo elgesio pasireiškimo tikimybę.

Šio darbo tikslas nėra pristatyti visus literatūroje analizuojamus nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius ar atskleisti jų ryšio su pakartotinu nusikalstamu elgesiu sudėtingumą, todėl mes detaliau panagrinėsime tik keletą iš jų.

4.1.2.1. Intelektas ir nusikalstamumas

Intelektas ir nusikalstamumo ryšio XX amžiaus viduryje ir antrojoje jo pusėje buvo bandyta ieškoti lyginant nusikaltusių asmenų intelekto koeficientą (IQ) su kontrolinės grupės tiriamųjų intelekto koeficientu arba tiesiog nustatant intelekto lygį nusikaltusių asmenų grupėje. Pavyzdžiui, N. S. Caplan ir L. A. Siebert 1929-1963 metų nusikaltusių asmenų intelekto tyrimų apžvalgos duomenimis, beveik

pusė tiriamųjų turėjo mažesnę nei 90 IQ (cit. pg. Blackburn R., 2001). Ten pat pateikiami ir T. E. Moffit tyrimo duomenys, kurie rodo, kad tarp intelekto ir nusikaltimų skaičiaus egzistuoja statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys (koreliacijos koeficientas 0,2 – 0,3), kuris išlieka ir kontroliuojant socialinio statuso kintamąjį. Antra vertus, D. M. Fergusson et. al. (2005) atlikto tyrimo duomenimis, nors ir buvo rastas ryšys tarp intelekto vaikystėje ir vėlesnio nusikalstamo elgesio, tačiau šis ryšys išnyko, kai buvo atsižvelgta į tokius kintamuosius kaip ankstyvos elgesio problemos ir šeimos biografijos faktai (konkretūs šeimos kintamieji straipsnyje, deja, nebuvo nurodyti). Tačiau nors ir yra duomenų apie intelekto ir nusikalstamumo ryšį (Otto R. K., 2001), nėra aišku, kaip paaiškinti tokius duomenis. Ar žemas intelektas yra priežastinis nusikalstamumo veiksnys? Ar visi intelekto aspektai (pavyzdžiui, verbalinis, erdvinis, veiklos, matematinis) vienodai susiję su nusikalstamumu? Ar intelekto žinojimas padeda prognozuoti pakartotiną nusikalstamumą? Kaip žinias apie nusikaltusio asmens intelektą galima panaudoti, siekiant nusikaltusio asmens elgesio korekcijos?

Ištyrus specifinių intelekto aspektų ryšį su nusikalstamumu, kai kurių tyrimų duomenys rodo, kad nusikaltę asmenys pasižymi žemesniu verbaliniu nei veiklos intelektu (cit. pg. Blackburn, 2001). Viena iš hipotezių teigia, kad žemesni verbaliniai sugebėjimai gali tiesiogiai skatinti nusikalstamo elgesio atsiradimą, kadangi apribojamos aukštesniųjų kognityvinių funkcijų (pavyzdžiui, savireguliacinės, socialinių problemų sprendimo) vystymosi galimybės. A. Raine et. al. (2002) atlikto tyrimo duomenimis, 8 ir 17 metų amžiaus antisocialiai besielgiantys vaikai ir paaugliai, 3 ir 11 metų amžiuje turėjo žemą erdvinį intelektą, o žemo verbalinio intelekto 3 metų amžiuje nebuvo nustatyta. Taigi buvo nustatytas ryšys tarp erdvinio intelekto ir antisocialaus elgesio.

C. L. Gibson et. al. (2001) atliko tyrimą, kuriuo siekė nustatyti, kaip yra susiję verbalinis intelektas ir nepalanki šeimos aplinka ir, kaip jų ryšys didina nusikalstamo elgesio tikimybę. Nepalankia šeimos aplinka šiame tyrime buvo laikomas žemas šeimos socialinis ekonominis statusas, vieniša motina (nuo vaiko gimimo iki 7 metų amžiaus), jaunesnė nei 21 metų amžiaus motina gimus vaikui ir pan. Tyrime dalyvavo 987 asmenys iki 18 metų. Nustatyta, kad verbalinio intelekto ir nepalankios šeimos aplinkos sąveika leidžia prognozuoti ankstyvą nusikalstamo elgesio pradžią, kuri, savo ruožtu, yra susijusi su nuolatiniu nusikalstamu elgesiu (Gibson C. L. et. al., 2001; Moffit T. E., 1993; Ge X. et. al., 2001). Šio tyrimo duomenimis, didžiausią riziką anksti pradėti nusikalstamą veiklą turi asmenys, pasižymintys žemesniu verbaliniu intelektu ir gyvenantys nepalankioje šeimos aplinkoje.

X. Ge et. al. (2001) atliko tyrimą, kuriame dalyvavo 4 146 jauni teisės pažeidėjai (vidutinis amžius – 16,5 metų), siekdami nustatyti šeimos aplinkos, kognityvinių sugebėjimų ir ankstyvų elgesio problemų ryšį su nusikalstamumu. Rezultatai parodė, kad kognityviniai sugebėjimai (vertinti Raveno progresyvių matricių metodu, Kalifornijos pasiekimų testų rinkiniu bei G-faktoriumi iš Bendrųjų

gebėjimų testo) nebuvo susiję nei su amžiumi pirmojo suėmimo metu, nei su suėmimų dažnumu iki 17 metų amžiaus, tačiau buvo susiję su nuolatiniu nusikalstamumu vyresniame nei 18 metų amžiuje (18-20, 21-25, 26-30, 31 metų amžiuje ir vėliau). Taigi, šio tyrimo duomenimis, kognityviniai sugebėjimai yra susiję su ilgalaikiu nusikalstamumu, bet neleidžia prognozuoti nusikalstamo elgesio iki 18 metų. Tyrimo autoriai žemesnių kognityvinių sugebėjimų asmenų polinkį nuolatiniam nusikalstamumui aiškina impulsyvumu, dėmesio bei abstraktaus mąstymo sugebėjimų stoka (Ge X. et. al., 2001). Aukštesnius kognityvinius sugebėjimus turintys asmenys labiau linkę nustoti antisocialiai elgtis nei turintys žemesnius kognityvinius sugebėjimus, kadangi pirmieji gali būti labiau linkę ieškoti teisėtų alternatyvų nusikalstamumui.

M. M. Forde (2004) atlikto tyrimo metu hipotezė apie intelekto ir recidyvinio nusikalstamumo ryšį nepasitvirtino. P. Gendreau et. al. (1997) atliko meta-analitinį tyrimą, kuriame analizavo 131 tyrimo rezultatus apie suaugusių nusikaltusių asmenų recidyvo prognostinius kintamuosius. Šio tyrimo duomenys parodė, kad intelektas turi statistiškai reikšmingą, tačiau silpną ryšį su pakartotinu nusikalstamumu. Tyrimo išvadose P. Gendreau et. al. (1997) teigia, kad silpnas ryšys galėjo atsirasti dėl intelekto vertinimo instrumentų ypatumų, kadangi daugelis tyrėjų intelektą vertino tradiciniu būdu (t.y. taikė standartinius testus, matuojančius lingvistinius ir matematinius sugebėjimus).

Taigi klausimas apie intelekto ir pakartotino nusikalstamumo ryšį vis dar lieka neišspręstas – vieni autoriai teigia, kad su nusikalstamu elgesiu didžiausią ryšį turi erdvinis, antri – kad verbalinis intelektas, tretiems iš viso nepavyko nustatyti intelekto ir pakartotino nusikalstamumo ryšio. Siekiant suprasti intelekto ir nusikalstamumo ryšį, siūloma vertinti ne tik verbalinį bei matematinį intelektą, tačiau nepamiršti praktinio, socialinio intelekto bei tam tikrų įgūdžių lavinimo galimybės (Gendreau P. et. al., 1997; Gardner H., 1995).

4.1.2.2. Impulsyvumas ir nusikalstamumas

Atsižvelgdami į biologinius, psichologinius ir socialinius impulsyvumo aspektus, F.G. Moeller et. al. (2001) impulsyvumą apibrėžė kaip polinkį reaguoti į išorinius ir vidinius stimulus greitai ir neplanuotai, neatsižvelgiant į neigiamas tokių reakcijų pasekmes, kurias patiria tiek pats impulsyvus asmuo, tiek ir kiti žmonės. Ryšys tarp impulsyvumo ir nusikalstamumo atrodo yra dar sudėtingesnis nei ryšys tarp intelekto ir nusikalstamumo. Visų pirma, taip yra dėl impulsyvaus tipo elgesiui apibūdinti vartojamų sąvokų įvairovės. Nors impulsyvumas yra vienas iš esminių bruožų diagnozuojant daugelį psichikos sutrikimų (elgesio sutrikimai, asmenybės sutrikimai, priklausomybės, bipoliniai sutrikimai pagal DSM-IV) bei apibūdinant nusikaltusius asmenis, aiškaus šios sąvokos apibūdinimo stokojama (Moeller F. G. et. al., 2001; Otto R., 2000; Whiteside S. P., 2001). Dėl šios priežasties yra sudėtinga

palyginti skirtingų tyrimų rezultatus, kuriais bandoma nustatyti impulsyvumo vaidmenį nusikalstančių asmenų elgsenoje.

Tyrinėjant impulsyvaus tipo elgesį taip pat dažnai vartojamos tokios sąvokos kaip savikontrolė, apdovanojimo atidėjimas, hiperaktyvumas, tolerancija frustracijai (Blackburn R., 2001; Vazsonyi A. T. et. al., 2001). S. P. Whiteside et. al. (2001) atlikto tyrimo metu faktorinės analizės būdu išskyrė 4 skirtingus asmenybės aspektus, susijusius su impulsyvaus tipo elgesiu: skubėjimą, išankstinio apgalvojimo stoką, atkaklumo stoką ir įspūdžių siekimą. Šie autoriai teigia, kad kiekvienas impulsyvumo aspektas yra susijęs su skirtingais sutrikimais, o su antisocialios asmenybės sutrikimu yra susijusi išankstinio apgalvojimo stoka.

Be to, impulsyvumo sąvokos daugialypiškumas priklauso ir nuo teorinio konteksto. Pavyzdžiui, socialinio išmokymo teorijoje savireguliacijai įtakos turi dėmesio procesai, savęs pastiprinimo standartai bei pasekmių lūkesčiai, tuo tarpu psichodinaminėse teorijose apdovanojimo atidėjimas yra ego kontrolės funkcija, kai instinktyvius impulsus prislopina fantazijos ir planavimas (cit. pg. Blackburn R., 2001). Sąvokos daugialypiškumas nulemia ir impulsyvumo vertinimo metodų įvairovę. Impulsyvumui vertinti gali būti naudojamos anketos, laboratoriniai metodai bei elektrinio smegenų aktyvumo vertinimas (Moeller F.G. et. al., 2001).

Nepaisant minėtų problemų, vertinant pakartotino nusikalstamumo ir impulsyvumo ryšį, daugelis tyrimų vis dėlto patvirtina prielaidą apie teigiamą šių veiksnių ryšį. A. T. Vazsonyi et. al. (2001) atlikto tyrimo duomenimis, savikontrolės trūkumas paaiškina nuo 17 iki 28 procentų nusikalstamo elgesio įvairovės, todėl daroma išvada, kad savikontrolė padeda prognozuoti nusikalstamą elgesį. Be to, B. Benda (2003) atliktas tyrimas patvirtino prielaidą, kad žema savikontrolė yra teigiamai susijusi su recidyvo rizika (kaip ir socialinių įgūdžių stoka, bendravimas su nusikalstančiais asmenimis, narkotikų vartojimas, prekyba narkotikais bei ginklais). Tačiau yra ir kitokių duomenų apie impulsyvumo ir pakartotino nusikalstamumo ryšį. Pavyzdžiui, J. F. Mills et. al. (2003) ieškojo ryšio tarp psichopatologinių veiksnių (tarp jų nekontroliuojamo impulsų reiškimo) ir pažeidimų pataisos įstaigoje (pavyzdžiui, fizinis smurtas, grasinimai kaliniams ar personalui, narkotikų platinimas arba vartojimas, azartiniai lošimai ir t.t.), tačiau netikėtai tyrimo autoriams tarp nekontroliuojamo impulsų reiškimo ir pažeidimų buvo nustatytas neigiamas ryšys. Viena iš pasiūlytų tokių rezultatų interpretacijų buvo tokia, kad nekontroliuojamas impulsų reiškimas gali būti daugiau susijęs su tokiais pažeidimais kaip narkotikų platinimas ar azartiniai lošimai, kuriuos tyrimo metu buvo sunkiau užfiksuoti. Tuo tarpu D. Pardini et. al. (2006) atlikto tyrimo metu nerado ryšio tarp impulsyvumo ir pasikartojančio nusikalstamumo, kai buvo kontroliuojami kiti kintamieji.

Kadangi teigiama, jog suprasti elgesį padeda mėginimai jį pakeisti (Dishion T. J., Patterson G. R., 1999), svarbu atsižvelgti į korekcinų programų efektyvumo rodiklius. Daugelio korekcinų pykčio valdymo programų dalį sudaro nekontroliuojamo impulsų reiškimo arba savikontrolės problemų sprendimas (Howells K. et. al., 2002; Howells K., Day A., 1999; Vecchio T. D., Oleary K. D., 2004). Tyrimai rodo, kad pykčio išreiškimo problemas padeda efektyviai spręsti kognityvinė-elgesio terapija (Howells K., Day A., 1999; Vecchio T. D., Oleary K. D., 2004). Taigi atsižvelgiant į tyrimų duomenis apie impulsyvumo ir pakartotino nusikalstamumo ryšį ir į tai, kad korekcinės programos, padedančios spręsti impulsų reiškimo problemas duoda teigiamų rezultatų, manome, kad prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą tikslinga atsižvelgti į tiriamųjų impulsyvumo rodiklius.

4.1.2.3. Aš efektyvumas ir nusikalstamumas

Asmenybės požiūriui į save apibūdinti autoriai naudoja įvairias sąvokas: „savigarba“, „savęs vertinimas“, „savastis“, „aš efektyvumas“ ir pan. (Blackburn R., 2001; Valickas G., 1997; Benda B., 2001; Baumeister R. F., 2003; Hoffman B. A., 2003; Vermeiren R. ir kt., 2004). Šios sąvokos kartais vartojamos kaip sinonimai, o kartais joms suteikiama skirtinga prasmė. Kadangi savo darbe mes remiamės A. Banduros teorija, čia plačiau pristatysime aš efektyvumo sampratą.

A. Banduros teigimu, sėkmingam asmenybės funkcionavimui nepakanka žinių apie tai, kaip reikia elgtis, turimų įgūdžių ar padarinių lūkesčių. Anot jo, aš efektyvumas lemia tai, kaip asmuo elgsis vienoje ar kitoje situacijoje, ir prognozuoja elgesį daug geriau nei padarinių lūkesčiai (Bandura A., 1986). A. Bandura aš efektyvumą apibūdino kaip žmogaus savo sugebėjimų organizuoti ir atlikti atitinkamus veiksmus, kurių reikia norint įvykdyti tam tikras užduotis, vertinimą. Aš efektyvumas yra susijęs ne su turimais įgūdžiais, bet su savo galimybių panaudoti turimus įgūdžius įvertinimu (ten pat). Be to, teigiama, kad suvoktas aš efektyvumas yra reikšmingas užduoties atlikimo veiksnys, kuris veikia iš dalies nepriklausomai nuo turimų įgūdžių. Žmonių įsitikinimai apie savo sugebėjimus veikia kaip grupė artimų veiksnių, lemiančių jų elgesį, mintis ir emocines reakcijas.

Aš efektyvumo įsitikinimai yra veiklos pagrindas. Kol žmogus nėra įsitikinęs, kad jis gali pasiekti trokštamą rezultatą savo veiksmų dėka, jis neturi pakankamai motyvacijos veikti susidarius kliūtims ar ištikus nesėkmėms. Asmenys, kurie sėkmingai pakeičia tam tikrus savo elgesio įpročius, turi aukštą aš efektyvumą, jie tiki, kad gali reguliuoti savo motyvaciją ir elgesį (Bandura A., 1999).

Anot A. Banduros, aš efektyvumo samprata gali paaiškinti ir prognozuoti elgesį įvairiose srityse. Suvoktas aš efektyvumas prognozuoja tokio elgesio pokyčius kaip streso reakcijos, depresija, tolerancija skausmui, elgesio savireguliacija, karjeros pasirinkimas, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis, atkrytis ir pan. (Bandura A., 1998, 1999; Sitharthan T. et. al., 2003).

Sveikatos psichologijos tyrimai rodo, kad aš efektyvumo įsitikinimų prognostinė vertė išlieka ir tuomet, kai socialinių, demografinių charakteristikų, emocinių būsenų ir kitų veiksnių įtaka yra pašalinama (Bandura A., 1998).

Literatūroje nurodoma keletas priežasčių, kodėl aš efektyvumo įsitikinimų vertinimas taip paplito psichosocialinių ir sveikatos tyrimų srityse: „pirma, gerai sudarytos aš efektyvumo skalės pasižymi geromis psichometrinėmis savybėmis; antra, aš efektyvumo įsitikinimai yra lengvai pakeičiami, ir tai gali būti naudinga intervencinė strategija; trečia, manoma, kad aš efektyvumas turi priežastinę įtaką elgesiui, todėl aš efektyvumo įsitikinimų pakeitimas gali padėti pakeisti kitus svarbius elgesio aspektus“ (Owen S. V., Froman R. D., 2003).

Viename iš tyrimų, kuriame buvo tikrinamas aš efektyvumo ir nusikalstamumo ryšys nustatyta, kad pakartotinių nusikaltimų nepadariusių asmenų aš efektyvumo įsitikinimai buvo aukštesni nei pakartotinius nusikaltimus padariusių asmenų (šiuo tyrimu buvo vertinamas vadinamasis globalus aš efektyvumas) (Benda B., 2001).

Remiantis išdėstyta medžiaga, manome, jog yra tikslinga nustatyti aš efektyvumo įsitikinimų ryšį su nusikalstamo elgesio pasikartojimu ir jo galimybes prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą, kadangi tuomet iš mūsų pasiūlyto nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelio išplauktų intervencijos, siekiant pakeisti nusikalstamą elgesį, galimybes. Kaip teigė A. Bandura, visapusiškos teorijos tikslas yra pasiūlyti konceptualų modelį, kuris apimtų įvairias poveikio priemones, galinčias pakeisti elgesį (Bandura A., 1986). Būtent dėl aš efektyvumo įsitikinimų potencialių galimybių pakeisti nepageidautiną elgesį, šiame darbe mes skiriame ypatingą dėmesį nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo galimybėms prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą išsiaiškinti, todėl aš efektyvumo sampratai bus skirtas atskiras paragrafas.

4.1.2.4. Emociniai asmenybės veiksniai ir nusikalstamumas

Emociniai asmenybės išgyvenimai tiriant nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnius, taip pat neliko nenagrinėti. Anot kai kurių tyrėjų, pakartotinai padariusių smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus asmenų grupes skiria priešiško ir pykčio emocijų išgyvenimas (Mills J.F. et. al., 2003; Gordon M., Majchrzyk Z., 2001; Wolska A., 2001). C. M. Murphy et. al. (2003) ieškojo ryšio tarp pykčio ir agresyvaus elgesio pasireiškimo, tačiau jo nustatyti nepavyko. W. Loza ir A. Loza-Fanous (1999) tyrinėjo, kaip pyktis padeda prognozuoti smurtinį ar nesmurtinį nusikalstamumo recidyvą. Anot jų, pykčio vaidmuo prognozuojant nusikalstamumo recidyvą yra pervertinamas ir yra daug neaiškumų, susijusių tiek su pykčio vertinimo metodikomis, tiek su pačia pykčio sąvoka, tiek su procesu, kuris vyksta tarp pykčio emocijos išgyvenimo ir veiksmo atlikimo. Teigiama, kad pykčio kaip vieno iš

asmenybės veiksmų sureikšminimas prognozuojant tiek smurtinį, tiek nesmurtinį nusikalstamo elgesio recidyvą neturi realaus pagrindo (Loza W., Loza-Fanous A., 1999).

E. Zamble ir V. J. Quinsey (1997) nusikalstamumo recidyvo procesą mėgina aprašyti pritaikydami atkryčio teoriją. Jų teigimu, susidūrę su kasdienio gyvenimo sunkumais nusikalstantys asmenys linkę „susikurti“ daugiau problemų, tačiau jų turimų įveikos įgūdžių nepakanka situacijai išspręsti. Be to, jie negali tiksliai atpažinti savo sunkumų šaltinio ir įvertinti įmanomų veikimo būdų, o jei randamas tinkamas būdas, stinga įgūdžių jį praktiškai įgyvendinti. Kaip viso to rezultatas, kyla įtampa ir depresija (Zamble E., Quinsey V.J., 1997). Paprastai kaip geriausias būdas „susitvarkyti“ su savo emociniu distresu naudojamas alkoholis bei narkotikai, o tai tik pablogina gebėjimą įveikti sunkumus. Emocinio distreso atsiradimas buvo labiausiai pastebimas tarp tų nuteistųjų, kurie padarė naują nusikaltimą praėjus mažiau nei vienam mėnesiui nuo jų paleidimo į laisvę (ten pat). Tačiau pastarieji autoriai tarp emocinio distreso ir nusikaltimo įvykdymo pripažįsta esant daug tarpinių veiksmų: įveikos įgūdžių stoka, problemos atpažinimas, problemos sprendimo būdų numatymas ir parinkimas.

4.1.3. Psichopatologiniai nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai

Nors neretai manoma, kad nusikaltimus (ypač smurtinius) labiausiai linkę padaryti ir dažniausiai padaro psichikos sutrikimų turintys asmenys, mokslinių tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiški. Ryšys tarp smurtinio nusikalstamo elgesio ir psichikos sutrikimo yra sudėtingas ir prieštaringas (Dernevik M., 2004; Blackburn R., 2001). R. Blackburn (2001), apibendrinęs tyrimų apie psichinio sutrikimo ir nusikalstamumo ryšį rezultatus, teigia, kad psichinių sutrikimų turinčių asmenų nusikalstami veiksmai yra labiau susiję su tais pačiais veiksniais, kaip ir neturinčių psichikos sutrikimų asmenų, t.y. su amžiumi, lytimi, priklausymu tautinei mažumai, suėmimų praeityje skaičiumi nei su psichikos sutrikimu.

Tyrimai rodo, kad nusikaltimus padariusių ir psichikos sutrikimus turinčių asmenų populiacijos persidengia, t.y. nusikaltusiųjų populiacijoje yra psichikos sutrikimus turinčių asmenų, o tarp psichikos ligonių yra dalis nusikalstančiųjų (Dernevik M., 2004; Blackburn R., 2001). Nors Lietuvoje nėra viešai paskelbtų statistinių duomenų apie psichinių ligų paplitimą pataisos namuose ar kitose laisvės atėmimo vietose, tačiau čia, kaip ir visame pasaulyje, egzistuoja ta pati taisyklė - didelis psichinių sutrikimų paplitimas laisvės atėmimo vietose nereiškia, kad yra priežastinis ryšys tarp psichinio sutrikimo ir nusikalstamumo. Ilgas įkalinimo laikotarpis gali atsiliesti žmogaus psichikai ar būti „paleidžiantis“ veiksnys psichikos sutrikimo atsiradimui (Haney C., 2001). Be to, psichikos sutrikimų turintys asmenys, padarę nusikaltimus gali būti greičiau išaiškinami, labiau linkę prisipažinti padarę

nusikaltimą. Yra duomenų, leidžiančių teigti, jog tiek nusikaltimo, tiek psichikos sutrikimo pagrindiniai rizikos veiksniai yra tokie patys - nedarni šeima vaikystėje ir žemi akademiniai pasiekimai mokykloje (Harris G. T. et. al., 2001; Kramer G. M., Heilbrun K., 2000; Bjorkly S., 1995; Dernevik M., 2004; Blackburn R., 2004).

J. Marcinkevičienės (2001) pateikiamais duomenimis, augant nusikalstamumui Lietuvoje didėja ir nusikaltusių asmenų su psichikos sutrikimais grupė. 1996, 1997 ir 1998 metais atliktų teismo psichiatrinių ekspertizių metu nustatytų nepakaltinamų ir su psichikos sutrikimais asmenų skaičius buvo atitinkamai 1364, 1579, 2098 (procentinė išraiška nuo bendro nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus atitinkamai - 2 proc., 2,1 proc., 2,7 proc.). Taigi, nuo bendro nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus, nepakaltinami asmenys ir asmenys su psichikos sutrikimais sudaro sąlyginai nedidelę dalį. Pagal sutrikimą, didžiausią nusikaltimų skaičių padaro protiškai atsilikę asmenys (atitinkamai 28,6 proc., 23 proc. ir 20 proc.), mažesnę - asmenybės ir elgesio sutrikimus turintys asmenys (atitinkamai 17,4 proc., 19,4 proc. ir 18,2 proc.) ir asmenys su organiniais bei simptominiiais psichikos sutrikimais (atitinkamai 11,5 proc., 12,4 proc. ir 9,6 proc.). J. Marcinkevičienė nurodo, kad maždaug apie pusė pakaltinamų psichikos sutrikimus turinčių asmenų padarė sunkius nusikaltimus – žmogžudystes, kūno sužalojimus ir seksualinius nusikaltimus (Marcinkevičienė J., 2001).

Teigiama, kad psichikos sutrikimo diagnozė nėra lemiantis nusikalstamo elgesio pasireiškimo ar tikslus prognostinis veiksnys (Modestin J. et. al., 2002). Buvo tiriamas ryšys tarp endogeninės depresijos, nerimo bei nusikalstamumo ir nustatyta, kad endogenine depresija sergančių pacientų nusikalstamumui socialiniai-demografiniai veiksniai (amžius ir socialinis statusas) turėjo didesnę įtaką nei psichikos sutrikimo diagnozė. S. Bjorkly (1995), atlikęs 20 tyrimų meta-analizę teigia, kad psichikos sutrikimas gali būti tik nežymus smurtinio nusikalstamo elgesio rizikos veiksnys, nors schizofrenija, psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant psichoaktyvias medžiagas ir organiniai smegenų pažeidimai su smurtiniu nusikalstamu elgesiu siejami labai dažnai. Pavyzdžiui, R. Otto (2000) teigia, kad piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis arba priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų diagnozė yra vienas didžiausių smurtinio nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių. Toks prieštaravimas galėjo atsirasti dėl sudėtingo psichikos sutrikimo ir nusikalstamo elgesio ryšio, kadangi turi būti įvertintos tokios aplinkybės kaip psichozės simptomų buvimas ar nebuvimas, psichikos sutrikimo komorbidiškumas, konkreti psichikos sutrikimo diagnozė.

Teigiama, kad psichinės ligos ir priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų kombinacija padidina nusikalstamo (ypač smurtinio) elgesio riziką (Otto R., 2000; Bjorkly S., 1995). M. Rice ir G. T. Harris (1995) atlikto tyrimo duomenimis, schizofrenija sergančių asmenų piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis padidina šių asmenų smurtinio nusikalstamo elgesio riziką.

Taip pat yra teigiančių, jog psichozės simptomai yra geresnis prognostinis rodiklis nei psichikos ligos diagnozė (Blackburn R., 2001; Bjorkly S., 1995). Sutrikusios psichikos asmenys, tikintys, kad jiems grasinama, kad jie gali būti sužaloti kitų, labiau linkę elgtis agresyviai nei asmenys, neturintys tokių simptomų ar neturintys sutrikimo (Otto R., 2000). Haliucinacijos, kurių metu sergančiajam „duodami nurodymai“ vienaip ar kitaip pasielgti, gali būti laikomos smurtinio nusikalstamo elgesio rizikos veiksniais. Klaidės bei haliucinacijos esant ar nesant schizofrenijos diagnozei laikomi reikšmingesniu rizikos veiksniais nei schizofrenijos diagnozė (ten pat). Tačiau kartais psichikos sutrikimas ar schizofrenijos diagnozė įvardijama kaip neigiamas prognostinis nusikalstamo elgesio veiksnys, t.y. teigiama kad jų buvimas sumažina nusikalstamo elgesio riziką (Kramer G. M., Heilbrun K., 2000; Rice M., Harris G. T., 1995; Bevc I. et. al., 2003).

Yra duomenų patvirtinančių, kad asmenys, esantys bipolinio sutrikimo maniakinėje stadijoje turi padidintą riziką agresyviai elgtis (Otto R., 2000). Su smurtiniais nusikaltimais siejama aleksitimija (charakterizuojama kaip sunkumai atpažįstant ir suprantant jausmus, nesugebėjimas kontroliuoti emocinių išgyvenimų, nuskurdusios fantazijos, empatijos stoka) bei disociaciniai sutrikimai (Dawda D., Pescitelli D., Hart S., 2000; Moskovitz A., 2004).

4.1.3.1. Psichopatija ir nusikalstamumas

Vienas ypatingai plačiai mokslinėje literatūroje nagrinėtas psichopatologinis nusikalstamo ir smurtinio elgesio aspektas – psichopatija. Psichopatai apibūdinami kaip asmenys, turintys impulsyvaus elgesio, socialinių taisyklių laužymo, įstatymų pažeidimo istoriją (Hart S. D., Hare R. D., 1997; Johansson P. et. al., 2002). Daugumai psichopatų būdingas dažnas kriminalinis elgesys, tačiau tik nedidelė dalis visų nusikalstančiųjų yra psichopatai. Jie pasižymi tokiomis savybėmis kaip egocentiškumas, impulsyvumas, nepakankamas atsakomybės jausmas, paviršutiniškos emocijos, empatijos, kaltės ir gailesčio stoka, patologinis melavimas ir manipuliatyvumas (Lalumiere et. al., 2001; Mitchell D., Blair J., 2000). Daugelis autorių patvirtina teigiamą psichopatijos ryšį su nusikalstamu (ypač smurtiniu) elgesiu ir psichopatiją vertina kaip nusikalstamo elgesio rizikos veiksnį (Otto R., 2000; Kramer G.M., Heilbrun K., 2000; Simourd D.J., Hoge R.D., 2000; Harris G.T., Rice M., Lalumiere M., 2001; Farrington D.P., 1998). Teigiama, kad psichopatija labiau susijusi su smurtinio recidyvo tikimybe nei piktnaudžiavimas alkoholiu ar schizofrenija (Rice M., Harris G.T., 1995). Be to, pateikiami įdomūs duomenys, kad psichopatų piktnaudžiavimas alkoholiu, kitaip nei kitiems psichikos sutrikimų turintiems asmenims, neprisideda prie smurto rizikos (ten pat).

Nusikaltėliai psichopatai kriminalinę karjerą pradeda jauname amžiuje, pvz., nustatytas vidutinis amžius pirmojo nusikaltimo metu tarp psichopatų buvo 18, 1 metų, o ne tarp psichopatų - 20

metų (Hart S. D., Hare R. D., 1997). Tačiau psichopatų ir ne psichopatų šeimos aplinka, kurioje jie užaugo, nesiskyrė. Psichopatų nusikalstamumo pradžiai šeima turėjo mažą įtaką, bet šeimos aplinka turėjo labai didelę įtaką ne psichopatams (ten pat). Ne psichopatai iš probleminių šeimų pirmą kartą buvo suimti maždaug 15 metų amžiaus, o iš ne tokių probleminių – 22 metų (Hart S. D., Hare R. D., 1997).

Taigi psichopatija yra labai svarbus veiksnys siekiant suprasti ir prognozuoti kriminalinį elgesį, tačiau daugumą kriminalinių veiklų vis dėlto atlieka ne psichopatai. Tokiais atvejais nusikalstamas elgesys gali būti susijęs su daugeliu asmenybės, socialinių ir kitų veiksnių.

Apibendrinant galima teigti, kad tik kai kurie psichikos sutrikimai turi statistiškai reikšmingą ryšį su nusikalstamumu. Be to, psichikos sutrikimo diagnozė pati savaime nėra nei būtinas, nei pakankamas veiksnys nusikalstamiems veiksams atsirasti. Teigiama, jog reikia atkreipti dėmesį į psichozės buvimą ar nebuvimą. Taip pat tyrimų rezultatai rodo, kad piktnaudžiavimas alkoholiu kartu su psichikos ligos diagnoze padidina nusikalstamo (ypač smurtinio) elgesio riziką.

4.1.3.2. Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis ir nusikalstamumas

Nepaisant Lietuvoje pastaraisiais metais mažėjančio neblaivių asmenų, kaltinamų padarius nusikaltimą, skaičiaus, jis vis dar išlieka gana aukštas. 1994 metais neblaivūs asmenys, kaltinami nusikalstamų veikų padarymu, sudarė 38,1 proc. visų kaltinamų nusikaltimus padariusių asmenų, 2002 metais - 33,6 proc., 2003 metais – 28,8 proc., o 2004 metais – 24,5 proc. Tačiau didėja asmenų, įtariamų padariusių nusikaltimus narkotinio apsvaigimo būsenoje skaičius. Pavyzdžiui, 1994 metais šis skaičius sudarė 0,4 proc. visų kaltinamų nusikaltimus padariusių asmenų, 2003 metais – 0,61 proc., o 2004 metais – 0,69 proc.¹ Atsižvelgiant į tokius duomenis, nėra keista, kad alkoholio vartojimas ar piktnaudžiavimas kitomis psichoaktyviomis medžiagomis dažnai suprantamas kaip nusikalstamo elgesio priežastinis veiksnys, tačiau tokie statistiniai duomenys nėra pakankami, kad būtų galima daryti išvadą apie priežastinį nusikalstamumo ir psichoaktyvių medžiagų vartojimo ryšį (Blackburn R., 2001). Nors psichomotorinių įgūdžių, reakcijos laiko, kognityvinio informacijos apdorojimo sutrikimai yra alkoholinio apsvaigimo būsenai būdingi bruožai, tačiau psichologinės alkoholio vartojimo pasekmės priklauso ne tik nuo alkoholinio gėrimo tipo ir kiekio, bet ir nuo individualių vartojančių alkoholi asmenų skirtumų (kūno sandaros, metabolizmo procesų, tolerancijos lygio), taip pat nuo situacijos ypatumų (Blackburn R., 2001; Benson B. L. et. al., 2001).

¹ Duomenys pateikti Nepilnamečių prevencijos Lietuvoje centro interneto tinklapyje www.nplc.lt.

M. T. Lynskey tyrimo duomenimis, paaugliai, kurie dažnai ir dideliais kiekiais vartojo alkoholį, buvo 5,7 karto labiau linkę padaryti smurtinius ar turtinius nusikaltimus nei tie paaugliai, kurie neturėjo alkoholio vartojimo problemų. To paties tyrimo metu autoriai tikrino, ar išlieka ryšys tarp alkoholio vartojimo ir nusikalstamumo, kai atsižvelgiama į tokius socialinius bei individualius veiksnius kaip bendravimas su nusikalstančiais ir psichoaktyvias medžiagas vartojančiais bendraamžiais, intelektas, elgesio sutrikimai. Nustatyta, kad tokiu atveju ryšys tarp alkoholio vartojimo ir turtinio nusikalstamumo išnyko, o tarp alkoholio vartojimo ir smurtinio nusikalstamumo sumažėjo, tačiau išliko statistiškai reikšmingas (pvz., alkoholio vartojimo problemų turintys paaugliai 3,2 karto dažniau buvo linkę padaryti smurtinius nusikaltimus nei tokių problemų neturintys paaugliai (Lynskey M. T., 2001). X. Ge et. al. (2001) tyrimo rezultatai parodė, kad ankstyva alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo pradžia (iki 17 metų) buvo statistiškai reikšmingas prognostinis suėmimų ateityje (iki ir po 31 metų) rodiklis.

E. H. Wei kartu su kolegomis (2004) ieškojo ryšio tarp marihuanos bei alkoholio vartojimo ir smurtinio nusikalstamumo. Jie nustatė, jaunuoliai, dažnai vartojantys marihuaną 11-14 metų amžiuje yra labiau linkę smurtauti 15-20 metų amžiuje, o tarp alkoholio vartojimo ir smurtinio nusikalstamumo toks ryšys nebuvo nustatytas. Tačiau atsižvelgus į bendrus rizikos veiksnius (pvz., žemi akademiniai pasiekimai, depresiška nuotaika, impulsyvumas, tokie gyvenamosios vietos veiksniai kaip nusikalstamumas, bedarbystė, vandalizmas ir pan.), ryšys tarp marihuanos vartojimo jaunesniame amžiuje ir smurtinio elgesio vėlesniame amžiuje tapo statistiškai nereikšmingu (Wei E. H. et. al., 2004).

R. O. Pihl kartu su kolegomis (2003) bandė nustatyti ryšius tarp kognityvinio funkcionavimo alkoholinio apsvaigimo būsenos ir agresijos. Kognityvinis funkcionavimas (angl. executive cognitive functioning) suprantamas kaip gebėjimas planuoti, inicijuoti, palaikyti ar pakeisti tam tikrą tikslingą elgseną. Jie nustatė, kad neblaivūs žemesnius kognityvinio funkcionavimo gebėjimus turintys asmenys nedidelės provokacijos aplinkybėmis reaguoja agresyviau palyginti tiek su blaiviais, tiek su neblaiviais aukštesnius kognityvinius sugebėjimus turinčiais asmenimis. Tuo tarpu didelės provokacijos sąlygomis, neblaivūs žemesnius kognityvinius sugebėjimus turintys asmenys nesiskyrė tiek nuo blaivių, tiek nuo neblaivių aukštesniais kognityviniais gebėjimais pasižyminčių asmenų.

Kiti autoriai mėgino aiškintis psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir nusikalstamo elgesio pradžios ypatumus (Farabee D. et. al., 2001). Tyrimo metu buvo nustatyta, kad asmenys, kurie pradėjo daryti nusikaltimus jau piktnaudžiaudami psichoaktyviomis medžiagomis, labiau buvo linkę daryti tokius nusikaltimus kaip prostitucija, sąvadaimas, prekyba narkotikais, o tie, kurie pirmiau pradėjo

daryti nusikaltimus ir po to pradėjo piktnaudžiauti psichoaktyviomis medžiagomis, buvo labiau linkę daryti tokius nusikaltimus kaip vagystė, plėšimas, užpuolimas (angl. predatory) (ten pat).

Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis dažnai pasireiškia kartu su asmenybės sutrikimais, ypač stiprus ryšys buvo nustatytas tarp antisocialios ir ribinės asmenybės sutrikimų bei piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis (McMurran M., 1999). Teigiama, jog piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis kartu su psichikos sutrikimu, gali padidinti nusikaltimo riziką ir sumažinti poveikio priemonių efektyvumą (McMurran M., 1999).

Taigi iš pirmo žvilgsnio atrodantis akivaizdžiu ryšys tarp psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir nusikalstamumo nėra vienareikšmiškai patvirtintas, kadangi skirtingi autoriai pateikia skirtingus rezultatus. Tačiau mokslininkai sutaria, kad galimos kelios hipotezės apie nusikalstamumo ir psichoaktyvių medžiagų vartojimo ryšį: a) psichoaktyvios medžiagos poveikis gali paskatinti nusikalstamą elgesį; b) nusikalstama tam, kad būtų galima tęsti vartojimą; c) dėl nelegalios psichoaktyvių medžiagų prekybos tarpusavio santykiai reguliuojami nusikalstamais būdais (Pernanen K. et. al., 2002; Blackburn R, 2001).

Taigi mes pristatėme pakartotino nusikalstamo elgesio vidinius rizikos veiksnius, kuriuos skyrėme į demografinius (amžius, lytis, rasė, tautybė), psichologinius (intelektas, impulsyvumas, sąžiningumas, emociniai), psichopatologinius (schizofrenija, depresija, nerimas, psichopatija, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis).

4.2. Išoriniai pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai

4.2.1. Šeimos (biologinės) rizikos veiksniai

Kai kurie šeimos kintamieji, kurie turi įtakos asocialios asmenybės formavimuisi, taip pat neretai vertinami kaip nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai (L.A., Lichter E.L., 2003; Barber N., 2004; Heck C., Walsh A., 2000). Pavyzdžiui, tai gali būti nuolatiniai konfliktai tarp tėvų, nedarni šeima, psichoaktyvių medžiagų vartojimas šeimoje, emocinio ryšio tarp tėvų ir vaikų stoka, auklėjimo klaidos, agresijos naudojimas sprendžiant kasdienes problemas, patirta prievarta vaikystėje, ankstyvas bendraamžių atstūmimas, tam tikri šeimos struktūros ypatumai (Daškevičius K., 2001; Gordon M., Majchrzyk Z., 2001; Wolska A., 2001; Otto R., 2000; Dodge K.A. et. al., 2003; Closkey L.A., Lichter E.L., 2003; Barber N., 2004; Heck C., Walsh A., 2000). Tokie nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai gali būti vertinami kaip netiesioginiai nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai.

X. Ge et. al. (2001) atlikto tyrimo rezultatai parodė, neigiama aplinka šeimoje (prieraišumo, artumo nebuvimas, tėvystės įgūdžių stoka, šeimos narių asmeninės problemos) yra susijusi su

nusikalstamo elgesio jaunystėje (iki 17 metų) trukme ir dažnumu, tačiau ji nesusijusi su nusikaltimų dažnumu suaugus (vyresniame nei 18 metų amžiuje). Kadangi ankstyvas amžius pirmojo nusikaltimo metu yra pasikartojančio nusikalstamo elgesio rizikos veiksnys, galima teigti, kad neigiama šeimos aplinka veikia kaip tarpinis pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnys (Moffit T. E., 1993; Ge X. et. al., 2001). Šeimos veiksnių svarbą vaikų elgesiui patvirtina A. Banduros socialinės-kognityvinės teorijos teiginį, kad tiesioginis aplinkos poveikis ypatingai stiprus tol, kol vidiniai asmenybės veiksniai dar nėra pakankamai susiformavę (Bandura A., 1986).

L.C. Gibson et. al. (2001) atliktas tyrimas taip pat patvirtina šeimos aplinkos svarbą vaikystėje. Jų tyrimo duomenimis, žemas verbalinis IQ 7 metų amžiuje ir priešiška šeimos aplinka buvo teigiamai susiję su ankstyva kriminalinio elgesio pradžia. Netiesioginę šeimos aplinkos įtaką vėlesniam smurtiniam elgesiui patvirtina G. T. Harris et. al. (2001) atliktas tyrimas, kurio duomenimis, asocialūs tėvai (apibūdinami kaip nusikalstantys, vartojantys alkoholį, fiziškai bei psichologiškai išnaudojantys vaiką ir naudojantys smurtą vienas prieš kitą) nedaro tiesioginės įtakos smurtiniam elgesiui, tačiau tokių tėvų buvimas susijęs su psichopatijos išsivystymu, ankstyvosios vaikystės problemomis, žemais akademiniais pasiekimais, mokymosi sutrikimais, žemu intelektu. Kiti autoriai teigia, kad didžiausią nusikalstamumo riziką turi tie vaikai, kurių tėvai piktnaudžiauja alkoholiu ar narkotikais (Paolucci E. O. et. al., 1998; Paolucci E. O. et. al., 2000).

Šeimos struktūros ryšį su vėlesniu nusikalstamu elgesiu patvirtinančių tyrimų duomenų stokojama. N. Barber (2004) tyrimo duomenimis, šeimos struktūra, kurioje yra tik vienas iš tėvų, stipriai susijusi su smurtiniais nusikaltimais. C. Heck ir A. Walsh (2000) išskiria 4 šeimos struktūros kintamuosius ir teigia, kad apleisti vaikai dažniau įsitraukė į nusikalstamą veiklą ir įvykdė sunkesnius nusikaltimus (smurtinius) nei vaikai, iš išsiskyrusių, kartu gyvenančių ar iš iširusių dėl mirties šeimų. Paolucci ir kt. (1998) taip pat teigia, kad tyrimų duomenys apie šeimos struktūros ir pakartotino nusikalstamo elgesio ryšį nėra nuoseklūs. Taigi matyt ne pati šeimos struktūra, o šeimos struktūros pasikeitimo priežastys lemia nusikalstamo elgesio pasireiškimą tikimybę.

4.2.2. Vedybos

Nemažai tyrimų buvo skirta patikrinti populiarų įsitikinimą, kad vedybos ir tėvystė sumažina pakartotino nusikalstamo elgesio riziką (Blackburn R., 2001). Šie klausimai yra aktualūs planuojant intervencijas, kadangi įrodžius, kad santuoka ir tėvystė gali sumažinti pakartotino nusikalstamo elgesio riziką, galima būtų planuoti atitinkamas poveikio priemones. Šeimos padėties poveikis kriminaliniam elgesiui nėra vienakryptis, tačiau šeima gali sumažinti kontaktus su nusikalstančiais draugais, padidinti

paklusnumą prosocialioms normoms ir veikia kaip elgesį kontroliuojantis veiksnys (Blackburn R., 2001).

Nors tyrimų duomenys nėra nuoseklūs, galima teigti, kad jie patvirtina iškeltas prielaidas, jog geri santykiai šeimoje bei vedybinio gyvenimo kokybė gali sumažinti pakartotino nusikalstamo elgesio riziką (Paolucci E. O., 1998; Webster C.D., Eaves D., 1995; Brown L. S., 2002). Kita vertus, yra duomenų rodančių, kad ankstyva santuoka neturi ryšio su nusikalstamumo rizikos sumažėjimu (Blackburn R., 2001), tačiau santuoka gali prisidėti prie kai kurių su nusikalstamumu susijusių įpročių atsisakymo (alkoholio ir narkotikų vartojimas, neatsakingas seksualinis elgsys) (Wright K. N., Wright K. E., 1992). K. N. Wright ir K. E. Wright (1992) tyrimo metu nustatyta, kad vyrai, kurių žmonos neturėjo nusikalstamo elgesio istorijos, po santuokos buvo linkę mažiau nusikalsti nei tie, kurių žmonos turėjo kriminalinio elgesio istoriją. G. T. Harris et. al. (1993) teigia, egzistuoja statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp psichinių sutrikimų turinčių asmenų vedybų kiekio ir smurtinio nusikalstamo elgesio (Harris G. T. et. al., 1993).

Kiti autoriai mėgino aiškintis vedybinių santykių kokybę. Buvo rasta, kad nusikaltėliai, palyginti su nenusikaltusiais asmenimis, buvo dukart labiau linkę išsiskirti iki 32 metų amžiaus. Jie taip pat labiau nesutardavo su žmona ar sugyventine, buvo linkę dažniau mušti savo partnerę (Blackburn R., 2001; Wright K. N., Wright K. E., 1992). E. O. Paolucci (1998) teigia, kad prierašumas prie sutuoktinio sumažina nusikalstamo elgesio riziką, o D. J. Cook et. al. (2001) ryšio tarp vedybinių santykių nestabilumo ir smurtinio nusikalstamo elgesio recidyvo nenustatė.

Nors tyrimų apie vedybinių veiksmų ir nusikalstamumo recidyvo ryšį mes neradome daug, tačiau remiantis sukauptais empiriniais duomenimis galime daryti prielaidą, kad nusikalstamo elgesio pasikartojimo prognozei gali būti svarbus ne tik pats santuokos faktas, bet ir sutuoktinių santykių kokybė bei gebėjimas juos išlaikyti.

4.2.3. Darbas

Kitas su nusikalstamumu ir nusikalstamo elgesio pasikartojimu labai dažnai siejamas socialinis veiksnys yra darbas. Nors didžiausias nedarbo lygis paprastai būna padidintos rizikos nusikalsti asmenų grupėse, tačiau tiesioginė nedarbo įtaka nusikalstamumui vis dar ginčytina. Manoma, kad kaip ir vedybos, darbo turėjimas gali sumažinti ankstesnę bendraamžių įtaką ir padidinti paklusnumą įstatymams, ir atvirkščiai, nesėkminga darbo paieška gali įtvirtinti nusikalstamą elgesį, o darbo praradimas gali sukurti finansines problemas, kurios gali padidinti nusikalstamo elgesio riziką (Blackburn R., 2001). Tarp nedarbo ir nusikalstamumo yra abipusė priklausomybė, kadangi nedarbas

veikia nusikalstamumo lygį, o nusikalstantys asmenys mažiau domisi stabilium darbu arba stokoja įgūdžių jį išlaikyti (ten pat).

Vieni autoriai teigia, kad nedarbo lygis susijęs su didesniu suėmimų skaičiumi tik nepilnamečiams, o jauniems suaugusiems yra svarbesnė darbo kokybė, pavyzdžiui, mažas uždarbis, darbas ne pilną darbo dieną (Allan E. A., Steffensmeier D. J., 1989). Kiti pažymi, kad jaunų suaugusiųjų nusikalstamumas susijęs su darbo nestabilumu, o ne su pajamomis ar užimtumo lygiu (Thornberry T. P., Farnworth M., 1982). Pastarųjų autorių prielaidą patvirtina G. T. Harris et. al. (1993) tyrimas, kurio duomenimis recidyvistų nepertraukiama darbo trukmė buvo statistiškai reikšmingai trumpesnė nei tų, kurie nepadarė pakartotinių nusikaltimų (pirmųjų – 30 mėn., antrųjų – 66 mėn.).

P. Gendreau ir jo kolegų teigimu, vertinant nusikaltusių asmenų pakartotino nusikalstamumo riziką dažniausiai atsižvelgiama tik į tai, ar jis yra baigęs pagrindinę mokyklą ir kokia jo darbo istorija (pvz., dažnai neturėjo darbo arba dažnai keitė darbo vietas, buvo kada nors atleistas). Jis siūlo atkreipti dėmesį į tai, kad tokie veiksniai kaip “nepasitenkinimas darbu” ir “žema darbo motyvacija” kartais turi didesnę nei 0,2 koreliaciją su pakartotinu nusikalstamumu (darbo istorijos ir pakartotino nusikalstamumo koreliacija yra mažesnė – 0,14) (Gendreau P. et. al., 1998).

4.2.4. Bendravimas su nusikalstančiais asmenimis

Bendravimo su nusikalstančiais asmenimis, kitaip nei šeimos, vedybinio gyvenimo ar darbo, ryšys su nusikalstamu elgesiu tyrėjų patvirtinamas vienareikšmiškai (Mills J. et. al., 2004; Benda B. B., 2001; Gendreau et. al., 1998; Andrews A., 1996; Harris P. M., 1991). P. Gendreau et. al. (1998) atlikta tyrimų, kuriuose buvo tikrinamas nusikalstamumo ir bendravimo aplinkos ryšys, meta-analizė patvirtino, kad asmenys, su kuriais nusikaltėlis bendrauja yra vienas iš stipriausių pakartotino nusikaltimo prognostinių veiksnių ($r = 0.19$). B. B. Benda (2001) tyrimo duomenimis, bendravimo su nusikalstančiais bendraamžiais ryšys su nusikalstamu elgesiu recidyvistų grupėje statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo grupių, kurias sudarė ne recidyvistai bei lygtinio paleidimo sąlygų pažeidėjai. Bendravimą su nusikalstančiais asmenimis kaip vieną svarbiausių pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksnių išskyrė ir A. Andrews (1996). Nusikalstamo elgesio recidyvo ir bendravimo su nusikalstančiais asmenimis ryšys A. Banduros socialinės-kognityvinės teorijos kontekste taip pat nėra netikėtas. A. Banduros teigimu, iš begalės prognostinių užuominų, kurios veikia elgesį, nė viena nėra tokia universali ir informatyvi kaip kitų asmenų veiksmai. „Žmonės ploja, kai kiti ploja, juokiasi, kai kiti juokiasi, pasišalina iš socialinių situacijų, kai pamato kitus pasišalinant, jie rengiasi kaip rengiasi mados diktotojai, ir daugelyje kitų situacijų modeliavimas skatina jų elgesį ir suteikia jam kryptį“ (Bandura A., p. 206, 1986).

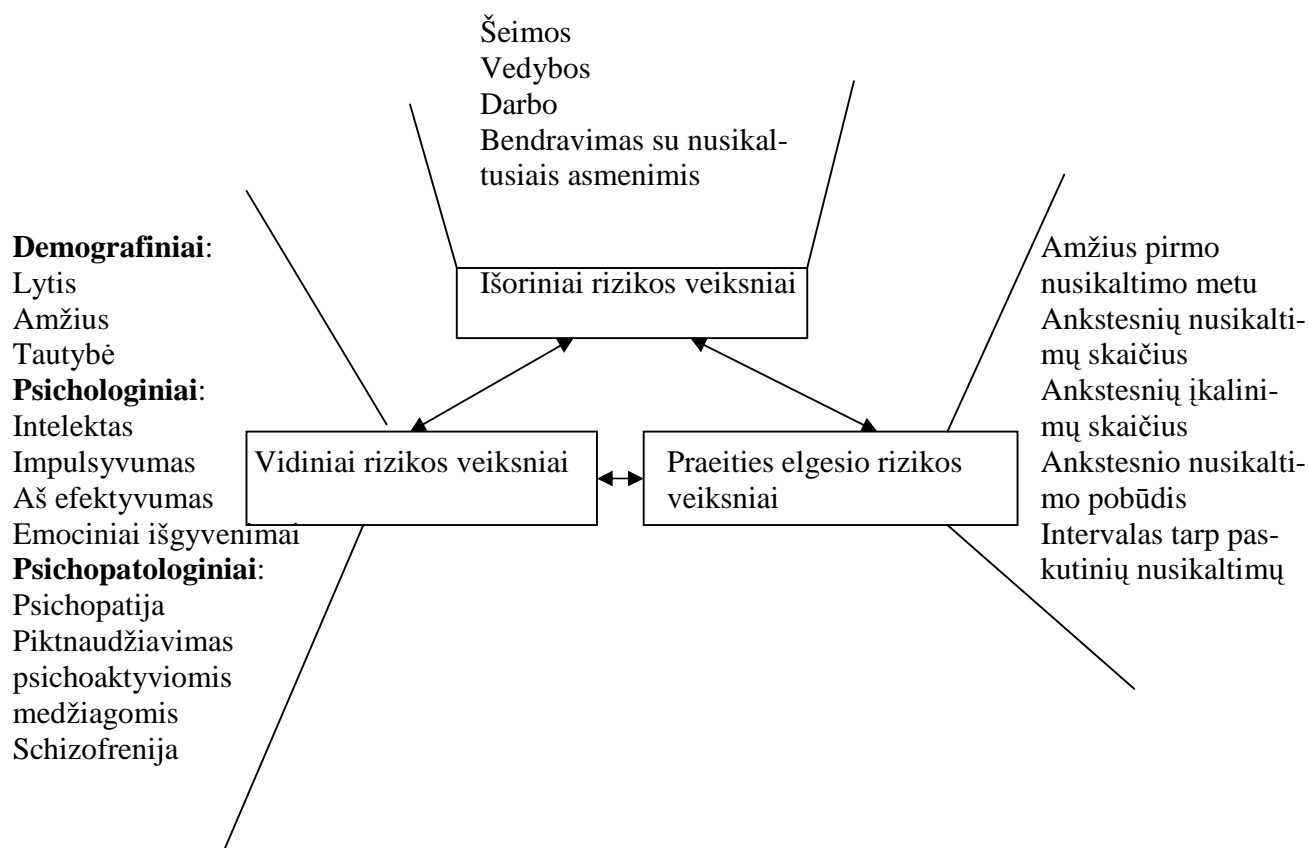
4.3. Praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai

Nusikalstamo elgesio istorijos veiksnių svarbą prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą taip pat patvirtina dauguma tyrimų, tačiau skirtinguose tyrimuose yra išskiriami šiek tiek kitokie nusikalstamo elgesio istorijos veiksniai. Pavyzdžiui, R. Castillo et. al. (2004) teigimu, nusikaltimo sunkumas pagal teisinius kriterijus nėra susijęs su nusikalstamo elgesio pasikartojimu, tačiau su juo yra susijęs nusikaltimo pobūdis. Pavyzdžiui, labiausiai linkę pakartotinai nusikalsti asmenys, teisti už plėšimą (41,2 proc.) bei šaunamųjų ginklų panaudojimą (42,3 proc.). Mažiausiai linkę pakartotinai nusikalsti asmenys, teisti už sukčiavimą (16,9 proc.), vagystę (19,1 proc.) ir narkotikų gabenimą (21,2 proc.). Tuo tarpu, anot P.A. Langan ir D. J. Levin (2002), dažniausiai pakartotinai nusikalsti linkę iš laisvės atėmimo vietų paleisti asmenys, padarę turtinius nusikaltimus (73,8 proc.) palyginti su tais, kurie įvykdė žmogžudystes (40,7 proc.) ar seksualinius nusikaltimus (41,4 proc.).

Statistinė recidyvo informacijos skalė (angl. Statistical information on recidivism scale - SIR), kuri naudojama pakartotino nusikalstamo elgesio prognozavimui, pasižymi gana aukšta koreliacija su pakartotinu nusikalstamu elgesiu (0,388) (Glover A. J. J. et. al., 2002), apima tokius nusikalstamo elgesio istorijos kintamuosius: intervalą tarp paskutinių nusikaltimų ir bendrą bausmės trukmę (Motiuk L. L. et. al., 1989). Kita vertus, yra duomenų, kad bendra bausmės trukmė neturi ryšio su lygtinai iš įkalinimo vietų paleistų asmenų recidyvu (Cormier R. B., 1997; Worthington A. et. al., 1999; Langan P. A., Levin D. J., 2002). Kai kurie tyrimai atskleidė ryšį tarp ankstesnių įkalinimų skaičiaus ir nusikalstamo elgesio pasikartojimo ateityje (Cormier R. B., 1997; May C., 1999; Langan P. A., Levin D. J., 2002). Pavyzdžiui, P.A. Langan ir D. J. Levin (2002) pateikia tokius duomenis: 63,8 proc. tik vieną kartą atlikusių laisvės atėmimo bausmę asmenų po paleidimo buvo pakartotinai suimti, o laisvės atėmimo bausmę atlikusių daugiau nei vieną kartą – 73,5 proc.

Daugelis autorių vieningai daro išvadą, kad amžius pirmojo nusikaltimo metu bei ankstesnių nusikaltimų skaičius labai gerai prognozuoja pakartotino nusikalstamo elgesio pasireiškimą (Benda B. B., 2001; Paolucci E. O., 2000; Gendreau P. et. al., 1996; May C., 1999). Pavyzdžiui, P. A. Langan ir D. J. Levin (2002) teigia, kad tarp vieną kartą anksčiau teistų asmenų pakartotinai nusikalto 40,6 proc., tuo tarpu tarp du kartus anksčiau teistų – 47,5 proc., tarp tris kartus teistų – 55,2 proc., o tarp 15 ir daugiau kartų teistų – 82,1 proc.

Apibendrinami skyrių apie nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnius galime pateikti tokią schemą:

2 pav. Pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių schema.

Vidinių, išorinių ir praeities elgesio rizikos veiksnių tarpusavio sąveiką pagrindžia empiriniai tyrimai, kurie buvo trumpai pristatyti šioje darbo dalyje. Pavyzdžiui, teigiama, kad didžiausią riziką anksti pradėti nusikalstamą veiklą turi asmenys, pasižymintys žemesniu verbaliniu intelektu ir gyvenantys nepalankioje šeimos aplinkoje (Gibson C. L. et. al., 2001), psichopatų nusikalstamumui šeima turi nedidelę įtaką, palyginti su ne psichopatais (Hart S. D., Hare R. D., 1997), ryšio tarp alkoholio vartojimo ir nusikalstamumo stiprumas keičiasi priklausomai nuo to, į kokius išorinius ar vidinius rizikos veiksnius dar yra atsižvelgiama (Lynskey M. T., 2001).

Atsižvelgdami į teorinę medžiagą, empirinius duomenis, taip pat į psichologinių ir psichopatologinių vidinių rizikos veiksnių korekcijos ir įvertinimo galimybes, šiame darbe mes tikrinsime šių vidinių, išorinių ir praeities elgesio rizikos veiksnių ryšį su pakartotinu nusikalstamumu ir jų galimybes prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą: demografinius (tautybę ir amžių), psichologinį (aš efektyvumas), psichopatologinius (schizofrenija, antisocialios asmenybės sutrikimai, psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant psichoaktyvias medžiagas), išorinius (vedybos, darbas,

bendravimas su nusikaltusiais asmenimis) ir praeities nusikalstamo elgesio (nusikaltimų skaičius, nusikaltimų pobūdis, amžius pirmojo nusikaltimo metu, intervalas tarp paskutinių nusikaltimų). Intelektu ryšio su pakartotinu nusikalstamu elgesiu mes netikrinsime, kadangi tradiciškai suprantamo intelekto (verbalinio, matematinio) ir nusikalstamumo ryšio tyrimai turi ribotą praktinį pritaikomumą (intelektas negali būti koreguojamas), siekiant nusikalstamo elgesio tikimybės sumažinimo. Į impulsyvumo ir pakartotino nusikalstamumo ryšį bus atsižvelgiama rengiant nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalę.

4.4. Aš efektyvumas

Anot A. Banduros, tyrimai rodo, kad žmonės, turintys aukštą aš efektyvumą, elgiasi, mąsto ir jaučiasi skirtingai nuo tų, kurie turi žemą aš efektyvumą. Vietoj to, kad numatytų savo ateitį, jie kuria ją (Bandura A., 1986). Elgesys, kuris remiasi aš efektyvumo įsitikinimų įvertinimu, užtikrina fizinę bei psichologinę gerovę, ko negalima pasakyti apie neapgalvotus veiksmus, neįvertinant savo galimybių.

Suvoktas aš efektyvumas lemia žmogaus gebėjimą susidoroti su aplinkos keliamais reikalavimais. Aš efektyvumo įsitikinimai yra veiklos pagrindas. Kol žmogus netiki, kad jis gali pasiekti trokštamą rezultatą savo veiksmų dėka, jis neturi pakankamai motyvacijos veikti susidarius kliūtims ar ištikus nesėkmėms. A. Bandura aš efektyvumą apibūdina kaip individo lūkesčius, jog jam pavyks kontroliuoti subjektyviai svarbius įvykius (Bandura A., 1989). Anot A. Banduros, aš efektyvumas tai - individo vertinimas, kaip gerai (arba prastai) jis atliks užduotį, naudodamas savo sugebėjimus ir atsižvelgdamas į esamas aplinkybes (Bandura A., 1986, 1993).

A. Banduros (1994) manymu, aš efektyvumo lūkesčių sistema nėra visa apimantis individo bruožas. Tai diferencijuotas lūkesčių apie savąjį „aš“, susijusių su įvairiomis veiklos sritimis, rinkinys (Bandura A., 1994). Aš efektyvumas yra susijęs su individo atliekamų veiksmų kontrole, mąstymo proceso, motyvacijos bei emocinių ir fiziologinių būsenų savireguliacija (Bandura A., 1986; 1994).

4.4.1. Aš efektyvumo funkcijos

Aš efektyvumas lemia, kokie elgesio būdai bus pasirenkami, kiek bus įdedama pastangų ir kaip atkakliai bus siekiama norimo rezultato. Pavyzdžiui, paprastai bijome bei stengiamės vengti grėsmingų situacijų, kuriose, mūsų manymu, mums nepakaktų turimų gebėjimų, tačiau noriai atliekame veiklą tuomet, kai save vertiname kaip sugebėsią susidoroti su užduotimi. Aukšto aš efektyvumo žmonės pasitiki savo gebėjimais, sudėtingas užduotis suvokia kaip iššūkį, kurį reikia įveikti, o ne kaip grėsmę, kurios reikėtų vengti (Bandura A., 1994). Tokie žmonės sau kelia aukštus reikalavimus ir griežtai jų

laikosi. Jų susitelkimas į užduotį užtikrina efektyvų jos atlikimą. Tuo tarpu žemo aš efektyvumo individai stengiasi išvengti sudėtingų užduočių, jų aspiracijos žemos, nededama daug pastangų pasirinktų tikslų siekimui. Susidūrę su sudėtingomis užduotimis jie linkę akcentuoti savo asmeninius trūkumus, kliūtis, su kuriomis teks susidurti, bei nepalankius padarinius, nesusitelkia ties tuo, kaip reikėtų sėkmingai veikti (Bandura A., 1994).

A. Bandura teigia, jog suvoktas aš efektyvumas individo funkcionavimą gali reguliuoti veikdamas kognityvinę, motyvacinę bei emocinę sferas (Bandura A., 1991, 1994).

Aš efektyvumo įtaka individo kognityviniams procesams. Anot A. Banduros, aš efektyvumo įsitikinimai veikia mūsų mąstymo bei sprendimų priėmimo procesus (Bandura A., 1991).

Aš efektyvumas veikia kognityvinius procesus keliais būdais. Visų pirma, aš efektyvumo įsitikinimai turi įtakos individo tikslų pasirinkimui - kuo stipresni aš efektyvumo įsitikinimai, tuo sudėtingesnius tikslus žmogus sau kelia ir tuo tvirčiau jų laikosi (Bandura A., 1994). Be to, dauguma veiksmų pirmiausiai yra atliekami mintyse, o aš efektyvumo įsitikinimai veikia žmogaus lūkesčių scenarijų kūrimą ir pakartojimą. Asmenys, turintys aukštą aš efektyvumą, vizualizuoja sėkmės scenarijus, kurie prisideda prie sėkmingo veiklos atlikimo, o turintys žemą aš efektyvumą, vizualizuoja neigiamus veiklos scenarijus ir mąsto apie daugelį dalykų, kurie gali nepavykti (ten pat). Esant įtemptai situacijai, iškilus nesėkmėms bei kliūtims, dėmesio išlaikymui ties užduotimi taip pat reikalingas aukštas aš efektyvumas (ten pat). Aukšto aš efektyvumo žmonės net tuomet, kai turi priimti itin sudėtingus sprendimus, mąsto logiškai, analizuoja susidariusią situaciją. Tuo tarpu žemo aš efektyvumo individams, kurie abejoja savo sugebėjimu išspręsti problemą, būdingas padrikas mąstymas.

Aš efektyvumo įtaka individo motyvacijai. Motyvacija veikti tam tikru būdu atsiranda individui suformavus lūkesčius apie tai, kokius tikslus jis gali įgyvendinti, suplanavus savo veiksmus bei numčius laukiamus padarinius. Aš efektyvumo įsitikinimai lemia tai, kokie tikslai pasirenkami, kiek pastangų skiriama jų įgyvendinimui, kaip atkakliai to siekiama ir kaip elgiamasi susidūrus su kliūtimis bei įvairiais sunkumais (Bandura A., 1998).

Aš efektyvumo įtaka individo emocinėms būsenoms. Aš efektyvumas emocines būsenas veikia keliais būdais (Bandura A., 1994): 1) žmonės, įsitikinę, kad gali valdyti situaciją, yra mažiau pažeidžiami patiriamo streso nei tie, kurių aš efektyvumas yra žemas ir kurie linkę pervertinti pavojus; 2) aukšto aš efektyvumo žmonės patiriamą stresą bei nerimą mažina elgdamiesi tokiu būdu, kuris aplinką paverčia ne tokia grėsminga; 3) aukšto aš efektyvumo žmonės sugeba geriau kontroliuoti neigiamas mintis, atsipalaiduoti, nukreipti dėmesį, nusiraminti ir ieškoti draugų bei šeimos narių paramos.

4.4.2. Aš efektyvumo dinamiškumas ir prognostinis potencialas

Svarbios aš efektyvumo įsitikinimų savybės yra jų dinamiškumas bei prognostinis potencialas. Sakydami „dinamiškumas“, turime omenyje gebėjimą keistis, gebėjimą būti paveiktu. Ši savybė yra svarbi kuriant žmogaus elgesio modelį, kadangi vienas iš modelio vertę apsprendžiančių veiksnių yra tai, kiek jis gali paaiškinti elgesio pokyčius (Bandura A., 1986, Dishion T. J., Patterson G. R., 1999). Būtent kai kurių nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnių dinamiškumo nebuvimas leidžia paaiškinti statistinių nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės modelių ribotumą, kadangi gerai nusikalstamo elgesio pasikartojimą ateityje prognozuojantys praeities nusikalstamo elgesio veiksniai negali būti paveikti jokiais intervencijomis. Anot Banduros A., asmenys, kurie sėkmingai pakeičia tam tikrus savo elgesio įpročius, pasižymi aukštu aš efektyvumu, gali reguliuoti savo motyvaciją ir elgesį. Įpročių keitimui nei vien tik ketinimas, nei vien tik noras neturi daug įtakos, jei individas stokoja gebėjimų paveikti savo motyvaciją ir elgesį (Bandura A., 1986).

Kalbant apie prognostinį aš efektyvumo potencialą, reiktų paminėti, kad, anot A. Banduros, aš efektyvumas prognozuoja ateities elgesį geriau nei praeities elgesys. Praeities elgesys veikia ateities elgesį netiesiogiai, paveikdamas aš efektyvumo įsitikinimus, o aš efektyvumas gali paveikti veiksmus nepriklausomai nuo praeities elgesio. Be to, suvoktas aš efektyvumas gerai prognozuoja elgesio pokyčius, pavyzdžiui, gijimo proceso, streso reakcijų, įpročių atsisakymo etc. (Bandura A., 1998). Sveikatos psichologijos tyrimai rodo, kad aš efektyvumo įsitikinimų prognostinė vertė išlieka ir tuomet, kai atsižvelgiama į socialinius, demografinius, emocinius ir kitus veiksnius (ten pat).

Tačiau nepaisant aš efektyvumo įsitikinimų įtakos žmogaus elgesiui bei jo prognostinio potencialo, nereikia pamiršti, kad aš efektyvumas neveikia savarankiškai nuo kitų kognityvinių žmogaus elgesį lemiančių veiksnių, į kuriuos svarbu atsižvelgti, siekiant kuo tikslesnės žmogaus elgesio prognozės. Tokie kognityviniai elgesio veiksniai yra padarinių lūkesčiai bei tikslai arba ketinimai.

4.4.3. Padarinių lūkesčiai ir tikslai

Padarinių lūkesčiai taip pat veikia žmogus elgesį, nors vien tik jie negali sėkmingai prognozuoti žmogaus elgesio (Bandura A., 1986). Padarinių lūkesčiai gali būti atskirti nuo aš efektyvumo įsitikinimų tokiais atvejais, kai jokie veiksmai negali užtikrinti norimo rezultato arba, kai išoriniai padariniai yra labai mažai susiję su atliekamų veiksmų kokybe. Pavyzdžiui, jei darbo rinka labai diskriminuoja nuteistą žmogų, tuomet turima pakankama kvalifikacija ir aukšti aš efektyvumo

įsitikinimai darbinėje srityje nėra pakankami, norint tiksliai prognozuoti nuteisto asmens įsidarbinimo galimybes.

Individas gali atsisakyti tam tikroje veikloje dėti pastangas siekiant tikslo dėl dviejų priežasčių. Pirma, todėl, kad jis rimtai abejoja savo sugebėjimais atlikti reikalaujamą veiklą, antra, jis gali būti įsitikinęs savo sugebėjimais, tačiau nustoti stengtis todėl, kad tikisi, jog jo pastangos neduos norimų rezultatų dėl neįautrios, neigiamai nusistačiusios socialinės aplinkos. Todėl bet kuriuo atveju, elgesys gali būti geriausiai prognozuojamas, kai yra atsižvelgiama tiek į aso efektyvumo įsitikinimus, tiek į padarinių lūkesčius (Bandura A., 1986). Be to, Brown S. L. (2002) tyrimo metu nustatyta, kad vienas iš reikšmingiausių recidyvo prognostinių rodiklių buvo teigiamų nusikaltimo pasekmių lūkesčiai.

Siekiant kuo tikslesnės žmogaus elgesio prognozės ne mažiau svarbu atsižvelgti ir į žmogaus tikslus. Tikslas suteikia elgesiui kryptį ir skatina veikti. Tikslų pasiekimas formuoja aso efektyvumą, o žmogaus įsitikinimai apie savo sugebėjimus veikia jo siekius, kiek pastangų jis deda norėdamas pasiekti norimus tikslus, kaip jis reaguoja į atotrūkį tarp savo veiksmų ir siekių. Ar atotrūkis tarp veiksmų ir siekių bus motyvuojantis, ar nemotyvuojantis priklauso nuo žmogaus aso efektyvumo įsitikimų, siekiant konkrečių tikslų (Bandura A., 1986). Nuteisto asmens ketinimą daugiau nenusikalsti veikia socialiai priimtino elgesio svarba nuteistajam, tikslo pasiekiamumas ir įsipareigojimai kitiems asmenims ateityje elgtis socialiai priimtinais būdais. Kai mažai vertinamoje veikloje nepavyksta pasiekti tikslo, greičiau bus atsisakoma tikslo nei dedama daugiau pastangų jo siekimui (Bandura A., 1986).

Norint kuo tiksliau prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą, remiantis A. Banduros socialine kognityvine teorija, svarbu įvertinti ne tik tokius vidinius psichologinius kognityvinius pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius kaip nuteistojo aso efektyvumo įsitikinimai, tačiau ir tai, kiek jam svarbu ateityje daugiau nenusikalsti bei kokių savo elgesio padarinių jis tikisi.

5. Darbo tikslai, uždaviniai, hipotezės

Atlikus literatūros analizę, paaiškėjo, kad žmogaus pakartotino nusikalstamo elgesio prognozavimas yra labai sudėtingas uždavinys, kuris negali būti išspręstas 100 proc. tikslumu dėl šio elgesio kompleksiskumo ir jį lemiančių rizikos veiksnių kiekio bei įvairovės. Tačiau teoriniai žmogaus elgesį aiškinantys modeliai gali padėti siekti šio tikslumo. Siekiant prognozuoti žmogaus nusikalstamo elgesio recidyvą, svarbu atsižvelgti į visus rizikos veiksnius, kurie gali paaiškinti didelę pakartotino

nusikalstamo elgesio individualių skirtumų įvairovę ir kurie gali padėti sukurti intervencijas nusikalstamo elgesio korekcijai. Nusikalstamo elgesio recidyvo aiškinimui mes pasirinkome A. Banduros reciprokinio determinizmo modelį ir rėmėmės šio autoriaus socialine – kognityvine teorija, kurioje svarbią vietą užima aš efektyvumo įsitikinimų lygis. Nustačius, kad aš efektyvumas padeda prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą, būtų galima kurti nusikalstamo elgesio korekcijos priemones, kadangi manoma, jog aš efektyvumas turi priežastinę įtaką elgesiui, todėl aš efektyvumo įsitikinimų korekcija gali padėti keisti kitus svarbius elgesio aspektus (Owen S. V., Froman R. D., 2003).

Atsižvelgus į žmogaus nusikalstamo elgesio recidyvo prognozės teorines prielaidas ir į literatūroje aprašytus pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius buvo suformuluotas toks darbo tikslas bei uždaviniai:

Darbo tikslas:

Remiantis A. Banduros socialine-kognityvine teorija, nustatyti veiksnius, leidžiančius geriausiai prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą.

Darbo uždaviniai:

1. Nustatyti, kurie nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai leidžia prognozuoti nusikaltimų skaičių ir lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą.
2. Nustatyti, ar nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo įsitikinimai gali būti naudingi prognozuojant pakartotinę nusikalstamą elgesį.
3. Palyginti skirtingą nusikaltimų skaičių padariusias tiriamųjų grupes pagal nusikalstamo elgesio recidyvo vidinius, išorinius ir praeities elgesio rizikos veiksnius.
4. Palyginti lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupes pagal nusikalstamo elgesio recidyvo vidinius, išorinius ir praeities elgesio rizikos veiksnius.
5. Sukurti nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalę.

Hipotezės:

1. Nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumas leidžia prognozuoti nusikaltimų skaičių ir lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą.
2. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusios asmenų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal pakartotino nusikalstamo elgesio vidinius, išorinius ir praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius.
3. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal pakartotino nusikalstamo elgesio vidinius, išorinius ir praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius.

TYRIMO METODIKA

1. Tiriamieji

Tyrime dalyvavo 103 vyriškos lyties tiriamieji (lygtinai prieš pusę metų ir vėliau iš pataisos namų paleisti tyrimo metu pataisos inspekcijų (toliau - PI) įskaitoje buvę asmenys): 3 asmenys buvo Druskininkų rajono, 3 – Ukmergės rajono, 16 – Alytaus miesto ir rajono ir 81 – Vilniaus miesto ir rajono PI įskaitoje. Pusės metų laikotarpis pasirinktas kaip rizikingiausias laikas naujam nusikaltimui padaryti ar teismo nustatytas sąlygas pažeisti. Vidutinis tiriamųjų amžius – 30, 2 metų. Minimalus tiriamųjų amžius – 18 metų, maksimalus – 56. Ankstesnių nusikaltimų skaičius svyravo nuo 1 iki 10, vidutinis ankstesnių nusikaltimų skaičius – 4,13. Lygtinio paleidimo metu 4 iš tiriamųjų buvo pradėtas naujas ikiteisminis tyrimas, 7 buvo bausti administracine tvarka, nuobaudos už lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą buvo paskirtos 22 nuteistiesiems.

10 anketų buvo atmesta dėl neaiškaus žymėjimo (pvz., pažymėti keli atsakymų variantai, keletas teiginių visiškai neįvertinti ir pan.). Buvo atlikta papildoma analizė tų tiriamųjų nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo ir padarinių lūkesčių anketos (toliau – anketa nr. 2) atsakymų, kur jie nurodė kraštutinį įvertinimą (tokių tiriamųjų buvo 11). Kadangi yra žinoma, kad praeities nusikalstamas elgesys gerai prognozuoja nusikalstamą elgesį ateityje, buvo analizuojama, ar tie tiriamieji, kurie nurodė kraštutinius anketos nr. 1 įvertinimus, yra padarę nusikaltimų praeityje ir, kiek šiems tiriamiesiems svarbu pakartotinai nenusikalsti. Nustačius, kad visiems, išskyrus 1, tiriamiesiems svarbu pakartotinai nenusikalsti ir, kad 7 iš 11 tiriamųjų (tarp kurių buvo ir tiriamasis, kuriam pakartotinai nenusikalsti visai nesvarbu) yra padarę nuo 1 iki 5 nusikaltimų praeityje, buvo nuspręsta minėtųjų 7 tiriamųjų duomenis pašalinti iš tolimesnės analizės. Be to, buvo nustatyta, kad 3 tiriamieji pildydami anketas pateikė klaidingus duomenis (nors jiems buvo diagnozuotas psichikos sutrikimas vartojant opioidus ar psichikos sutrikimas vartojant kelis narkotikus, į klausimą apie narkotikų vartojimą, jie atsakė, kad niekada nėra bandę vartoti narkotikus), todėl šių tiriamųjų duomenys taip pat nebuvo toliau analizuojami. Taigi iš viso tolesnei anketų analizei buvo naudojami 83 tiriamųjų duomenys. Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 30,1 metai. Minimalus tiriamųjų amžius – 18 metų, maksimalus – 56. Tiriamųjų aprašymas pagal praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius pateiktas 1 ir 2 lentelėse.

1 lentelė. Tiriamųjų aprašymas pagal praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius.

Praeities nusikalstamas elgesys	Vidurkis	Stand. nuokrypis	Minimali vertė	Maksimali vertė
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	21,86	7,12	14	52
Ankstesnių nusikaltimų skaičius	4,02	2,55	1	10
Ankstesnių įkalinimų skaičius	2,64	1,81	1	7
Intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų (mėn.) ²	27,86	32,51	1	180

2 lentelė. Tiriamųjų aprašymas pagal paskutiniojo nusikaltimo pobūdį.

Nusikaltimo pobūdis	Kiekis	Procentinė išraiška
Turtinis	34	41,0
Smurtinis	11	13,3
Turtinis ir smurtinis	23	27,7
Lytinis	6	7,2
Kitas ³	9	10,8

Lygtinio paleidimo metu 2 iš tiriamųjų buvo pradėti nauji ikiteisminiai tyrimai, 6 buvo bausti administracine tvarka, nuobaudos už lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą buvo paskirtos 20 nuteistųjų. Atsižvelgiant į tai, kad tiriamieji buvo laisvėje skirtingą laikotarpį ir todėl turėjo skirtingas galimybes padaryti naują nusikaltimą ar pažeisti lygtinio paleidimo sąlygas, buvo nuspręsta įvesti naują kintamąjį – „laikas naujam nusikaltimui padaryti ar pažeisti lygtinio paleidimo sąlygas“. Laikas naujam nusikaltimui padaryti ar pažeisti lygtinio paleidimo sąlygas svyravo nuo 7 iki 184 dienų, vidutinis laikas naujam nusikaltimui padaryti ar pažeisti lygtinio paleidimo sąlygas – 91,73 dienos. Tiriamųjų aprašymas pagal vidinius ir išorinius nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnius yra pateiktas 5 priede.

2. Tyrimo metodai

Pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksnių anketa. Pakartotino nusikalstamumo rizikos veiksnių anketa (toliau – anketa nr. 1) buvo sudaryta iš klausimų, skirtų įvertinti demografinius, psichologinius ir psichopatologinius vidinius asmenybės rizikos veiksnius ir išorinius aplinkos rizikos veiksnius. Anketą nr. 1 sudarė 22 klausimai, kurie buvo suformuluoti atsižvelgiant į teorines žinias apie

² Intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų skaičiuojamas tik tiems nuteistiesiems, kurie buvo padarę daugiau nei vieną nusikaltimą (N=64).

³ „Kitas“ apima nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, transporto eismo saugumu, dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu ir pan.

nusikalstamo elgesio rizikos veiksnius (žr. 1 priedą). Klausimai apie bendravimo su bendraamžiais ypatumus buvo suformuluoti atsižvelgiant į B. Benda (2001) naudotą nusikaltusių asmenų bendravimo su bendraamžiais skalę. Siekiant užtikrinti duomenų iš nuteistųjų asmens bylų gavimą, anketoje nr. 1 nuteistieji buvo prašomi nurodyti pavardę.

Trumpas Mičigano alkoholizmo nustatymo atrankos testas buvo naudojamas siekiant atskirti rizikingai geriančius asmenis nuo kitų. Šį klausimyną sudaro 13 klausimų (Fleming M. ir kt., 1999).

Nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo ir padarinių lūkesčių anketa (toliau – anketa nr. 2). Kadangi mums nepavyko rasti nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalių, buvo nuspręsta sudaryti tokią skalę, remiantis A. Banduros teorinėmis prielaidomis bei empiriškai pagrįstais aš efektyvumui vertinti skirtų skalių sudarymo principais (Bandura A., 1994). Anot A. Banduros, nėra tokios suvokto aš efektyvumo skalės, kuri tiktų visiems tikslams. Požiūris, kad viena skalė tinka viskam paprastai turi ribotą aiškinamąją ir prognostinę vertę, kadangi dauguma tokios skalės teiginių gali būti mažai susiję arba visai nesusiję su tirama funkcionavimo sritimi (Bandura A., 1994). Taigi A. Bandura teigia, kad suvokto aš efektyvumo skalės turi būti sudaromos konkrečiai veiklos sričiai (ten pat).

Žinios apie tiriamą sritį suteikia galimybes tiksliau nustatyti, kokie asmeninio efektyvumo aspektai turėtų būti vertinami. Visapusiškas aš efektyvumo vertinimas turi būti susijęs su tais elgesio veiksniais, kuriuos žmogus gali nors šiek tiek kontroliuoti. Elgesį geriau prognozuoja žmogaus įsitikinimai savo sugebėjimais padaryti viską, kas reikalinga sėkmei, nei jo įsitikinimas vienu aš efektyvumo aspektu, kuris susijęs su tirama sritimi (Bandura A., 1994). Nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalė buvo sudaryta remiantis literatūros apžvalgoje išskirtais nusikalstamo elgesio rizikos veiksniais, kuriuos galima kontroliuoti, pavyzdžiui, santykių su partnere trukmė ir kokybė, darbo vietos stabilumas ir pasitenkinimas darbu, galvojimas apie veiksmų pasekmes prieš pasielgiant ir pan. Tokie rizikos veiksniai kaip amžius pirmojo nusikaltimo metu arba dabartinis nuteistojo amžius negali būti kontroliuojami, todėl nėra tikslinga jais remtis sudarant nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalę.

Kadangi tiriamųjų prašoma įvertinti, kaip stipriai jie yra įsitikinę, kad gali įvykdyti vieną ar kitą reikalavimą, *skalę sudarantys teiginiai turėtų būti formuluojami taip, kad atspindėtų ne ketinimą kažką padaryti* (pvz., „esu įsitikinęs, kad padarysiu...“ – tokie teiginiai formuluojami naudojant būsimąjį laiką), *o respondento sprendimą, jog jis sugeba tai įvykdyti* (pvz., „esu įsitikinęs, kad galiu padaryti...“ – teiginiai formuluojami naudojant esamąjį laiką) (Bandura A., 1994).

Aš efektyvumo lūkesčių lygį A. Bandura (1994) siūlo *vertinti 100 balų skale, kuri būtų suskirstyta į intervalus kas 10 balų: nuo 0 balų (šis įvertinimas turėtų reikšti visišką negalėjimą, nesugebėjimą kažko atlikti) iki 100 balų, kuriais vertinami paties aukščiausio lygio aš efektyvumo lūkesčiai* (Bandura A., 1994). Manoma, jog skalės, kurių teiginiams vertinti naudojama tik keletas „pakopų“ (t.y. siūloma tik keletas teiginių įvertinimo alternatyvų) yra ne tokios patikimos, jomis neįmanoma pakankamai „jautriai“ įvertinti matuojamą reiškinį - diferencijuoti tiriamuosius, kurių aš efektyvumo lūkesčių lygis skiriasi (Bandura A., 1994).

Anot A. Banduros, taikant tokią aš efektyvumo lūkesčių vertinimo skalę, gautas *aš efektyvumo lygis turėtų būti apskaičiuojamas sudėjus visų teiginių įvertinimus bei padalijus gautą sumą iš bendro teiginių skaičiaus, t.y. randant aš efektyvumo lygio įvertinimų vidurkį* (Bandura A., 1994). Kuo didesnis gautasis skaičius – tuo aukštesnio lygio aš efektyvumo lūkesčiai (ten pat).

Remiantis aprašytais nusikalstamo elgesio rizikos veiksniais, buvo nutarta išskirti šiuos pagrindinius nusikalstamo elgesio kontrolės aspektus:

1. Nusikalstamo elgesio kontrolė (4 teiginiai).
2. Impulsyvumas (2 teiginiai).
3. Alkoholio vartojimas (8 teiginiai).
4. Narkotikų vartojimas (8 teiginiai).
5. Bendravimas su neigiamą įtaką darančiais asmenimis (2 teiginiai).
6. Santykiai su partnere (3 teiginiai).
7. Darbas (3 teiginiai).

Kitame etape buvo sudaromi įvairūs teiginiai, apibūdinantys kiekvieną iš septynių pagrindinių nusikalstamo elgesio kontrolės aspektų. Nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalę sudarė 30 teiginių. Remiantis A. Banduros (1994) suformuluotais aš efektyvumo skalių konstravimo principais, teiginiai buvo sudaromi taip, kad atspindėtų respondento sprendimą, jog jis sugebės susidoroti su vienu ar kitu jam keliamu reikalavimu – pvz., esu įsitikinęs, kad sugebu elgtis taip, kad išvengčiau naujo nusikaltimo padarymo; esu įsitikinęs, kad sugebu atsikratyti tų savo įpročių, kurie skatina mane pakartotinai nusikalsti. Buvo stengiamasi teiginius sudaryti taip, kad jie atspindėtų skirtingo sudėtingumo reikalavimus. Pvz., „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai esate prislėgtos nuotaikos?“, „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai norite pasilinksinti kartu su draugais?“, „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate rasti Jums patinkantį darbą?“ etc.

Formuluojant nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės teiginius taip pat buvo atsižvelgta ir į kai kuriuos aš efektyvumo lūkesčių lygiui vertinti skirtos Narkotikų vengimo aš efektyvumo skalės (Martin G. W., 1992) (angl. Drug avoidance self-efficacy scale - DASES) teiginius.

Remiantis A. Banduros aš efektyvumo skalių konstravimo principais, nutarta, kad kiekvienas teiginys bus vertinamas panaudojant 100 balų skalę, kuri suskirstyta į intervalus kas 10 - nuo 0 iki 100. Kad tiriamiesiems būtų paprasčiau tiksliai įvertinti kiekvieną teiginį, buvo nuspręsta aš efektyvumo lūkesčių stiprumą vertinti procentais, nes tai yra įprasta, dažniausiai kasdieniame gyvenime naudojama vertinimo skalė. Todėl teiginiai buvo formuluojami taip: „kiek procentų esate įsitikinęs, kad...“, ir kiekvienas teiginys galėjo būti įvertintas nuo 0% iki 100% (visa skalė suskirstyta į intervalus kas 10%). Pvz.:

Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate elgtis taip, kad išvengtumėte naujo nusikaltimo padarymo?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Atsižvelgiant į aprašytus kognityvinius žmogaus elgesio veiksnius ir siekiant kuo tiksliau prognozuoti nusikalstamą elgesį, anketa nr. 2 buvo papildyta klausimais apie padarinių lūkesčius bei nusikalstamo elgesio svarbą tiriamiesiems. Padarinių lūkesčiams įvertinti po kiekvieno aš efektyvumo skalės teiginio, buvo klausiama, „kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?“ Be to, siekiant kuo tiksliau įvertinti aš efektyvumo įsitikinimų įtaką žmogaus nusikalstamo elgesio pasikartojimui, kiekvieno tiriamojo buvo klausiama „kiek procentų Jums svarbu pakartotinai nenusikalsti?“ Pastaruoju klausimu buvo siekiama išvengti (ar sumažinti) galimų neaiškumų, jei esant aukštam aš efektyvumui, nusikalstamas elgesys pasikartotų. Anketa nr. 2 buvo papildyta 30 klausimų apie padarinių lūkesčius ir 1 klausimu apie nusikalstamo elgesio svarbą. Taigi anketą nr. 2 sudarė 61 klausimas arba teiginys (žr. 2 priedą). Atsakymai į klausimus apie padarinių lūkesčius bei nusikalstamo elgesio svarbą nuteistiesiems bus panaudoti kokybinei duomenų analizei, o toliau bus analizuojami tik 30 teiginių, skirtų nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo įsitikinimų lygiui nustatyti.

Siekiant išanalizuoti nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės teiginius, buvo tikrinama, ar yra skalėje tokių teiginių, kuriuose daugelis tiriamųjų pasirinko tokį patį atsakymo variantą arba teiginių, kur daugelis tiriamųjų rinkosi maksimalų aš efektyvumo vertinimą. Kadangi ne visi tiriamieji yra kada nors bandę vartoti psichoaktyvias medžiagas, buvo nuspręsta teiginius, susijusius su narkotikų vartojimu, analizuoti atskirai. Išanalizavus kada nors vartojusių narkotikus tiriamųjų (N=20) pasirinkimus, buvo nustatyta, kad daugiau nei pusė tiriamųjų rinkosi tą patį (maksimalų) vertinimą, atsakydami į 15, 35 ir 43 nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės

teiginį. Išanalizavus nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės teiginius, nesusijusius su narkotikų vartojimu, buvo nustatyta, kad daugelis tiriamųjų pasirinko tą patį (maksimalų) šių teiginių vertinimą: 13, 41, 45, 47, 53. Taigi atsižvelgiant į A. Banduros rekomendacijas (1997), 8 nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės teiginiai buvo pašalinti iš skalės (13, 15, 35, 41, 43, 45, 47, 53 teiginiai) (žr. 2 priedą). Atsižvelgiant į tai, kad po kiekvieno nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo teiginio buvo klausiami apie padarinių lūkesčius, automatiškai iš skalės buvo pašalinti ir 8 klausimai apie padarinių lūkesčius.

Taigi anketą Nr. 2 iš viso sudarė 22 teiginiai nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumui vertinti, 22 klausimai apie padarinių lūkesčius bei 1 klausimas apie nusikalstamo elgesio pasikartojimo svarbą tiriamajam. Iš viso anketa nr. 2 buvo sudaryta iš 45 teiginių ar klausimų.

Siekiant nustatyti nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės patikimumą, buvo apskaičiuota Cronbach α reikšmė, kuri lygi 0,9. α , jei teiginys pašalinamas iš skalės, reikšmės pateikiamos 3 lentelėje.

3 lentelė. Nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės α , jei teiginys pašalinamas iš skalės.

Teiginio nr.	α , jei teiginys pašalinamas	Teiginio nr.	α , jei teiginys pašalinamas	Teiginio nr.	α , jei teiginys pašalinamas
1	,8974	21	,8907	39	,8953
3	,8965	23	,8966	49	,8965
5	,8900	25	,8940	51	,8959
7	,8927	27	,8946	55	,8996
9	,8940	29	,8915	57	,8936
11	,8927	31	,8960	59	,8947
17	,8932	33	,8913		
19	,8963	37	,8924		

Dokumentų analizė. Dokumentų analizės metu buvo siekiama įvertinti praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai bei psichopatologinius vidinius asmenybės rizikos veiksniai. Siekiant įvertinti praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai, informacija buvo renkama atsižvelgus į teorines ir empirines žinias apie praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai. Buvo fiksuojama informacija apie lygtinio paleidimo datą, ankstesnio nusikaltimo pobūdį, nusikaltimų kiekį, įkalinimų kiekį, intervalą tarp paskutinių nusikaltimų, amžių pirmojo nusikaltimo metu. Be to, analizuojant nuteistųjų asmens bylas, buvo aiškinamasi apie diagnozuotus psichikos sutrikimus (duomenys iš asmens sveikatos istorijos).

Praėjus vienam mėnesiui nuo nuteistųjų anketavimo, buvo renkami duomenys apie kiekvieno iš jų padarytus lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimus, administracinės teisės pažeidimus lygtinio paleidimo laikotarpiu, pradėtus naujus ikiteisminius tyrimus.

Renkant duomenis apie praeities nusikalstamą elgesį buvo susidurta su tokiais praktinėmis problemomis: pirma, nustatyta, kad PI neturi duomenų apie amžių pirmojo nusikaltimo metu, jei asmuo yra padaręs daugiau nei vieną nusikaltimą, kadangi paskutiniojo teismo nuosprendžio aprašomojoje dalyje atsispindi tik to asmens atžvilgiu priimtų teismo nuosprendžių datos, antra, nustatyta, kad PI nėra tikslių duomenų apie intervalą tarp paskutinių nusikaltimų (dėl ką tik minėtos priežasties). Į šį dalyką siūloma atsižvelgti ateityje planuojant panašaus pobūdžio tyrimus. Šiame darbe mes laikysime, kad amžius pirmojo nusikaltimo metu sutampa su amžiumi pirmojo teismo nuosprendžio metu ir, kad laiko tarpas tarp paskutinių nusikaltimų lygus laikui tarp paskutinių teismo nuosprendžių.

Siekiant sudaryti sąlygas rusakalbams asmenims dalyvauti tyrime, visos išvardintos anketos buvo išverstos į rusų kalbą (3 ir 4 priedai)

Tyrimo pradžia laikoma 2006 m. kovo 6 d., pabaiga – 2006 m. gegužės 5 d.

Tyrimo rezultatai buvo apdorojami programiniu paketu SPSS 10.00.

REZULTATAI

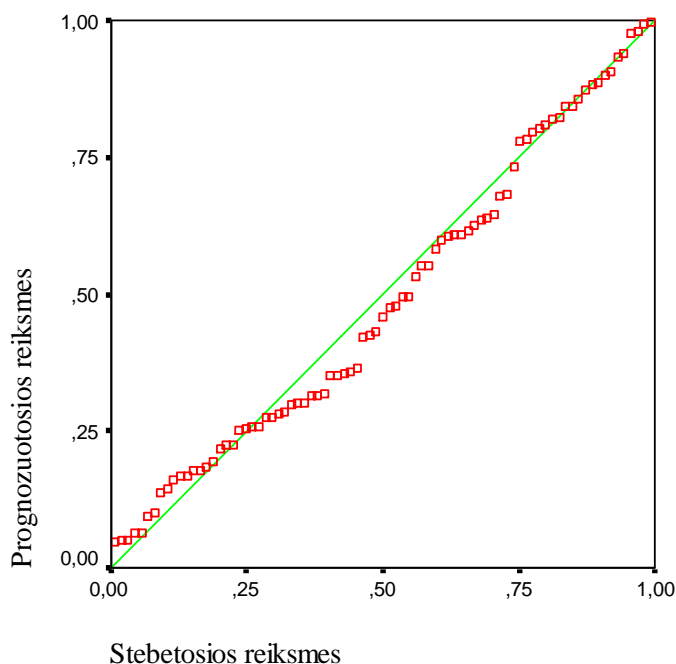
Siekiant patikrinti pakartotino nusikalstamo elgesio vidinių, išorinių ir praeities elgesio rizikos veiksnių svarbą prognozuojant pakartotino elgesio recidyvą, duomenys buvo analizuojami dvejopai. Pirma, buvo nustatomi ryšiai tarp minėtų rizikos veiksnių ir nusikaltimų skaičiaus (retrospektinė analizė). Antra, buvo vertinami minėtų rizikos veiksnių ryšiai su lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimais (prospektinė analizė).

Siekiant nustatyti, kurie nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai leidžia geriausiai prognozuoti nusikaltimų skaičių, buvo taikyta tiesinė regresinė duomenų analizė, o siekiant nustatyti, kurie nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai leidžia geriausiai prognozuoti lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą, buvo taikyta logistinė regresinė duomenų analizė. Siekiant palyginti skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupes ir lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių bei jų nepažeidusių asmenų grupes, buvo naudojami neparimetriniai Mano-Vitnio-Vilkoksono ir Kruskalo-Voliso kriterijai bei sudaromos dažnių lentelės. Aš efektyvumo įsitikinimų vaidmuo prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą buvo nustatomas taikant tiesinę bei logistinę duomenų regresiją ir lyginant aš efektyvumo įsitikinimų lygį skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių, lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupėse. Be to, buvo patikrintas atskirų aš efektyvumo aspektų vaidmuo prognozuojant pakartotiną nusikalstamą elgesį.

1. Veiksniai, leidžiantys prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą

Norint nustatyti, kurie kintamieji geriausiai prognozuoja nusikalstamo elgesio recidyvą, buvo patikrinta, ar intervaliniams kintamiesiems (amžius pirmojo nusikaltimo metu, intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų, nusikaltimų skaičius, alkoholio vartojimo problemos ir aš efektyvumas) tinka tiesinės regresijos modelis. Priklausomas kintamasis – nusikaltimų kiekis, kiti kintamieji – nepriklausomi. Nustatyta, kad tiesinės regresijos modelis šiems duomenims netinka (nors kintamieji nėra multikolinearūs, autoregresijos nėra, F kriterijus rodo, kad bent vienas koeficientas nelygus nuliui, determinacijos koeficientas $r^2 < 0,25$) (žr. 6 priedą, 15, 16 ir 17 lenteles). Atsisakius kintamųjų, kurie turi mažiausiai įtakos prognozei (intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų, alkoholio vartojimo problemos), determinacijos koeficientas pasikeičia nežymiai, o koreguotasis determinacijos koeficientas netgi padidėja (žr. 7 priedą, 18, 19 ir 20 lenteles).

Toliau kategoriniai kintamieji buvo keičiami pseudokintamaisiais, kurie į tiesinės regresijos modelį buvo parenkami palaipsniui stebint, kiek pasikeičia determinacijos koeficientas bei liekamųjų paklaidų kvadratų suma į modelį įtraukiant vis kitus pseudokintamuosius. Nustatyta, kad geriausiai tiesinės regresijos modelis tinka šiems kintamiesiems: amžius pirmojo nusikaltimo metu, aš efektyvumas, vedybų skaičius, tautybė bei psichikos sutrikimo diagnozė. Šie duomenys pateikiami 4, 5 ir 6 lentelėse. Kaip matome iš pateiktų duomenų, koreguotas determinacijos koeficientas pakankamai didelis (0,387), autoregresijos nėra (žr. 4 lentelę), F kriterijus atmeta hipotezę apie visų koeficientų lygybę nuliui (žr. 5 lentelę), Stjudento kriterijus rodo, kad koeficientai nelygūs nuliui (žr. 6 lentelę). Be to, patikrinus duomenų išskirtis, jų nustatyti nepavyko (visiems stebėjimams Kuko matas $D_i < 1$). Liekamųjų paklaidų analizė taip pat parodė, kad stebėjimai nėra atsitiktinai išsibarstę (žr. 3 pav.).

3 pav. Nusikaltimų skaičiaus standartizuotų liekanų sklaidos diagrama.

4 lentelė. Nusikaltimų skaičiaus tiesinės regresijos determinacijos ir daugialypės koreliacijos koeficientų lentelė.

Daugialypės koreliacijos koeficientas (R)	Determinacijos koeficientas (R^2)	Koreguotasis determinacijos koeficientas	Standartinė paklaida	Durbino-Vatsono kriterijus
0,657	0,431	0,387	2,00	2,248

Nepriklausomi kintamieji: amžius pirmojo nusikaltimo metu, aš efektyvumas, vedybų skaičius, tautybė (rusas ir lietuvius), psichikos sutrikimo diagnozė

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų skaičius

5 lentelė. Nusikaltimų skaičiaus regresijos ANOVA lentelė.

	Kvadratų suma	Laisvės laipsniai	Dispersijos įverčiai	Statistika (F kriterijus)	p lygmuo
Regresijos	230,342	76	38,390	9,610	0,000
Liekamųjų paklaidų	303,610		3,995	-	-
Visa	533,952	82	-	-	-

Nepriklausomi kintamieji: amžius pirmojo nusikaltimo metu, aš efektyvumas, vedybų skaičius, tautybė (rusas ir lietuvis), psichikos sutrikimo diagnozė
 Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų skaičius

6 lentelė. Nusikaltimų skaičiaus regresijos koeficientų lentelė.

	Nestandardizuotieji koeficientai		Beta	t	p lygmuo	Kolinearumo statistika (VIF)
	B	Standartini s nuokrypis				
(Constant)	11,106	2,072		5,359	0,000	
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	-0,124	0,033	-0,347	-3,752	0,000	1,142
Aš efektyvumas	-0,046	0,023	-,187	-2,000	0,049	1,172
Vedybos daugiau nei 1 kartą	3,421	0,809	0,375	4,231	0,000	1,049
Lietuvis	-0,245	0,552	-0,242	-2,255	0,027	1,544
Rusas	-2,316	,747	-0,321	-3,102	0,003	1,433
Psichikos sutrikimo diagnozė	1,145	0,498	0,209	2,298	0,024	1,110

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų skaičius

Kaip matome iš 6 lentelės, didžiausią įtaką prognozei daro kintamasis „vedybos daugiau nei 1 kartą“ (standartizuotų duomenų regresijos tiesės lygties koeficientas Beta yra 0,375), šiek tiek mažesnę – „amžius pirmojo nusikaltimo metu“ (-0,347), po to - kintamieji „rusas“ (-0,321), „lietuvis“ (-0,242), „psichikos ligos diagnozė“ (0,209) ir „aš efektyvumas“ (-0,187).

Siekiant nustatyti, kurie pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai gali padėti prognozuoti lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą, buvo patikrintas logistinės regresijos modelio tinkamumas. Kaip matome iš lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių asmenų klasifikacinės lentelės, kiekvienos kategorijos klasifikavimo procentas yra ne mažesnis nei 50 (žr. 7 lentelę). Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad nors vienas kintamasis modelyje yra reikalingas (χ^2 p lygmuo < 0,05). Toje pačioje lentelėje pateikiamas ir Kokso-Snelo pseudodeterminacijos koeficientas. Nustatyta, kad logistinės regresijos modelis yra gana gerai suderintas su duomenimis. Geriausiai lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą prognozuoja tokie kintamieji kaip vedybų skaičius, pasitenkinimas atlyginimu, nusikaltimo pobūdis, laikas, praėjęs nuo lygtinio paleidimo pradžios, silpniau - gyvenimas

su šeima, nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumas, santykiai su partnere (vienas iš nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo aspektų), lietuvių tautybė, narkotikų vartojimas, lenkų tautybė, nusikalstamo elgesio kontrolė (vienas iš nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo aspektų), amžius, amžius pirmojo nusikaltimo metu, gyvenimas vienam bei gyvenimas su sugyventine (žr. 9 lentelę). Tačiau silpniau lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą prognozuojantys kintamieji yra reikalingi logistinės regresijos modelyje.

7 lentelė. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių asmenų klasifikacinė lentelė.

Stebėjimai		Prognozės		
		Lygtinio paleidimo sąlygos		Teisingų prognozių procentas
		Nepažeidė	Pažeidė	
Lygtinio paleidimo sąlygos	Nepažeidė	55	4	93,2
	Pažeidė	10	14	58,3
Iš viso		65	18	83,1

8 lentelė. Lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimo logistinės regresijos modelio tinkamumo matai.

χ^2 suderinamumo kriterijus	P lygmuo	Kokso-Snelo pseudodeterminacijos koeficientas
29,100	0,016	0,296

9 lentelė. Kintamieji, leidžiantys prognozuoti lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą.

Kintamasis*	B	Standartinis nuokrypis	Voldo kriterijus	p lygmuo	Exp (B)
VED	-2,654	1,122	5,594	0,018	0,070
ATLG	-3,843	1,713	5,032	0,025	0,021
NUS	3,501	1,606	4,755	0,029	33,149
t *	0,014	0,007	4,321	0,038	1,014
GYV3	-2,302	1,210	3,618	0,057	0,100
Aš efektyvumas	-0,111	0,073	2,319	0,128	0,895
Santykiai su partnere	0,042	0,028	2,256	0,133	1,043
TAUT1	-1,530	1,107	1,912	0,167	0,217
NARKOTIK	-0,943	0,696	1,837	0,175	0,390
TAUT3	-1,446	1,133	1,628	0,202	0,235
Nusikalstamo elgesio kontrolė	0,050	0,045	1,265	0,261	1,052
Amžius	0,075	0,062	1,453	0,228	1,077
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	-0,048	0,075	0,416	0,519	0,953

* Kategoriniai kintamieji parašyti didžiosiomis raidėmis, o jų reikšmės pateikiamos 8 priede, 21 lentelėje.

* t – laikas, praėjęs nuo lygtinio paleidimo laikotarpio iki tyrimo pabaigos.

9 lentelės tęsinys. Kintamieji, leidžiantys prognozuoti lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą.

GYV2	-1,545	1,213	1,622	0,203	0,213
GYV4	1,383	1,086	1,620	0,203	3,986
Konstanta	4,021	4,318	0,867	0,352	55,779

2. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupių bei lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupių palyginimas

Siekiant palyginti pakartotinus nusikaltimus padariusius ir jų nepadarčius asmenis, buvo palygintos 3 skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupės (I grupė – iki 3 nusikaltimų; II grupė – nuo 4 iki 6 nusikaltimų; III grupė – 7 ir daugiau nusikaltimų) ir 2 lygtinio paleidimo sąlygas nepažeidusių ir jas pažeidusių asmenų * grupės (I grupė – lygtinio paleidimo sąlygų nepažeidę nuteistieji; II grupė – lygtinio paleidimo sąlygas pažeidę nuteistieji). Kadangi grupių imtys yra skirtingų dydžių, skirstinių palyginimui buvo naudojami neparimetriniai Mano-Vitnio-Vilkoksono ir Kruskalo-Voliso kriterijai (Čekanavičius V., Murauskas G., 2002).

10 lentelė. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupių skirstinių palyginimas (Kruskalo-Voliso kriterijus).

Nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai	Vidutinis rangas			p lygmuo
	I grupė (N=42)	II grupė (N=21)	III grupė (N=20)	
Amžius	39,05	47,31	42,63	0,435
Intervalas tarp paskutinių nusikaltimų	35,01	51,36	46,85	0,021
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	52,79	39,57	21,90	0,000
Ankstesnių įkalinimų skaičius	27,06	48,74	66,30	0,000
Alkoholio vartojimo problemos	44,30	40,67	38,58	0,641
Aš efektyvumas	45,82	35,90	40,38	0,288
Nusikalstamo elgesio kontrolė	45,56	39,69	36,95	0,364
Impulsyvumas	48,19	34,67	36,70	0,049
Alkoholio vartojimo kontrolė	46,76	33,79	40,63	0,121
Narkotikų vartojimo kontrolė	45,60	38,10	38,55	0,094
Santykių su partnere kontrolė	41,64	42,07	42,67	0,987
Darbo kontrolė	41,08	42,90	42,97	0,940

Kaip matome iš 10 lentelės, skirtingą nusikaltimų skaičių padariusios asmenų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal tokius kintamuosius: „intervalas tarp paskutinių nusikaltimų“, „amžius pirmojo nusikaltimo metu“, „ankstesnių įkalinimų skaičius“ bei „impulsyvumas“ (vienas iš nusikalstamo elgesio kontrolės sąlygų aspektų). Tarp lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir

* Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusiais asmenimis laikomi tie nuteistieji, kurie pažeidė lygtinio paleidimo laikotarpio teismo nustatytas sąlygas, padarė administracinę teisės pažeidimą arba kuriems buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas.

jų nepažeidusių asmenų grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nustatyti nepavyko, tačiau pastebėta, kad impulsyvumo skirtumai tarp šių dviejų grupių yra arti reikšmingumo lygmens (11 lentelė).

11 lentelė. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupių skirstinių palyginimas (Mano-Vitnio-Vilkoksono rangų sumų kriterijus nepriklausomoms imtims).

Nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai	Rangų suma		Rangų vidurkis		p lygmuo
	I grupė (N=59)	II grupė (N=24)	I grupė (N=59)	II grupė (N=24)	
Amžius	43,34	38,71	2557,00	929,00	0,427
Intervalas tarp paskutinių nusikaltimų (mėn.)	41,70	42,73	2460,50	1025,50	0,859
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	43,65	37,94	2575,50	910,50	0,326
Ankstesnių nusikaltimų kiekis	39,85	47,29	2351,00	1135,00	0,197
Ankstesnių įkalinimų kiekis	41,48	43,27	2447,50	1038,50	0,750
Alkoholio vartojimo problemos	40,48	45,73	2388,50	1097,50	0,357
Aš efektyvumas	43,83	37,50	2586,00	900,00	0,278
Nusikalstamo elgesio kontrolė	42,42	40,96	2503,00	983,00	0,800
Impulsyvumas	44,84	35,02	2645,50	840,50	0,083
Alkoholio vartojimo kontrolė	43,74	37,73	2580,50	905,50	0,299
Narkotikų vartojimo kontrolė	42,22	41,46	2491,00	995,00	0,836
Santykių su partnere kontrolė	42,31	41,25	2496,00	990,00	0,853
Darbo kontrolė	42,83	39,96	2527,00	959,00	0,620

Siekiant nustatyti, ar skiriasi anksčiau padarytų nusikaltimų skaičius įvairiais pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniais pasižymintiose tiriamųjų grupėse, buvo naudoti Mano-Vitnio-Vilkoksono rangų sumų ir Kruskalo-Voliso ranginis kriterijai nepriklausomoms imtims. Šie kriterijai buvo pasirinkti atsižvelgiant į tai, kad stebėjimų kiekis grupėse nėra aukštas ir vienfaktorinė dispersinė analizė šiuo atveju yra jautri duomenų pasiskirstymo pagal normalųjį dėsnį ir kintamųjų dispersijų lygybės nuokrypiams. Gauti statistiškai reikšmingi anksčiau padarytų nusikaltimų skaičiaus vidurkiai tiriamųjų grupėse pateikti 12 lentelėje. Kaip matyti iš 12 lentelėje pateiktų duomenų, anksčiau padarytų nusikaltimų skaičius yra statistiškai reikšmingai didesnis lenkų ir kitos (pvz., ukrainiečių, baltarusių) tautybės asmenų grupėse, nesmurtinius nusikaltimus padariusių asmenų grupėse, nė karto nevedusių arba vedusių daugiau nei vieną kartą asmenų grupėse ir grupėje asmenų, kuriems diagnozuotas psichikos sutrikimas.

12 lentelė. Reikšmingi padarytų nusikaltimų skaičiaus vidurkiai grupėse ir pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių rangai.

Pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai	N	Vidutinis rangas	p lygmuo
Tautybė	83		0,043
Lietuvis	48	38,21	
Rusas	12	35,88	
Lenkas	20	51,08	
Kita	3	66,67	
Nusikaltimo pobūdis	83		0,012
Turtinis	34	48,53	
Smurtinis	11	24,14	
Kitas	38	41,33	
Vedybų skaičius	83		0,04
Nė karto nevedę	44	44,35	
1 kartą vedę	32	33,61	
Vedę 2 ir daugiau kartų	7	65,57	
Psichikos sutrikimas	83		0,049
Diagnozuotas psichikos sutrikimas	26	49,63	
Nediagnozuotas psichikos sutrikimas	57	38,52	

Siekiant nustatyti, ar lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupės yra homogeniškos pagal kategorinius kintamuosius (požymius), buvo naudotas χ^2 kriterijus. Nustatyta, kad beveik visų kategorinių kintamųjų skirstiniai lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupėse yra vienodi, t.y. negalime teigti, kad šių dviejų grupių požymiai skiriasi. Vienintelis požymis, besiskiriantis tarp lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų, yra atlyginimo dydžio vertinimas ($p < 0,05$) (žr. 13 lentelę). Kaip matome iš 14 lentelės, net 5 iš 7 asmenų, kurie savo atlyginimą vertino kaip per mažą ir nepakankamą pragyvenimui, pažeidė lygtinio paleidimo sąlygas.

13 lentelė. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų požymių skirtumai.

Rizikos veiksnys	χ^2 kriterijus	p lygmuo
Nusikaltimo pobūdis	2,776	0,250
<i>Tautybė</i>		
Lietuvis	0,03	0,953
Rusas	1,024	0,312
Lenkas	0,475	0,491
Vedybinis statusas	0,085	0,771
Kartu gyvenantys asmenys (vienas, šeima arba sugyventinė, tėvai, kiti)	0,301	0,960
Pasitenkinimas gyvenimu su moterimi	0,419	0,518
Vedybų skaičius	1,345	0,510
Partnerių skaičius	1,589	0,662
Santykių su moterimi trukmė	0,240	0,887
Darbas	3,227	0,194

13 lentelės tęsinys. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų požymių skirtumai.

Atlyginimo dydžio vertinimas	6,495	0,039
Darbo stabilumas	2,517	0,284
Darbo drausmė	0,068	0,794
<i>Bendravimo aplinka</i>		
Draugystė svarbiau nei įstatymo pažeidimas	1,198	0,754
Problemos su teisėsauga padeda užsitikrinti draugų pagarbą	0,220	0,369
Ištikimybė draugams svarbiau nei įstatymas	0,741	0,389
Draugai skatina nusikalsti	0,031	0,895
Narkotikų vartojimas	2,324	0,508
Alkoholio vartojimo problemos	0,242	0,623
Psichikos sutrikimo diagnozė	0,073	0,787

14 lentelė. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų atlyginimo dydžio vertinimas.

Atlyginimo dydžio vertinimas	Lygtinio paleidimo sąlygų tenkinimas		Iš viso
	I grupė*	II grupė	
Per mažas, neužtenka pragyvenimui	2	5	7
Mažas, bet pragyvenimui užtenka	21	6	27
Geras, pilnai užtenka pragyvenimui	11	4	15
Iš viso	34	15	49

* I grupę sudaro lygtinio paleidimo sąlygų nepažeidę nuteistieji

REZULTATŲ APTARIMAS

Vienas iš mūsų darbo uždavinių buvo nustatyti, kurie nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai leidžia prognozuoti nusikaltimų skaičių ir lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą. Patikrinus, kaip pakartotino nusikalstamo elgesio vidiniai, išoriniai bei praeities elgesio rizikos veiksniai padeda prognozuoti nusikaltimų kiekį nustatyta, kad tokie rizikos veiksniai kaip amžius pirmojo nusikaltimo metu, nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas, vedybų skaičius, tautybė bei psichikos sutrikimo diagnozė leidžia paaiškinti 43,1 procentą ankstesnių nusikaltimų skaičiaus įvairovės (žr. 4 lentelę). Tarp šių rizikos veiksnių ir nusikaltimų skaičiaus egzistuoja tiesinė priklausomybė: kuo mažesnis amžius pirmojo nusikaltimo metu ir nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas, tuo didesnis nusikaltimų skaičius. Kita tautybė nei lietuvių ar rusų, vedybos daugiau nei 1 kartą ir psichikos ligos diagnozė taip pat padeda prognozuoti nusikaltimų skaičių (žr. 6 lentelę). Šio tyrimo rezultatai apie amžiaus pirmojo nusikaltimo metu, tautybės, vedybinių santykių stabilumo ir psichopatologijos reikšmę prognozuojant nusikaltimų skaičių nėra netikėti, nes kiti autoriai taip pat pateikia duomenų patvirtinančių, jog šie rizikos veiksniai yra svarbūs prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą (Langan P. A., Levin D. J., 2002; Spier P., 2001; Castillo R. et.al., 2004; Bush J., Crosby V. J., 2003; Otto R., 2000; Bjorkly S., 1995; Pernanen K. et. al., 2002; Blackburn R., 2001). Toliau kiekvieno pakartotino nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnio galimybes prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą, pristatysime išsamiau.

Vienas iš mūsų tyrimo uždavinių buvo nustatyti sąveikumo galimybes prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą. Kaip matome iš 6 lentelės, nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas gali padėti prognozuoti nusikaltimų skaičių: kuo nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas žemesnis, tuo nusikaltimų skaičius didesnis. Nors nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas iš šešių tiesinės regresijos modeliui tinkančių kintamųjų statistiškai yra mažiausiai reikšmingas, tačiau jo praktinė vertė yra viena didžiausių, kadangi jį galima keisti, tuo pačiu mažinant pakartotino nusikalstamo elgesio tikimybę. Tyrimo metu klausėme dalyvių ir apie padarinių lūkesčius, tačiau, kadangi, kaip buvo tikėtasi, nustatyta, jog žemesnis nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas prognozuoja didesnę nusikaltimų skaičių, padarinių lūkesčių nenagrinėjome.

Kadangi šio tyrimo nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo skalė, atsižvelgus į literatūroje pristatomus nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnius, buvo sudaryta iš kelių skirtingų aspektų (nusikalstamo elgesio kontrolė, impulsyvumas, narkotikų vartojimo kontrolė,

alkoholio vartojimo kontrolė, santykiai su partnere, darbas), patikrinome kiekvieno iš šių aspektų ryšį su pakartotinu nusikalstamumu. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupių rangai statistiškai reikšmingai skyrėsi tik pagal impulsyvumą (vieną iš nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo aspektų) (žr. 10 lentelę). Didžiausias impulsyvaus elgesio kontrolės rangas yra mažiausią nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupėje.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumas neleidžia prognozuoti lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimo. Be to, palyginus lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupes pagal įvairius nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo aspektus, statistiškai reikšmingi skirtumai nebuvo nustatyti, nors pastebėta, kad impulsyvumas tarp šių dviejų grupių skyrėsi labiausiai. Viena iš priežasčių, kodėl neatsiskleidė nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo ir įvairių jo aspektų skirtumai tarp minėtų asmenų grupių gali būti tai, kad šiame tyrime stebėjimo laikotarpis buvo per trumpas (1 mėnuo). Be to, gali kilti abejonių, ar lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimas gali būti prilyginamas naujam nusikaltimui.

Vertinant nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo vaidmenį nusikalstamo elgesio recidyvo prognozei, reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad vidutinis nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo vertinimas yra 86,97 proc., t.y. nuteistieji gana aukštai įvertino nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumą. Tokie aukšti nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo įsitikinimų vertinimai galėjo atsirasti dėl socialinio pageidaujamos efekto apklausiant nuteistuosius. Kadangi nusikalstamas elgesys nėra priimtinas visuomenėje, tiriamieji galėjo norėti gerai pasirodyti. Be to, kad tyrimas buvo atliekamas nuteistųjų elgesį lygtinio paleidimo metu prižiūrinčioje institucijoje, taip pat galėjo turėti įtakos nuteistųjų atsakymams apie nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumą. Reikėtų paminėti ir šio tyrimo metu naudotas nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalės ypatumus. Ši skalė galėjo būti per daug sudėtinga arba per didelė nuteistiesiems, kadangi tyrimo metu jie dažnai klausė, ar galėtų nepildyti šios skalės, kiti – užpildė 1-ąją anketą, 2-ąją anketą (kurioje buvo ir nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo skalė) pildyti atsisakė. Kad 2-ąją anketą nuteistiesiems buvo sudėtinga pildyti, rodo ir iš duomenų analizės pašalintų anketų kiekis bei motyvai, kuriuos aptarėme pristatydami tyrimo metodus (pvz., neaiškūs žymėjimai). Aukštas nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo įsitikinimų vidurkis gali rodyti ir nepakankamą skalės klausimų diferencijavimą pagal veiklų sudėtingumo laipsnį. Be to, nuteistieji buvo klausiami ne apie nusikalstamo elgesio kontrolę esant skirtingoms aplinkybėms, o apie literatūroje aprašytą nusikalstamo elgesio rizikos veiksnį kontrolę. Galbūt kitoks šios skalės klausimų formulavimas padėtų gauti įvairesnius nusikalstamo elgesio kontrolės aš efektyvumo vertinimus (pvz., klausimą „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išspręsti iškylančias problemas, nevertodamas alkoholio?“ būtų galima

pakeisti į klausimą „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate nenusikalsti išgėręs alkoholio?“, klausimą „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate atsisipirti Jums neigiamą įtaką darantiems asmenims?“ - į klausimą „Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate nenusikalsti, kai įvykdyti nusikaltimą Jums siūlo draugai?“). Nors šiame tyrime mums pavyko patvirtinti hipotezę apie nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo svarbą prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą, tačiau galbūt išsprendus mūsų tyrimo metu pastebėtas problemas, pavyktų nustatyti dar reikšmingesni nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo vaidmenį nusikalstamo elgesio recidyvo prognozei.

Mūsų tyrimo rezultatai patvirtina kitų autorių iškeltą prielaidą, kad demografiniai nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksniai yra svarbūs prognozuojant pakartotiną nusikalstamą elgesį (Langan P. A., Levin D. J., 2002; Spier P., 2001; Castillo R. et.al., 2004; Bush J., Crosby V. J., 2003). Kaip matome iš 4, 5 ir 6 lentelių, tautybė padeda prognozuoti nusikaltimų skaičių: lietuvių arba rusų tautybė yra susijusi su mažesniu nusikaltimų skaičiumi. Nusikaltimų skaičiaus palyginimas tarp skirtingų tautybių grupių taip pat rodo, kad lenkų ar kitos tautybės asmenų nusikaltimų skaičius yra didesnis (žr. 12 lentelę).

Nuteistųjų amžiaus vaidmenį prognozuojant pakartotino nusikalstamo elgesio recidyvą mes galėjome nustatyti tik lygindami lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupes. Nors teigiama, kad amžius taip pat yra svarbus demografinis nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnys, mums nepavyko nustatyti amžiaus skirtumų tarp lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupių (žr. 11 lentelę).

Kaip jau buvo minėta nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnių literatūros apžvalgoje, vienareikšmių duomenų apie pakartotiną nusikalstamą elgesį ir psichikos sutrikimų ryšį nėra (Dernevik M., 2004; Modestin J. et. al., 2002; Otto R., 2000; Bjorkly S., 1995; Kramer G. M., Heilbrun K., 2000; Rice M., Harris G. T., 1995; Bevc I. et. al., 2003). Šio tyrimo metu nustatyta, kad psichikos sutrikimo diagnozė padeda prognozuoti nusikaltimų skaičių (žr. 6 lentelę), tačiau nustatyti, kokie psichikos sutrikimai yra susiję su didesne pakartotino nusikalstamo elgesio rizika, mums nustatyti nepavyko dėl per mažo tiriamųjų kiekio. Kadangi didžiąją diagnozuotų psichikos sutrikimų dalį sudarė psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant narkotikus (psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant opioidus, taip pat psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant kelis narkotikus ir kitas psichoaktyvias medžiagas) (žr. 6 priedą), galime daryti prielaidą, kad nusikalstamo elgesio recidyvo prognozei didžiausią įtaką turi būtent šis psichikos ir elgesio sutrikimas. Psichikos ir elgesio sutrikimo vartojant alkoholį galimybių prognozuoti nusikalstamo elgesio recidyvą mums nustatyti nepavyko dėl nedidelio tiriamųjų, kuriems diagnozuotas šis sutrikimas skaičiaus (N=3) (žr. 5 priedą). Alkoholio vartojimo problemos mūsų tyrime buvo taip pat vertinamos ir Mičigano alkoholizmo atrankos testu, tačiau nustatyti ryšio tarp alkoholio

vartojimo problemų ir nusikalstamo elgesio recidyvo taip pat nepavyko (žr. 10 ir 11 lenteles). Nei skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių asmenų grupėse, nei lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupėse alkoholio vartojimo problemų rangai nesiskyrė. Tokie rezultatai galėjo atsirasti todėl, kad Mičigano alkoholizmo atrankos testas vertina ne tik dabartiniu metu, bet ir anksčiau turėtas alkoholio vartojimo problemas.

Kaip teigiama literatūros apžvalgoje, vedybiniai santykiai ir jų kokybė laikomi pakartotino nusikalstamo elgesio apsaugos veiksniais (Paolucci E. O., 1998; Webster C.D., Eaves D., 1995; Brown L. S., 2002). Mūsų tyrimo duomenimis, prognozuoti nusikaltimų skaičių leidžia vedybinių santykių stabilumas, o ne vedybinis statusas (žr. 6 lentelę). Nors teigiama, kad nusikaltusius asmenis nuo nenusikaltusių skiria vedybinių santykių kokybė (pvz., smurto nebuvimas šeimoje ir santykių stabilumas) (Blackburn R., 2001; Wright K. N., Wright K. E., 1992), mūsų tyrimo rezultatai parodė, kad vedybinių santykių stabilumas turi įtakos ir nusikaltimų skaičiaus prognozei. Viena vertus, vedybinių santykių stabilumo svarbą prognozuojant nusikaltimų skaičių galima paaiškinti tuo, kad vedybinių santykių stabilumas yra gerų santykių rodiklis, o pastarieji gali sumažinti pakartotino nusikalstamo elgesio riziką, nes padeda atsisakyti kai kurių su nusikalstamumu susijusių įpročių (alkoholio ir narkotikų vartojimo, neatsakingo seksualinio elgesio) (Wright K. N., Wright K. E., 1992). Antra vertus, tiek vedybinių santykių nestabilumą, tiek nusikalstamo elgesio pasikartojimą gali lemti kiti rizikos veiksniai (pvz., impulsyvumas, žemas socialiai priimtos veiklos aš efektyvumas). Vedybų skaičiaus vaidmenį nusikalstamo elgesio recidyvo prognozei patvirtina ir padarytų nusikaltimų skaičiaus vidurkių palyginimas tarp asmenų, turinčių skirtingą vedybinių santykių stabilumo istoriją (žr. 12 lentelę).

Autoriai darbo turėjimą ar jo neturėjimą taip pat sieja su didesne nusikalstamo elgesio recidyvo rizika (Harris et. al., 1993; Gendreau P. et. al., 1998), tačiau šio tyrimo metu nustatyta, kad darbo turėjimas ar jo neturėjimas nepadeda prognozuoti nusikaltimų skaičiaus. Nerasti nei nusikaltimų skaičiaus skirtumai tarp dirbančių ir nedirbančių nuteistųjų, nei tarp mažiau ar daugiau patenkintų savo darbu ar atlyginimu nuteistųjų. Analizuojant šio rizikos veiksnio ryšį su pakartotinu nusikalstamu elgesiu rastas vienintelis statistiškai reikšmingas skirtumas: nuteistieji, kurie savo atlyginimą vertina kaip per mažą ir nepakankamą pragyvenimui, statistiškai reikšmingai dažniau pažeidžia lygtinio paleidimo sąlygas (žr. 13 ir 14 lenteles). Šis skirtumas iš dalies patvirtina kitų autorių prielaidas, kad ne darbo turėjimas ar jo neturėjimas yra reikšmingas pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksnys, o turimo darbo kokybiniai įvertinimai (pvz., pasitenkinimas darbu, pasitenkinimas atlyginimu).

Nors literatūroje pateikiami vieningi duomenys apie tai, kad bendravimas su nusikaltusiais asmenimis statistiškai reikšmingai susijęs su nusikalstamo elgesio pasikartojimu ir yra vienas geriausių

prognostinių nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnių (Mills J. et. al., 2004; Benda B. B., 2001; Gendreau et. al., 1998; Andrews A., 1996; Harris P. M., 1991), šio tyrimo rezultatai tokios bendravimo su nusikaltusiais asmenimis svarbos prognozuojant pakartotiną nusikalstamą elgesį nepatvirtina. Mūsų manymu, tai gali būti siejama su socialinio pageidaujiamumo efekto tyrimo atlikimo metu pasireiškimu.

Mūsų tyrimo rezultatai patvirtina kitų tyrimų rezultatus, kad praeities nusikalstamas elgesys padeda prognozuoti nusikaltimų skaičių (Benda B. B., 2001; Paolucci E. O., 2000; Gendreau P. et. al., 1996). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad mažesnis amžius pirmojo nusikaltimo metu yra susijęs su didesniu nusikaltimų skaičiumi (žr. 6 lentelę). Tačiau tyrimo hipotezė apie didžiausią praeities nusikalstamo elgesio įtaką nusikaltimų skaičiaus prognozei pasitvirtino tik iš dalies, kadangi amžius pirmojo nusikaltimo metu yra antrasis pagal svarbą kintamasis, į kurį derėtų atsižvelgti prognozuojant nusikaltimų skaičių. Tačiau ši hipotezė vis dėlto iš dalies pasitvirtino, kadangi vedybų skaičiaus reikšmės nesuabsoliutiname dėl mažo tiriamųjų, kurie buvo vedę daugiau nei vieną kartą, skaičiaus. Mažesnio amžiaus pirmojo nusikaltimo metu ir didesnio nusikaltimų skaičiaus ryšį patvirtina ir 3 skirtingą nusikaltimų skaičių padariusių nuteistųjų grupių palyginimo rezultatai (žr. 10 lentelę). Kaip rodo gauti rezultatai, mažiausias rangas yra būdingas didžiausią nusikaltimų skaičių padariusiems asmenims, o didžiausias – mažiausią nusikaltimų skaičių padariusiems asmenims. Be to, mūsų tyrimas nepatvirtino prielaidos, kad ankstesnių įkalinimų skaičius bei intervalas tarp paskutinių nusikaltimų leidžia prognozuoti nusikaltimų skaičių ar lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą. Tačiau intervalo tarp paskutinių nusikaltimų rangas yra statistiškai reikšmingai mažesnis grupėje asmenų, kurie yra padarę nuo 1 iki 3 nusikaltimų nei grupėse asmenų, kurie padarė nuo 4 iki 6 ir nuo 7 iki 10 nusikaltimų (žr. 10 lentelę). Palyginus lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupes, praeities nusikalstamo elgesio skirtumų tarp grupių nebuvo nustatyta (žr. 11 lentelę). Taip galėjo atsitikti tiek todėl, kad šiame tyrime stebėjimo laikotarpis buvo trumpas (1 mėnuo), tiek dėl tikslių duomenų gavimo problemos, kurią minėjome pristatydami tyrimo metodus. Nors nustatyta, kad nusikaltimų pobūdis nepadaeda prognozuoti nusikaltimų skaičiaus, buvo rasta, kad egzistuoja tam tikri ryšiai tarp šio praeities nusikalstamo elgesio rizikos veiksnio ir nusikaltimų skaičiaus. Palyginus skirtingo pobūdžio nusikaltimus padariusių asmenų grupes pagal nusikaltimų skaičių, rasta, kad smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų rangai yra statistiškai reikšmingai mažesni nei turtinius ar kitokio pobūdžio nusikaltimus padariusių asmenų (žr. 12 lentelę). Taigi, mūsų tyrimo rezultatai patvirtina tų tyrimų duomenis, kurie rodo, kad didžiausią riziką pakartotinai nusikalsti turi asmenys, padarę turtinius nusikaltimus (Langan P.A., Levin D. J., 2002).

Problemos ir pasiūlymai

Šio tyrimo metu gautų rezultatų negalima apibendrinti visiems asmenims, kurie laisvės atėmimo bausmę atlikinėjo pataisos įstaigose, kadangi tyrime dalyvavo tik lygtinai iš pataisos įstaigų paleisti asmenys, kurių bausmės pabaiga ne trumpesnė kaip vienas mėnuo (asmenys, pilnai atlikę bausmę pataisos namuose, arba lygtinai paleisti trumpesniai nei vienas mėnuo laikotarpiui asmenys, nebuvo įtraukti į tiriamųjų imtį). Planuojant panašaus pobūdžio tyrimus reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad tyrimo dalyviai likusią jiems skirtos bausmės dalį atlieka laisvėje, ir ne visi turi galimybę ar motyvacijos dalyvauti tyrime (pvz., dalis nuteistųjų jau yra įsidarbinę). Be to, lieka neaišku, ar lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą galima prilyginti naujo nusikaltimo padarymui. Tai išsiaiškinti galima tik pailginus tiriamųjų stebėjimo trukmę. Tiriamųjų stebėjimo trukmės pailginimas leistų tiksliau įvertinti nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnių galimybes prognozuojant pakartotiną nusikalstamą elgesį. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad šio tyrimo metu nustatyti nusikalstamo elgesio recidyvą leidžiantys prognozuoti pakartotino nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai paaiškina apie 43 proc. nusikaltimų kiekio įvairovės. Mūsų manymu, tiriamųjų stebėjimo trukmės pailginimas ir papildomų, šiame darbe nenagrinėtų, nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių įtraukimas (pvz., pyktis, problemų atpažinimo ir jų sprendimo įgūdžiai, vertybės) prognozuojant nusikalstamo elgesio recidyvą, leistų paaiškinti daugiau nusikalstamo elgesio recidyvo įvairovės. Papildomus duomenis galbūt padėtų atskleisti ir tiriamųjų imties padidinimas, kadangi kai kurių nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnių išsamesnei analizei mūsų tyrime nepakako stebėjimų skaičiaus (pvz., negalėjome įvertinti įvairių psichikos sutrikimų, vedybinių santykių kokybės galimybių prognozuojant pakartotiną nusikalstamą elgesį). Esant galimybei, renkant duomenis reikėtų teikti pirmenybę intervalinėms skalėms, kadangi tokiu atveju statistiniai metodai suteikia daugiau galimybių įvertinti kintamųjų prognostines galimybes.

Planuojant panašius tyrimus, reikėtų atsižvelgti ir į kai kurių duomenų gavimo problemas. Jei tyrimas būtų atliekamas bausmę vykdančioje institucijoje, gali būti sudėtinga gauti patikimus duomenis apie nuteistojo amžių pirmojo nusikaltimo metu (jei nusikaltimas, už kurį nuteistasis atlieka bausmę, nėra pirmasis), intervalą tarp paskutinių nusikaltimų, įkalinimų skaičių. Be to, informacija apie lygtinio paleidimo metu nuteistųjų padarytus administracinius teisės pažeidimus bei jiems pradėtus naujus ikiteisminius tyrimus dėl informacijos įvedimo į duomenų bazes ir susirašinėjimo tarp įstaigų trukmės gali būti gauta gerokai vėliau nei padaromas pažeidimas.

Atliekant šį tyrimą buvo nustatyti 3 klaidingos informacijos pateikimo atvejai, todėl siekiant sumažinti panašių atvejų tikimybę ar užkirsti jiems kelią, tikslinga numatyti papildomus informacijos šaltinius arba atsižvelgti į tai parenkant tyrimo metodus. Be to, siūlome atsižvelgti į rekomendacijas nusikalstamo elgesio kontrolės są efektyvumo skalės tobulinimui, kurias išsakėme aptariant rezultatus (sutrumpinti skalę ir kitaip suformuluoti jos teiginius).

IŠVADOS

1. Nusikaltimų skaičių leidžia prognozuoti nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumas, amžius pirmojo nusikaltimo metu, tautybė, vedybų skaičius ir psichikos sutrikimas, o lygtinio paleidimo laikotarpio sąlygų pažeidimą - vedybų skaičius, pasitenkinimas atlyginimu, nusikaltimo pobūdis ir laikas, praėjęs nuo lygtinio paleidimo pradžios.
2. Nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo įsitikinimai leidžia prognozuoti nusikaltimų skaičių, tačiau neleidžia prognozuoti lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimo.
3. Skirtingą nusikaltimų skaičių padariusios asmenų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal intervalą tarp paskutinių nusikaltimų, amžių pirmojo nusikaltimo metu bei impulsyvumą (vieną iš nusikalstamo elgesio kontrolės sąveikumo aspektų). Nusikaltimų skaičiaus vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi skirtingų tautybių bei skirtingo pobūdžio nusikaltimus padariusių, vedybų skaičiumi bei psichinės sveikatos būkle besiskiriančių asmenų grupėse.
4. Lygtinio paleidimo sąlygas pažeidusių ir jų nepažeidusių asmenų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi atlyginimo dydžio vertinimu.

PADĖKA

Už konstruktyvias pastabas, konsultacijas, emocinį palaikymą širdingai dėkoju savo darbo vadovui prof. Gintautui Valickui, prof. Vydui Čekanavičiui, buvusiai kurso draugei Marijai Giedraitytei, psichologijos mokslų daktarei Ilonai Česnienei, kolegėms Katažinai Krajevskai ir Martai Gavrilovienei, draugui Liutaurui ir visiems kitiems, kurie yra šalia ir tiki manimi.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Andrews A. Criminal recidivism is predictable and can be influenced: an update // Forum on Corrections Research. 1996. Vol. 8. [žiūrėta 2004 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e083/083m_e.pdf.
2. Allan E. A., Steffensmeier D. J. Youth, underemployment, and property crime: differential effect of job availability on juvenile and young adult arrest rates // American Sociological review. 1989. Vol. 54. P. 107-123.
3. Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory // Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1986.
4. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation // Organizational Behaviour and Human Decision Processes. 1991. Vol. 50. P. 248-287.
5. Bandura A. Health promotion from the perspective of social cognitive theory // Psychology and Health. 1998. Vol. 13. P. 623-649.
6. Bandura A. A sociocognitive analysis of substance abuse: an agentic perspective // Psychological Science. 1999. Vol. 10. P. 214-217.
7. Bandura A. Self-efficacy // Encyclopedia of Human Behavior. Ed. by Ramachandran V. S. V. 4. P. 71-81. New York: Academic Press, 1994.
8. Barber N. Single parenthood as a predictor of cross-national variation in violent crime // Cross-cultural Research. 2004. Vol. 38. P. 343-358.
9. Bartol C. R. Criminal behavior: A psychosocial approach. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2002.
10. Baumeister R. F., Smart L., Boden J. M. Relation of threatened egotism to violence and aggression: the dark side of high self-esteem // Psychological Review. 1996. Vol. 103. P. 5-33.
11. Baumeister R. F., Bushman B. J., Campbell W. K. Self-esteem, narcissism, and aggression: does violence result from high self-esteem or from threatened egotism? // Current Directions in Psychological Science. 2000. Vol. 9. P. 26-29.
12. Benda B. Factors that discriminate between recidivists, parole violators and nonrecidivists in a 3-year follow-up of boot camp graduates // International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 2001. Vol. 45. P. 711-729.
13. Benda B. Survival analysis of criminal recidivism of boot camp graduates using elements from general and developmental explanatory models // International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 2003. Vol. 47. P. 89-110.
14. Benson B. L., Rasmussen D. W., Zimmerman P. R. The impact of alcohol control policies on the incidence of violent crime. A report prepared upon completion of a research project supported by a grant from The National Institute of Justice, Grant No. 1999-IJ-CX-0041. Florida, 2001.
15. Bevc I., Duchesne T., Rosenthal J., Rossman L., Theodor F., Sowa E. Young offenders' diagnosis as predictors of subsequent adult criminal behavior // Poster presented at the 111th Annual Convention of the American Psychological Association. Ontario, August 7, 2003, 11:00-12:50.
16. Bjorkly S. Prediction of aggression in psychiatric patients: A review of prospective prediction studies // Clinical Psychology Review. 1995. Vol. 15. P. 475-502.
17. Bonta J., Bogue B., Crowley M., Motiuk L. Implementing offender classification systems: lessons learned. Offender Rehabilitation in Practice: Implementing and Evaluating Effective Programs. Ed. by Bernfield G. A., Farrington D. P., Leschied A. W. UK, Chichester, John Wiley and sons, 2001.

18. Brown L. S. The dynamic prediction of criminal recidivism: a three wave prospective study // Forum on Corrections Research. 2002. Vol. 14. P. 24-27 [žiūrėta 2005 m. rugėjo 10 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e141/141f_e.pdf
19. Buikhuisen W., Bontekoe E. H. M., Plas-Korenhoff C., Buuren S. Characteristics of criminals: the privileged offender // International Journal of Law and Psychiatry. 1984. Vol. 7. P. 301-313.
20. Bush J., Crosby V. J. Recidivism report: Inmates released from Florida prisons July 1995 to June 2001. Florida, Florida department of corrections, 2003.
21. Castillo R., Sessions W. K., Steer J.R., Hinojosa R. H., Horowitz M. E., O'Neil M.E., Reilly E. F., Rhodes D. J. Measuring recidivism: The criminal history computation of the federal sentencing guidelines. United states sentencing commission, 2004.
22. Closkey L.A., Lichter E.L. The contribution of marital violence to adolescent aggression across different relationships // Journal of Interpersonal Violence. 2003. Vol. 18. P. 390-412.
23. Cook D. J., Michie C., Ryan J. Evaluating risk for violence: A preliminary study of the HCR-20, PCL-R and VRAG in a Scottish prison sample. Glasgow, 2001.
24. Cooper R. P., Werner P.D. Predicting violence in newly admitted inmates: A lens model analysis of staff decision making // Criminal Justice and Behavior. 1990. Vol. 17. P. 431-447.
25. Cormier R. B. Yes, SIR! A stable risk prediction tool // Forum on Corrections Research. 1997. Vol. 9. [žiūrėta 2004 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e09/091a_e.pdf
26. Čekanavičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai. I dalis. Vilnius, 2001.
27. Čekanavičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai. II dalis. Vilnius, 2002.
28. Daškevičius K. Teismo psichiatrinis agresijos aspektas // Agresija ir Smurtas – Psichinė Norma ir Patologija. Vilnius, 2001. P. 29-36.
29. Dawda D., Pescitelli D., Hart S. D. Psychopathy and alexithymia in the understanding and prediction of violent offending // Forensic Psychology and Law: Traditional Questions and New Ideas. Ed. by Czerederecka T., Jaskiewicz-Obydzinska, Wojcikiewicz J. Poland, Krakow, Institute of Forensic Research Publishers, 2000.
30. Dernevik M. Structured clinical assessment and management of risk of violent recidivism in mentally disordered offenders // Sweden, Karolinska University Press, 2004.
31. Dishion T. J., Patterson G. R. Model building in developmental psychopathology: A pragmatic approach to understanding and intervention // Journal of Clinical Child Psychology. 1999. Vol. 28. P. 502-512.
32. Dodge K.A., Lansford J.E., Burks V.S., Pettit G.S., Bates J.E., Fontaine R., Price J.M. Peer rejection and social information-processing factors in the development of aggressive behavior problems in children // Child Development. 2003. Vol. 74. P. 374-393.
33. Dodge K. A., Schwartz D. Social information processing mechanisms in aggressive behavior // Handbook of Antisocial Behavior. Ed. by Stoff D. M., Breiling J., Maser J. D. UK, Chichester, John Wiley and sons, 1997.
34. Farabee D., Joshi V., Anglin M.D. Addiction careers and criminal specialization // Crime and Delinquency. 2001. Vol. 47. P. 196-220.
35. Fergusson D. M., Horwood L. J., Ridder E. M. Show me the child at seven II: Childhood intelligence and later outcomes in adolescent and young adulthood // Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2005. Vol. 46. P. 850-858.
36. Fleming M., Murray P., Subata E., Valius L. Alkoholio vartojimo problemos ir jų sprendimo būdai bendrojoje praktikoje. Kaunas, Vitae Litera, 1999.
37. Forde M. M. Examining IQ in delinquent youth. Connecticut, Department of Criminology and Criminal Justice, 2004.

38. Gardner H. Cracking open the IQ box // *The American Prospect*. 1995. Vol. 6. [žiūrėta 2005 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.prospect.org/print/V6/20/gardner-h.html>
39. Ge X., Donnellan M. B., Wenk E. Development of persistent criminal offending in males // *Criminal Justice and Behavior*. 2001. Vol. 28. P. 731-755.
40. Gendreau P., Goggin C., Little T. Predicting adult offender recidivism: What works. Public Works and Government Services Canada, 1997.
41. Gendreau P., Goggin C., Gray G. Case need domain: "Associates and social interaction" // *Forum on Corrections Research*. 1998. Vol. 10. [žiūrėta 2005 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e103/103f_e.pdf
42. Gendreau P., Goggin C., Gray G. Case need domain: „Employment“ // *Forum on Corrections Research*. 1998. Vol. 10. [žiūrėta 2005 m. rugsėjo 27 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e103/103d_e.pdf
43. Gibson C. L., Piquero A. R., Tibbetts S. G. The contribution of family adversity and verbal IQ to criminal behavior // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2001. Vol. 45. P. 574-592.
44. Glover A. J. J., Nicholson D. E., Hemmati T., Bernfeld G. A., Quinsey V. L. A comparison of predictors of general and violent recidivism among high-risk federal offenders // *Criminal Justice and Behavior*. 2002. Vol. 29. P. 235-249.
45. Gordon M., Majchrzyk Z. Aggressive offenders' ability to evaluate one's own deeds and experience guilt // *Agresija ir Smurtas – Psichikos Norma ir Patologija*. Vilnius, 2001. P. 49-56.
46. Haney C. The psychological impact of incarceration: Implications for post prison adjustment // *National Policy Conference „From prison to home: the effect of incarceration and reentry on children, families and communities“*. California, 2002.
47. Harris G. T., Rice M. E., Quinsey V. L. Violent recidivism of mentally disordered offenders: The development of a statistical prediction instrument // *Criminal Justice and Behavior*. 1993. Vol. 20. P. 315-335.
48. Harris G. T., Rice M. E., Lalumiere M. Criminal violence: The roles of psychopathy, neurodevelopmental insults, and antisocial parenting // *Criminal Justice and Behavior*. 2001. Vol. 28. P. 402-426.
49. Harris P. M. Offender needs and the allocation of probation services // *San Antonio, Metropolitan Research and Policy Institute*, 1991.
50. Hart S. D., Hare R. D. Psychopathy: Assessment and association with criminal conduct // *Handbook of Antisocial Behavior*. Ed. by Stoff D. M., Breiling J., Maser J. D. UK, Chichester, John Wiley and sons, 1997. P. 22-36.
51. Heck C., Walsh A. The effects of maltreatment and family structure on minor and serious delinquency // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2000. Vol. 44. P. 178-193.
52. Hoffman K. B. The „dark side“ of self-esteem: Examining the relation between overly-positive self-perceptions and aggressive behavior in adolescents. Notre Dame, Indiana, 2003.
53. Hollin C. R. Risk-needs assessment and allocation to offender programmes // *Offender Rehabilitation and Treatment: Effective Programmes and Policies to Reduce Re-offending*. Ed. by Maguire J. UK, Chichester, John Wiley and sons, 2002.
54. Howells K., Day A. The rehabilitation of offenders: International perspectives applied to Australian correctional systems // *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. Canberra, Australian institute of criminology, 1999.
55. Howells K., Day A., Bubner S., Jauncey S., Williamson P., Parker A., Heseltine K. Anger management and violence prevention: Improving effectiveness // *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. Canberra, Australian institute of criminology, 2002.

56. Johansson P., Andershed H., Kerr M., Levander S. On the operationalization of psychopathy: Further support for a three faceted personality oriented model // *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2002. Vol. 106. P. 81-85.
57. Kramer G. M., Heilbrun K. A decade of advances in risk assessments: Implications for corrections // MCP Hahnemann University, Department of Clinical and Health Psychology, 2000.
58. Lalumiere L. M., Harris G. T., Rice M. E. Psychopathy and developmental instability // *Evolution and Human Behavior*. 2001. Vol. 22. P. 75-92.
59. Langan P. A., Levin D. J. Recidivism of prisoners released in 1994. Special Report. Washington, Bureau of Justice Statistics, 2002.
60. Lynskey M. T. Alcohol use and violent behavior among youth: Results from a longitudinal study // *Alcohol, Young Persons and Violence*. Ed. by Williams P. Canberra, Australian Institute of Criminology, 2001.
61. Loza W., Loza-Fanous A. Anger and prediction of violent and nonviolent offenders' recidivism // *Journal of Interpersonal Violence*. 1999. Vol. 14. P. 1014-1029.
62. Makkai T. Ratcliffe J., Veraar K., Collins L. ACT recidivist offenders. Canberra, Australian institute of criminology, 2004.
63. May C. The role of social factors in predicting reconviction for offenders on community penalties // *Research Findings Nr. 97*. UK, London, Home office research and statistics department, 1999.
64. Martin G. W. The role of self-efficacy in the prediction of treatment outcome for young, multiple drug users // Unpublished Doctoral Dissertation, university of Toronto, 1992.
65. Mills J. F., Kroner D. G. Antisocial constructs in predicting institutional violence among violent offenders and child molesters // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2003. Vol. 47. P. 324-334.
66. Mills J., Kroner D. G., Hemmati T. The measures of criminal attitudes and associates: The prediction of general and violent recidivism // *Criminal Justice and Behavior*. 2004. Vol. 31. P. 717-733.
67. Mitchell D., Blair J. State of the art: psychopathy // *The psychologist*. 2000. Vol. 13. P. 356-360.
68. Modestin J., Thiel C., Erni T. Relationship of criminality to endogeneity and anxiety in patients with unipolar depression // *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2002. Vol. 56. P. 153-159.
69. Moffit T. E. Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy // *Psychological Review*. 1993. Vol. 100. P. 674-701.
70. Moeller F. G., Barratt E. S., Dougherty D. M., Schmitz J. M., Swann A. C. Psychiatric aspects of impulsivity // *American Journal of Psychiatry*. 2001. Vol. 158. P. 1783-1793.
71. Moskowitz A. Dissociation and violence: A review of the literature // *Trauma, Violence and Abuse*. 2004. Vol. 5. P. 21-46.
72. Motiuk L. L., Porporino F. J. Offender risk/needs assessment: A study of conditional releases // *Final Report, Nr. R-01*. Research and statistics branch Correctional service of Canada, 1989.
73. Moffit T. E. Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy // *Psychological review*. 1993. Vol. 100. P. 674-701.
74. Mullen J. C. A test of self-control theory using general patterns of deviance // Blacksburg, Virginia, 1999.
75. Murphy C. M., Morrel T. M., Elliott J. D., Neavins T. M. A prognostic indicator scale for the treatment of partner abuse perpetrators // *Journal of Interpersonal Violence*. 2003. Vol. 18. P. 1087-1105.
76. Murran M. Dual diagnosis of mental disorder and substance misuse // Liverpool, Nhs National Programme on Forensic Mental Health Research and Development, 1999.
77. Murran M., Blair M., Egan V. An investigation of the correlation between aggression, impulsiveness, social-problem solving, and alcohol use // *Aggressive Behavior*. 2001. Vol. 00. P. 1-8.

78. Nuffield J. The SIR scale: Some reflections on its application // Forum on Corrections Research. 1989. Vol. 1. [žiūrėta 2005 m. rugėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e012/12k_e.pdf
79. Otto R. K. Assessing and managing violence risk in outpatient settings // Journal of Clinical Psychology. 2000. Vol. 56. P. 1239-1262.
80. Owen S. V., Froman R. D. Creating and using self-efficacy measures for research and program evaluation // University of Texas Medical Branch, 2003.
81. Pajares F. Overview of social cognitive theory and of self-efficacy, 2002. [žiūrėta 2006 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html>
82. Paolucci E. O., Violato C., Schofield M. A. Case need domain: "Marital and family" // Forum on Corrections Research. 1998. Vol. 10. [žiūrėta 2005 m. rugpjūčio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e103/103e_e.pdf
83. Paolucci E. O., Violato C., Schofield M. A. A review of marital and family variables as they relate to adult criminal recidivism // National Foundation for Family Research and Education, 2000. [žiūrėta 2005 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.csc-scc.gc.ca/text/rsrch/reports/r92/r92_e.shtml#Anchor-EXECUTIV-22710
84. Pardini D., Obradovic J., Loeber R. Interpersonal callousness, hyperactivity/impulsivity, inattention, and conduct problems as precursors to delinquency persistence in boys: A comparison of three grade-based cohorts // Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology. 2006. Vol. 35. P. 46-59.
85. Pernanen K., Cousineau M. M., Brochu S., Sun F. Proportions of crimes associated with alcohol and other drugs in Canada // Canadian Center on Substance Abuse, 2002.
86. Pervin L. A. Current controversies and issues in personality // USA, John Wiley and Sons, 2002.
87. Pihl R. O., Assaad J. M., Hoaken P. N. S. The alcohol-aggression relationship and differential sensitivity to alcohol // Aggressive Behavior. 2003. Vol. 29. P. 302-315.
88. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, P. 581.
89. Quinsey V. L., Maguire V. A. Maximum security psychiatric patients: Actuarial and clinical prediction of dangerousness // Journal of Interpersonal Violence. 1986. Vol. 1. P. 143-171.
90. Raine A., Yaralian P. S., Reynolds C., Venables P. H., Mednick S. A. Spatial but not verbal cognitive deficits at age 3 years in persistently antisocial individuals // Development and Psychopathology. 2002. Vol. 14. P. 25-44.
91. Rice M.E., Harris G.T. Psychopathy, schizophrenia, alcohol abuse, and violent recidivism // International Journal of Law and Psychiatry. 1995. Vol. 18. P. 333-342.
92. Schultz D. P., Schultz S. E. Theories of personality // USA, 2005.
93. Simourd D. J., Hoge R. D. Criminal psychopathy: A risk-and-need perspective // Criminal Justice and Behavior. 2004. Vol. 27. P. 256-272.
94. Sitharthan T., Job R. F. S., Kavanagh D. J., Sitharthan G., Hough M. Development of a controlled drinking self-efficacy scale and appraising its relation to alcohol dependence // Journal of Clinical Psychology. 2003. Vol. 59. P. 351-362.
95. Spier P. Recidivism patterns for people convicted in 1995. New Zealand Ministry of justice, 2001.
96. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, UAB „Gimtinė“, 1999.
97. Thornberry T. P., Farnworth M. Social correlates of criminal involvement: Further evidence on the relationship between social status and criminal behavior // American Sociological Review. 1982. Vol. 47. P. 505-518.
98. Trowbridge B. Age and recidivism: How accurate are our predictions? // Washington Criminal Defense. 2004. Vol. 18.
99. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius, 1997.

100. Vazsonyi A. T., Pickering L. E., Junger M., Hessing D. An empirical test of a general theory of crime: A four nation comparative study of self-control and the prediction of deviance // *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2001. Vol. 38. P. 91-131.
101. Vecchio T. D., O'leary K. D. Effectiveness of anger treatments for specific anger problems: A meta-analytic review // *Clinical Psychology Review*. 2004. Vol. 24. P. 15-34.
102. Vermeiren R., Bogaerts J., Ruchkin V., Deboutte D., Schwab-Stone M. Subtypes of self-esteem and self-concept in adolescent violent and property offenders // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2004. Vol. 45. P. 405-411.
103. Webster D. C., Eaves D., Douglas K., Wintrup A. The HCR-20 scheme: The assessment of dangerousness and risk. Simon Fraser University and Forensic Psychiatric Services Commission of British Columbia, 1995.
104. Webster D. C., Bailes G. Assessing violence risk in mentally and personality disordered individuals // *The Essential Handbook of Offender Assessment and Treatment*. Ed. by Hollin C. R. UK, Chichester, John Wiley and sons, 2001.
105. Wei E. H., Loeber R., White H. R. Teasing apart the developmental associations between alcohol and marijuana use and violence // *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 2004. Vol. 20. P. 166-183.
106. Whiteside S. P., Lynam D. R. The five factor model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity // *Personality and Individual Differences*. 2001. Vol. 30. P. 669-689.
107. Wolska A. Aggressive crimes in the context of psychological mechanisms and types of aggression // *Agresija ir Smurtas – Psichikos Norma ir Patologija*. Vilnius, 2001. P. 182-188.
108. Worthington A., Higgs H., Egwards G. Predicting criminal recidivism in paroled Queensland prisoners: Findings from a multinomial ordered probit model // *Discussion Paper Nr. 263*. The University of Queensland, Department of Economics, 1999.
109. Wright K. N., Wright K. E. Does Getting Married Reduce the Likelihood of Criminality? A Review of the Literature // *Federal Probation*. 1992. Vol. 3. P. 50-56.
110. Zamble E., Quinsey V. L. *The criminal recidivism process* // Cambridge University Press, 1997.

PRIEDAI

1 priedas

Vilniaus universiteto Bendrosios psichologijos katedra atlieka nuteistų asmenų socialinių problemų ir poreikių tyrimą. Prašome Jūsų kuo atviriau atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Jūsų pateiktiems duomenims užtikriname anonimiškumą (jie bus naudojami tik tyrimo tikslais). Jūsų pavardė ir vardas reikalingi tam, kad taupytumė Jūsų laiką pildant anketą ir tyrimą papildytumė reikalingais duomenimis iš Jūsų asmens bylos (daugiau niekur Jūsų pavardė ir vardas nebus nurodomi).

Prašome Jūsų atsakyti į **visus** anketoje pateiktus klausimus.

Nuoširdžiai dėkojame už bendradarbiavimą.

Jūsų pavardė, vardas _____

1. Kiek Jums metų (įrašykite): _____
2. Kokia Jūsų tautybė (tinkantį variantą pabraukite)?:
 - a) lietuvis;
 - b) rusas;
 - c) lenkas;
 - d) kita (įrašykite): _____
3. Ar Jūs esate vedęs (tinkantį variantą pabraukite)?:
(jei gyvenate su moterimi, tačiau nesate susituokęs, pabraukite atsakymą b)
 - a) taip;
 - b) ne.
4. Su kuo Jūs gyvenate (tinkantį variantą pabraukite)?:
 - a) vienas;
 - b) su šeima (žmona ir vaikais);
 - c) su sugyventine (moterimi, su kuria nesate susituokęs);
 - d) su tėvais;
 - e) kita (įrašykite): _____
5. Ar Jūs esate patenkintas gyvenimu su žmona (arba sugyventine) (tinkantį variantą pabraukite)?:
(jei gyvenate ne su žmona ir ne su sugyventine, 6 klausimą praleiskite ir skaitykite 8 klausimą)
 - a) labai patenkintas;
 - b) patenkintas;
 - c) nepatenkintas;
 - d) labai nepatenkintas.
6. Ar Jūsų žmona kada nors buvo teista už nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymą (tinkantį variantą pabraukite)?:
 - a) taip;
 - b) ne;
 - c) nežinau.
7. Kiek kartų Jūs buvote vedęs (tinkantį variantą pabraukite)?:
 - a) nė karto;
 - b) vieną kartą;
 - c) du kartus;
 - d) tris ir daugiau kartų.

8. Kiek gyvenimo partnerių esate turėjęs (tinkantį variantą pabraukite)?:
- nė vienos;
 - vieną;
 - dvi;
 - tris ir daugiau.
9. Ar Jūs kada nors esate mušęs savo žmoną/as ar sugyventinę/es (tinkantį variantą pabraukite)?:
- ne;
 - taip;
 - niekada negyvenau nei su žmona, nei su sugyventine.
10. Kiek laiko jau gyvenate su paskutiniąja savo žmona arba sugyventine, neskaitant įkalinimo laikotarpio (tinkantį variantą pabraukite)? (jei gyvenate ne su žmona ir ne su sugyventine, 9 klausimą praleiskite ir skaitykite 10 klausimą):
- mažiau nei 1 metus;
 - tarp 1 ir 3 metų;
 - 3 metus ir daugiau.
11. Ar Jūs turite darbą (tinkantį variantą pabraukite) (jei į šį klausimą Jūs pasirinksite atsakymą „a“ arba „b“, tuomet 13 ir 14 klausimus praleiskite ir skaitykite 15 klausimą)?:
- niekada nedirbau;
 - šiuo metu nedirbu;
 - taip, turiu neoficialų darbą;
 - taip, turiu oficialų darbą;
 - kita (įrašykite) _____
12. Ar esate patenkintas savo darbu (tinkantį variantą pabraukite)?:
- labai patenkintas;
 - patenkintas;
 - nepatenkintas;
 - labai nepatenkintas.
13. Kaip Jūs vertinate savo atlyginimo dydį (tinkantį variantą pabraukite)?:
- per mažas, neužtenka pragyvenimui;
 - mažas, bet pragyvenimui pakanka;
 - geras, pilnai pakanka pragyvenimui;
 - kita (įrašykite) _____
14. Kaip dažnai keičiate darbovietes (tinkantį variantą pabraukite)? (jei niekada neturėjote darbo patirties, šį klausimą praleiskite):
- kas pusę metų ir dažniau;
 - kas metus;
 - kas 3 metus;
 - kas 5 metus ir rečiau;
 - kita (įrašykite) _____
15. Ar buvote kada nors atleistas iš darbo ne savo noru (tinkantį variantą pabraukite)? (jei niekada neturėjote darbo patirties, šį klausimą praleiskite):
- taip;
 - ne.

16. Ar Jums draugystė yra svarbiau nei įstatymo pažeidimas (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) tikrai taip;
 - b) turbūt taip;
 - c) turbūt ne;
 - d) tikrai ne.
17. Ar problemos su teisėsauga padeda užsitarnauti draugų pagarbą (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) tikrai taip;
 - b) dažniausiai taip;
 - c) dažniausiai ne;
 - d) tikrai ne.
18. Ar Jūs renkatės draugus, turinčius problemų su teisėsauga (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) tikrai taip;
 - b) dažniausiai taip;
 - c) dažniausiai ne;
 - d) tikrai ne.
19. Ar ištikimybė draugams Jums yra svarbiau nei paklusnumas įstatymui (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) tikrai taip;
 - b) dažniausiai taip;
 - c) dažniausiai ne;
 - d) tikrai ne.
20. Ar asmenys, su kuriais Jūs bendraujate, skatina Jus daryti nusikaltimus (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) tikrai taip;
 - b) dažniausiai taip;
 - c) dažniausiai ne;
 - d) tikrai ne.
21. Ar Jūs vartojate narkotikus (tinkantį variantą pabraukite)?:
- a) ne, niekada nebandžiau;
 - b) taip, esu bandęs vieną ar du kartus;
 - c) taip, anksčiau vartojau, tačiau dabar nebevartoju
 - d) taip, vartoju maždaug 1 kartą per mėnesį;
 - e) taip, vartoju maždaug 1 ar 2 kartus per savaitę arba dažniau.
22. Kokius narkotikus vartojate (tinkantį variantą pabraukite)?:
(jei į 22 klausimą pasirinkote atsakymą „a“, tuomet šio klausimo Jums atsakyti nereikia):
- a) aguonų nuovirą („širkę“);
 - b) heroiną;
 - c) amfetaminą;
 - d) ekstazi;
 - e) „žolę“;
 - f) raminamuosius vaistus;
 - g) migdomuosius vaistus;
 - h) kitus (nurodykite, kokius) _____

Pažymėkite Jūsų manymu labiausiai tinkantį atsakymą.

1. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate elgtis taip, kad išvengtumėte naujo nusikaltimo padarymo?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

2. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

A. _____
 B. _____
 C. _____

3. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate kontroliuoti tas savo savybes, kurios yra susiję su nusikalstamo elgesio pasikartojimu?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

4. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

A. _____
 B. _____
 C. _____

5. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate atsisakyti tų savo įpročių, kurie skatina Jus pakartotinai nusikalsti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

6. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

A. _____
 B. _____
 C. _____

7. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate kontroliuoti tuos savo savijautos pokyčius, kurie padidina Jūsų nusikalstamo elgesio tikimybę?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

8. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

A. _____
 B. _____
 C. _____

9. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate prieš pradėdamas veikti pagalvoti apie savo veiksmų padarinius sau?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

10. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

A. _____
 B. _____
 C. _____

11. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate prieš pradėdamas veikti pagalvoti apie savo veiksmų padarinius kitiems žmonėms?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

12. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

13. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išspręsti iškylančias problemas, nevartodamas alkoholio?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

14. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

15. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išspręsti iškylančias problemas, nevartodamas narkotikų?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

16. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

17. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate atsisakyti alkoholio vartojimo?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

18. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

19. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate atsisakyti narkotikų vartojimo?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

20. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

21. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai norite atsipalaiduoti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

22. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

23. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai norite atsipalaiduoti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

24. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

25. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai patiriate nesėkmę?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

26. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

27. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai patiriate nesėkmę?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

28. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

29. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai norite pasilinksinti kartu su draugais?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

30. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

31. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai norite pasilinksinti kartu su draugais?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

32. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

33. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai esate prislėgtos nuotaikos?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

34. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

35. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai esate prislėgtos nuotaikos?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

36. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

37. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai Jums siūlo išgerti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

38. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

39. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai Jums siūlo pavartoti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

40. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

41. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti alkoholio vartojimo, kai Jums nuobodu?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

42. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

43. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išvengti narkotikų vartojimo, kai Jums nuobodu?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

44. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
- B. _____
- C. _____

45. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate atsispirti Jums neigiamą įtaką darantiems asmenims?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

46. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

47. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate nebendrauti su Jums neigiamą įtaką darančiais žmonėmis?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

48. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

49. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate užmegzti Jums patinkančius santykius su partnere?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

50. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

51. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate ilgai išlaikyti Jums pasitenkinimą teikiančius santykius su partnere?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

52. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

53. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate nekelti rankos prieš partnerę, t.y. nemušti partnerės?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

54. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

55. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate rasti Jums patinkantį darbą?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

56. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

57. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate išlaikyti Jums patinkantį darbą?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

58. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

59. Kiek procentų esate įsitikinęs, kad sugebate ilgai dirbti vienoje darbovietėje?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

60. Kokių padarinių tikėtės, jei bus taip, kaip Jūs esate įsitikinęs?

- A. _____
B. _____
C. _____

61. Kiek procentų Jums yra svarbu pakartotinai nenusikalsti?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Кафедра клинической психологии Вильнюсского университета проводит исследование социальных проблем и потребностей осужденных. Просим вас как можно откровеннее ответить на вопросы, которые есть в анкете. Гарантируем анонимность предоставленных вами сведений (они будут использованы только в целях исследования). Ваше фамилия и имя нужны для экономии вашего времени, чтобы мы дополнили анкету данными из вашего дела (больше ваше фамилия и имя не будут нигде указаны).

Просим вас ответить на **все** вопросы, которые есть в анкете.
Спасибо за сотрудничество.

Ваша фамилия, имя _____

1. Сколько вам лет (впишите)?: _____.
2. Ваша национальность (подчеркните подходящий вариант):
 - a) литовец;
 - b) русский;
 - c) поляк;
 - d) другая (впишите): _____.
3. Женаты ли вы (подчеркните подходящий вариант)?
 - a) Да;
 - b) нет.
4. С кем вы живете (подчеркните подходящий вариант)?
 - a) Один;
 - b) с семьей (жена и дети);
 - c) с сожительницей (женщиной на которой вы не женаты);
 - d) с родителями;
 - e) другое (впишите): _____.
5. Довольны ли вы жизнью с женой (или с сожительницей) (подчеркните подходящий вариант) (если живете не с женой и не с сожительницей, б вопрос пропустите и читайте 8 вопрос)?
 - a) Очень доволен;
 - b) доволен;
 - c) недоволен;
 - d) очень недоволен.
6. Была ли ваша жена когда-нибудь осуждена за совершение преступления или уголовного нарушения (подчеркните подходящий вариант)?
 - a) Да;
 - b) нет;
 - c) не знаю.
7. Сколько раз вы были женаты (подчеркните подходящий вариант)?
 - a) Ни одного раза;
 - b) один раз;
 - c) два раза;
 - d) три раза или больше.

8. Сколько жизненных партнеров вы имели (подчеркните подходящий вариант)?
- Ни одной;
 - одну;
 - две;
 - три или больше.
9. Били ли вы когда-нибудь свою жену или сожительницу (подчеркните подходящий вариант)?
- Нет, никогда;
 - да, один раз;
 - я никогда не жил ни с женой, ни с сожительницей.
10. Сколько лет вы уже живете с последней своей женой или сожительницей не считая времени, проведенного в месте лишения свободы (подчеркните подходящий вариант)?
- Меньше одного года;
 - от 1 года до 3 лет;
 - 3 года и больше.
11. Имеете ли вы работу (подчеркните подходящий вариант)?
- Нет, никогда не работал;
 - в данный момент не работаю;
 - да, имею неофициальную работу;
 - да, работаю официально;
 - другое (впишите): _____.
12. Довольны ли вы своей работой (подчеркните подходящий вариант)?
- Очень доволен;
 - доволен;
 - недоволен;
 - очень недоволен.
13. Как вы оцениваете свой заработок (подчеркните подходящий вариант)?
- Слишком мало, не хватает на проживание;
 - мало, но на жизнь хватает;
 - хороший, полностью хватает на жизнь;
 - другое (впишите): _____.
14. Как часто вы меняете место работы (подчеркните подходящий вариант)?
- каждые пол года или чаще;
 - каждый год;
 - каждые 3 года;
 - каждые 5 лет или реже.
15. Были ли вы когда-нибудь уволены с работы не по своему желанию (подчеркните подходящий вариант)?
- Да;
 - нет.
16. Важнее ли вам дружба чем нарушение закона (подчеркните подходящий вариант)?
- Так, точно;
 - наверно да;
 - наверно нет;
 - точно нет.

17. Помогает ли незаконное поведение в общении с друзьями (подчеркните подходящий вариант)?

- a) Так, точно;
- b) наверно да;
- c) наверно нет;
- d) точно нет.

18. Выбираете ли вы друзей, которые имеют проблемы с правосудием (подчеркните подходящий вариант)?

- a) Так, точно;
- b) наверно да;
- c) наверно нет;
- d) точно нет.

19. Главнее ли вам верность друзьям чем законное поведение (подчеркните подходящий вариант)?

- a) Так, точно;
- b) наверно да;
- c) наверно нет;
- d) точно нет.

20. Подталкивают ли вас делать преступления люди, с которыми вы общаетесь (подчеркните подходящий вариант)?

- a) Так, точно;
- b) наверно да;
- c) наверно нет;
- d) точно нет.

21. Употребляете ли вы наркотики?

- a) Нет, никогда не пробовал;
- b) да, пробовал 1 или 2 раза;
- c) да, раньше употреблял, но сейчас уже нет;
- d) да, употребляю где-то 1 раз в месяц;
- f) да, употребляю где-то 1 или 2 раза в неделю или чаще.

22. Какие наркотики вы употребляете?

- a) “ширку”;
- b) героин;
- c) амфетамин;
- d) экстази;
- e) “траву”;
- f) успокоительные лекарства;
- g) снотворные;
- h) другие (впишите, какие) _____ .

Отметьте на ваш взгляд наиболее подходящий ответ.

1. На сколько процентов вы уверены в том, что можете вести себя так, чтобы избежать совершения нового преступления?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

2. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____

E. _____

F. _____

3. На сколько процентов вы уверены в том, что можете контролировать те свои свойства, которые могут поощрить вас совершить повторное преступление?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

4. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____

E. _____

F. _____

5. На сколько процентов вы уверены в том, что можете отказаться от тех своих привычек, которые могут поощрить вас совершить повторное преступление?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

6. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____

E. _____

F. _____

7. На сколько процентов вы уверены в том, что можете контролировать те изменения своего самочувствия, которые могут увеличить возможность вашего преступного поведения?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

8. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____

E. _____

F. _____

9. На сколько процентов вы уверены в том, что можете перед началом действий подумать о последствиях ваших действий для вас самого?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

10. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____

E. _____

F. _____

11. На сколько процентов вы уверены в том, что можете перед началом действий подумать о последствиях ваших действий для других людей?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

12. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____
E. _____
F. _____

13. На сколько процентов вы уверены в том, что можете решить возникающие проблемы не употребляя алкоголя?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

14. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____
E. _____
F. _____

15. На сколько процентов вы уверены в том, что можете решить возникающие проблемы не употребляя наркотиков?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

16. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____
E. _____
F. _____

17. На сколько процентов вы уверены в том, что можете вообще отказаться от употребления алкоголя?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

18. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____
E. _____
F. _____

19. На сколько процентов вы уверены в том, что можете вообще отказаться от употребления наркотиков?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

20. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

D. _____
E. _____
F. _____

21. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя, когда хотите расслабиться?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

22. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

23. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков, когда хотите расслабиться?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

24. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

25. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя в случае неудачи?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

26. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

27. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков в случае неудачи?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

28. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

29. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя веселясь с друзьями?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

30. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

31. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков веселясь с друзьями?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

32. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

33. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя, когда у вас плохое настроение?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

34. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

35. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков, когда у вас плохое настроение?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

36. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

37. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя, когда вам предлагают выпить?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

38. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

39. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков, когда вам предлагают употребить?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

40. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

41. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления алкоголя, когда вам скучно?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

42. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

43. На сколько процентов вы уверены в том, что можете избежать употребления наркотиков, когда вам скучно?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

44. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

45. На сколько процентов вы уверены в том, что можете дать отпор лицам негативно на вас влияющих?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

46. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

47. На сколько процентов вы уверены в том, что можете не общаться с лицами, негативно на вас влияющими?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

48. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

49. На сколько процентов вы уверены в том, что можете установить подходящие для вас отношения с партнершей?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

50. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

51. На сколько процентов вы уверены в том, что можете сохранить близкие отношения со своей партнершей?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

52. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

53. На сколько процентов вы уверены в том, что можете разозлившись не применять силы против своей партнерши?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

54. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

55. На сколько процентов вы уверены в том, что можете найти желаемую вам работу?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

56. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

57. На сколько процентов вы уверены в том, что можете сохранить желаемую вам работу?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

58. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

59. На сколько процентов вы уверены в том, что можете долгое время (н.п. один год или больше) работать на одном рабочем месте

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

60. Каких последствий ожидаете, если будет так, как вы уверены?

- D. _____
E. _____
F. _____

61. На сколько процентов вам важно не совершить повторного преступления?

0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Tiriamųjų aprašymas pagal įvairius nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos veiksnius

Tautybė			
Lietuviai	Lenkai	Rusai	Kiti
48 (57,8)*	20 (24,1)	12 (14,5)	3 (3,6)
Amžius			
Iki 25	26-32	Virš 33	
30 (36,1)	26 (31,3)	27 (32,5)	

Rizikos veiksnys	N	Minimalus vertinimas (proc.)	Maksimalus vertinimas (proc.)	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Nusikalstamo elgesio kontrolės są efektyvumas	83	51,82	100	86,97	10,50

Psichikos sutrikimo diagnozė					
Psichikos ir elgesio sutrikimas nediagnozuotas	Psichikos ir elgesio sutrikimas vartojant narkotikus	Psichikos ir elgesio sutrikimas vartojant alkoholi	Emociškai nestabilaus tipo asmenybės sutrikimas	Kiti psichikos ir elgesio sutrikimai	
57 (68,7)	15 (18,1)	3 (3,6)	3 (3,6)	5 (6)	
Narkotikų vartojimas					
Niekada nevaratojo	Yra bandę	Anksčiau varatojo, tačiau šiuo metu nevaratoja	Vartoja šiuo metu		
52 (62,7)	11 (13,2)	19 (22,9)	1(1,2)		
Narkotikų rūšis					
Aguonos	Heroinas	Amfetaminas	„Žolė“	Kelios rūšys	Kita
3 (3,6)	5 (6)	1 (1,2)	5 (6)	13 (15,7)	4 (4,8)

Vedybinis statusas			
Vedę		Nevedę	
19 (22,9)		64 (77,1)	
Pasitenkinimas gyvenimu su moterimi			
Labai patenkinti		Patenkinti	
19 (22,9)		14 (16,9)	
Vedybų skaičius			
0	1	2	3 ir daugiau
44 (53)	32 (38,6)	6 (7,2)	1 (1,2)
Partnerių skaičius			
0	1	2	3 ir daugiau
9 (10,8)	33 (39,8)	8 (9,6)	33 (39,8)

* Skliaustuose pateikiamas atsakymų skaičius procentais.

Smurtas prieš moterį				
Nėra smurtavę		Yra smurtavę		
65 (78,3)		7 (8,4)		
Laikas su paskutiniąja moterimi				
Iki 1 metų		Tarp 1 ir 3 metų		Daugiau nei 3 metai
11 (13,3)		10 (12)		18 (21,7)
Kartu gyvenantys asmenys				
Gyvena vieni	Šeima (žmona ir vaikai)	Sugyventinė	Tėvai	Kita
9 (10,8)	16 (19,3)	14 (16,9)	35 (42,2)	9 (10,8)

Darbas											
Šiuo metu nedirba		Niekada nedirbo		Dirba neoficialiai		Dirba oficialiai					
20 (24,1)		14 (16,9)		12 (14,4)		37 (44,6)					
Pasitenkinimas darbu											
Labai patenkintas		Patenkintas		Nepatenkintas		Labai nepatenkintas					
13 (15,7)		32 (38,6)		5 (6)		1 (1,2)					
Pasitenkinimas atlyginimu											
Per mažas, neužtenka pragyvenimui		Mažas, bet pragyvenimui užtenka		Geras, pilnai pakanka pragyvenimui							
7 (8,4)		27 (32,5)		15 (18,1)							
Darbo stabilumas (kaip dažnai keičia darbovietes)											
Kas 3 mėn. ir dažniau		Kas pusę metų		Kas 1 metus		Kas 3 metus		Kas 5 metus ir rečiau		Kita	
7 (8,4)		4 (4,8)		11 (13,25)		11 (13,25)		18 (21,7)		32 (38,6)	
Darbo drausmė											
Kada nors buvo atleistas ne savo noru				Niekada nebuvo atleistas savo noru							
9 (10,8)				56 (67,5)							

Bendravimas su nusikaltusiais asmenimis							
Draugystė man yra svarbiau nei įstatymo pažeidimas							
Tikrai taip		Turbūt taip		Turbūt ne		Tikrai ne	
20 (24,1)		17 (20,5)		26 (31,3)		20 (24,1)	
Problemos su teisėsauga padeda gauti draugų pagarbą							
Tikrai taip		Dažniausiai taip		Dažniausiai ne		Tikrai ne	
5 (6)		4 (4,8)		22 (26,5)		52 (62,7)	
Aš renkuosi draugus, turinčius problemų su teisėsauga							
Tikrai taip		Dažniausiai taip		Dažniausiai ne		Tikrai ne	
-		4 (4,8)		32 (38,6)		47 (56,6)	
Ištikimybė draugams yra svarbiau nei paklusnumas įstatymui							
Tikrai taip		Dažniausiai taip		Dažniausiai ne		Tikrai ne	
5 (6)		14 (16,9)		25 (30,1)		39 (47)	
Asmenys, su kuriais aš bendrauju, skatina mane daryti nusikaltimus							
Tikrai taip		Dažniausiai taip		Dažniausiai ne		Tikrai ne	
-		4 (4,8)		12 (14,5)		67 (80,7)	

15 lentelė. Determinacijos ir daugialypės koreliacijos koeficientų lentelė.

Daugialypės koreliacijos koeficientas (R)	Determinacijos koeficientas (R ²)	Koreguotasis determinacijos koeficientas	Standartinė paklaida	Durbino-Vatsono kriterijus
0,455	0,207	0,166	2,33	2,14

Nepriklausomi kintamieji: Aš efektyvumas, alkoholio vartojimo problemos, intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų, amžius pirmojo nusikaltimo metu

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

16 lentelė. Regresijos ANOVA lentelė.

	Kvadratų suma	Laisvės laisviniai	Dispersijos įverčiai	Statistika (F kriterijus)	p lygmuo
Regresijos	110,490	4	27,623	5,088	0,001
Liekamųjų paklaidų	423,461	78	5,429		
Visa	533,952	82			

Nepriklausomi kintamieji: Aš efektyvumas, alkoholio vartojimo problemos, intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų, amžius pirmojo nusikaltimo metu

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

17 lentelė. Regresijos koeficientų lentelė.

	Nestandardizuotieji koeficientai		Beta	t	p lygmuo	Koreliacijos		Kolinearumo statistika (VIF)
	B	Standartinis nuokrypis				Empirinės	Dalinės	
(Constant)	9,767	9,767		4,255	0,000			
Intervalas tarp paskutiniųjų nusikaltimų	-0,147	0,037	-0,409	-3,918	0,000	-0,439	-,406	1,073
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	-2,891E-02	0,026	-0,119	-1,129	0,263	-0,193	-,127	1,092
Mičigano testo rezultatai	2,289E-03	0,009	0,028	0,269	0,789	0,085	,030	1,039
Aš efektyvumas	-2,953E-02	,087	-0,036	-0,341	0,734	-0,059	-,039	1,072

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

18 lentelė. Determinacijos ir daugialypės koreliacijos koeficientų lentelė.

Daugialypės koreliacijos koeficientas (R)	Determinacijos koeficientas (R ²)	Koreguotasis determinacijos koeficientas	Standartinė paklaida	Durbino-Vatsono kriterijus
0,453	0,205	0,185	2,3	2,15

Nepriklausomi kintamieji: Aš efektyvumas, amžius pirmojo nusikaltimo metu

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

19 lentelė. Regresijos ANOVA lentelė.

	Kvadratų suma	Laisvės laispniai	Dispersijos įverčiai	Statistika (F kriterijus)	p lygmuo
Regresijos	109,565	2	54,783	10,327	0,000
Liekamųjų paklaidų	424,387	80	5,305		
Visa	533,952	82			

Nepriklausomi kintamieji: Aš efektyvumas, amžius pirmojo nusikaltimo metu

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

20 lentelė. Regresijos koeficientų lentelė.

	Nestandardizuotieji koeficientai		Beta	t	p lygmuo	Koreliacijos		Kolinearumo statistika (VIF)
	B	Standartinis nuokrypis				Empirinės	Dalinės	
(Constant)	9,720	2,158		4,503	0,000			
Amžius pirmojo nusikaltimo metu	-0,150	0,036	-0,417	-4,113	0,000	-0,439	-0,418	1,036
Aš efektyvumas	-2,79E-02	0,025	-0,115	-1,132	0,261	-0,193	-0,126	1,036

Priklausomas kintamasis: ankstesnių nusikaltimų kiekis

21 lentelė. Logistinės regresijos kategorinių kintamųjų reikšmės

Kategorinis kintamasis	Kategorinių kintamųjų reikšmės	Kategorijos	N
GYV2	Gyvena ne vienas	0	79
	Gyvena vienas	1	4
GYV3	Gyvena su kitais asmenimis arba vienas	0	67
	Gyvena su šeima	1	16
GYV 4	Gyvena su kitais asmenimis arba vienas	0	69
	Gyvena su sugyventine	1	14
NUS2	Kitas nusikaltimas	0	72
	Smurtinis nusikaltimas	1	11
TAUT1	Ne lietuvis	0	35
	Lietuvis	1	48
TAUT3	Ne lenkas	0	36
	Lenkas	1	20
VED0	Kita	0	39
	Nė karto nevedęs	1	44
ATLG1	Kita	0	76
	Atlyginimas nepakankamas pragyvenimui	1	7
NARKOTIK	Niekada nebandė narkotikų	0	52
	Vartojo anksčiau arba šiuo metu vartoja	1	31